

RADOVI O ANTIČKOJ BUDVI 1938–1940.

*Priredio
Dušan Medin*

RADOVI
O ANTIČKOJ BUDVI
1938–1940.

Izdavač
JU MUZEJI I GALERIJE BUDVE

Za izdavača
mr LUCIJA ĐURAŠKOVIĆ

Glavna i odgovorna urednica
mr LUCIJA ĐURAŠKOVIĆ

Urednik izdanja
DUŠAN MEDIN, MA

Objavljeno uz podršku Ministarstva kulture Crne Gore u okviru
Programa zaštite i očuvanja kulturnih dobara Crne Gore za 2018. godinu

RADOVI O ANTIČKOJ BUDVI 1938–1940.

*Priredio
Dušan Medin*

BUDVA
2018.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
*	
<i>Mihovil Abramić</i> ANTIKNI NALAZI U BUDVI (1938)	9
<i>Jozo Petrović</i> NAPOMENE O STAKLU (1938).....	23
<i>Jakša Kušan</i> BUDVA, GRAD RIMSKIH GRAĐANA (1938)	31
<i>Jozo Petrović</i> NEKROPOLA U BUDVI (1939).....	39
<i>Mihovil Abramić</i> ARCHÄOLOGISCHE FORSCHUNG IN JUGOSLAWIEN (1940)	49
<i>Mihovil Abramić</i> ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA U JUGOSLAVIJI (1940)	71
*	
<i>Emilio Marin</i> ARHEOLOŠKI MUZEJ U SPLITU I BOKA KOTORSKA (1995).....	87

PREDGOVOR

Radovi o antičkoj Budvi (1938–1940) jeste publikacija koju, u okviru Evropske godine kulturne baštine (European Year of Cultural Heritage), povodom obilježavanja značajnih jubileja – 80 godina od otkrića antičkih nekropola u Budvi (1938–2018) i petnaest godina postojanja i rada Muzeja grada Budve (2003–2018), priređuje i objavljuje JU Muzeji i galerije Budve.

Publikacija je segment bogatog i raznovrsnog programa Ustanove koji se ovim prigodama realizuje u okviru Programa zaštite i očuvanja kulturnih dobara Crne Gore za 2018. godinu Ministarstva kulture Crne Gore; riječ je o dokumentarnoj izložbi posvećenoj prvim otkrićima antičkih nekropola, te međunarodnom multidisciplinarnom naučnom simpozijumu o antičkoj baštini Budve, koji će dogodine pratiti zbornik radova.

Ovo izdanje sadrži pet tekstova koji imaju primarno stručno-naučni karakter (nekada nijansiran popularnim tonom), a koji su štampani koncem tridesetih i s početka četrdesetih godina prošlog vijeka, neposredno pošto su grčko-helenistička i rimska nekropola, na opšte iznenadenje lokalne i šire javnosti, slučajno otkrivene blizu budvanskog Starog grada i morske obale, prilikom kopanja zemljišta za temelje prvog modernog hotela u ovom gradu – hotela „Avala“.

Prvi rad Mihovila Abramića, direktora Arheološkog muzeja u Splitu, „Antikni nalazi iz Budve“, objavljen je početkom 1938. u *Glasniku Narodnog univerziteta Boke Kotorske*, br. 1–3 (izdanje potpisano na 30. decembar 1937). Slijedi rad Joza Petrovića, kustosa Muzeja kneza Pavla u Beogradu, „Napomene o staklu“, štampan u *Umetničkom pregledu*, br. 8 (maj 1938). Treći rad, „Budva, grad rimskih građana“, Jakše Kušana preuzet je iz beogradske *Naše domovine*, br. 12 (decembar 1938), a naredni, „Nekropola u Budvi“ Joza Petrovića, donosi *Umetnički pregled Muzeja kneza Pavla*, br. 6 (jun 1939). Peti je rad Mihovila Abramića „Archäologische Forschung in Jugoslawien“, koji je u Berlinu 1940. publikovan u *Bericht über den VI. Internationalen Kongress für Archäologie: Berlin 21.–26. August 1939*. Ovaj Abramićev rad o arheološkim istraživanjima Jugoslavije, u prevodu mr Spomenke Krajčević, našao se među koricama knjige iz želje da dođe do šireg kruga domaćih čitalaca. Na samom kraju, kao svojevrsni dodatak koji rasvjetjava administrativne, društvene i kulturne pojedinosti koje su se odigrale u Budvi, Boki Kotorskoj i Splitu kada se procula vijest o senzacionalnom otkriću antičkih nekropola, priložen je rad „Arheološki muzej u Splitu i Boka Kotorska“ koji potpisuje Emilio Marin (*Petricolijev zbornik I – Prilozi povjesti umjetnosti u Dalmaciji*,

br. 35, 1995). Treba napomenuti i to da su svi radovi u knjizi fototipski uobiličeni i dimenzijom svedeni odnosno prošireni na format A4, iz razloga praktične prirode.

Do navedenih radova nije bilo jednostavno doći, posebno do Abramićevog na njemačkom jeziku čiju smo kopiju, uz pomoć zaposlenih iz Odjeljenja za međubibliotečku pozajmicu Univerzitetske biblioteke „Svetozar Marković“ u Beogradu, dobili ljubaznošću Državne i univerzitetske biblioteke u Gotingenu (Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen), u kojoj se čuva. Rad Jakše Kušana, s druge strane, bio je nepoznat istraživačima antičke Budve i nigdje nije citiran (sve do „Priloga bibliografiji o antičkoj Budvi i njenom kulturnom nasleđu“ iz 2015), vjerovatno iz razloga što je objavljen u časopisu u kom ga potencijalni korisnici nijesu očekivali. Objavljivanje skenova ostalih radova olakšano je predusretljivošću kolega iz Narodnog muzeja u Beogradu, Književnog kruga Split i JU Gradska biblioteka i čitaonica Herceg Novi.

Vjerujemo da će ovakva publikacija direktno doprinijeti stvaranju svojevrsnog „forum-a“ za dijalog i bolje razumijevanje antičke prošlosti Budve u sadašnjem trenutku. Dodali bismo i još nešto – ona nudi polaznu osnovu za kritičko promišljanje o motivima, naporima i nastojanjima Mihovila Abramića, Jozu Petrovića i Jakše Kušana da, u kontekstu predratne jugoslovenske kraljevine, istražuju i stvaraju nadahnuti upravo budvanskim antičkim temama. Sa desetinom novinskih članaka iz dnevne i periodične štampe koji su krajem 1930-ih i početkom 1940-ih objavljivani, potom s obiljem raznorodne onovremene narativne i vizuelne dokumentacije, i, konačno, sa kasnije nastalim člancima i knjigama – ovih pet tekstova čine okosnicu znanja o prvim otkrićima antičkih nekropola u Budvi i, kao takvi, smatramo da zaslužuju adekvatnu prezentaciju i veću pozornost istraživača.

Priredivač

MIOVIL ABRAMIĆ
„ANTIKNI NALAZI U BUDVI“

GLASNIK NARODNOG UNIVERZITETA BOKE KOTORSKE,
BR. 1-3 (DECEMBAR 1937), KOTOR 1938, STR. 33-41

Миланковић

ГЛАСНИК

**НАРОДНОГ
УНИВЕРЗИТЕТА
БОКЕ КОТОРСКЕ**

Котор, 30 децем. 1937

Година IV Број 1-3

Издаје Народни универзитет Боке Которске
Уредник Предраг В. Ковачевић

Цијена 5 — динара

Бокешка штампарија
Котор — 1938

Jedan zanimljiv podatak o Baju Pivljaninu

Između podataka o Prčanju, koje je pok. Lodoviko Jozov Gjurović sakupio iz Sudskog arhiva u Kotoru od g. 1522—1770 nalazi se i ova zanimljiva vijest o junaku Baju Nikoliću, nazvanom Pivljanin, čija kuja — danas obnovljena — od pjesnika opjevana, od narodne mašte krasnom legendom proslavljena, strši u osami kraj Dražinra na jednom od najljepših položaja u Boki i svjedoči o junaštvu i plemenitosti svoga slavnoga zasnrvatelja. Ta vijest, važna i zbog toga, što do sada nijesmo imali tačnih podataka o vremenu Bajova boravka u Boki, glasi: „15 novembra 1672. Madonna Jane relita qm Milutin Barchanovich, della cui persona fece fede Marco qm Zorzi Giurovich da Parzagno la quale facendo come tutrice delli suoi figliuoli, ha nominato in suo procuratore il Karambassa Balo Pivljanin.

Prema ovome je sigurno, da se Bajo Pivljanin g. 1672 nalazio u Boki.

Don Niko Luković

Antikni nalazi u Budvi

Ilirsko naselje je *Butua* spominje se već u IV v. prije Kr. u *Periplusu Pseudo-Skylaxa* (gr. *Bouthoe*). Bezdvоjbeno su već tada bili na tom položaju naslanjeni grčki koloniste. Ime je ilirskog podrijetla; ali su ga učeni grčki eksegeți doveli u vezu sa grčkom riječi „*bous*“ (vo) i spleli ga u staru legendu Kadmosa i njegove žene Harmonije. Navodno je sam Kadmos osnovatelj antikne Budve kojoj dadoše ime po kolima volovima (*bous*) upregnutim, na kojima se je Kadmos vozio po ilirskoj zemlji (tako Philon iz Byblosa kod Stephana iz Bizanta). Historijska istina u toj priči bit će to da je tebajski heros Kadinos imao u okolini svoj kult već u prastarim vremenima; kod *Dyrrhachium-a* (Drača) pokazivali su i njegov i Harmonijin grob. U rimske doba spominje Plinije „*Butuanum oppidum civium Romanorum*“ (Nat. hist. III 144), njegovo ime nalazimo i na *Tabuli Peutingeriani*, kod *ravenskog geografa*, kod *Quida*, kod *Ptolemeja*. U bizantsko doba mjesto se zove „*Boutoba*“.

Antiknih spomenika iz Budve dosada nismo imali. Mommsen stavlja u svojem velikom djelu „*Corpus inscriptionum Latinarum*“ vol. III pod *Butua* samo jedan latinski natpis koji je još god. 1668 bio nadjen blizu današnjeg Petrovca.

Po pričanju seljaka-zemljoradnika ima u ravnici oko Budve na više mjesta antiknih zidova i patosa sa mozaikom; kalkada

Стр. 34 „Гласник Народног универзитета“ Број 1—3

се је пригodom dubljega krčenja за vinograde нашао по који гроб, чак и један глинени сандук с покlopцем, а врло често антични новци; најалост нико није регистрирао ове случајне налазе. Jedini je Budvanin g. I. Indianović učinio neke белешке о историјским остацима свога роднога места.

Za položaj античне Butue moramo uzeti u obzir ili poluotok na kojemu se diže danas Budva uokvirena slikovitim bedemom iz mletačkih vremena (XV v.) ili sa više probabiliteta prema jugu otvoreni obronak бrijega „Spasa“ gdje ima starih zidina; ovaj predio narod nazivlje „Gospoština“. Konačno rješenje mogu nam dati samo iskopine.

Izgleda da je данашњи полуоток bio некоје право ostrvo koje se je kasnije спојило s kopnjom (слично као у Dubrovniku). Prvi uspjeh u pitanju topografije stare Butue postignut je tek ovih дана када се је пригodom iskopina темеља за novi hotel D. D. Budve откrio један dio nekropole. Hotel se gradi тик до морске обале проћелjem prema jugu на простору између градских зидина i подноžја брдuljka Spasa. Već nazad dvije godine, kada су се копале dvije veće Jame za гађенje vapna, нашло се неколико гробова; dva ili tri groba s ljudskim kosturom imali su тик до главе pokopanog по један „камени tanjur“; најалост о овим гробовима нико није водио računa i ni o u njima nadjenim предметима тако да је споменутих „камених tanjura“ nestalo, нико не зна како.

Novi hotel имат ће у средини велику dvoranu sa čeliri jaka pilona na kojima leži teret gornjih spratova. Za ове pilone trebalo je kopati duboke temelje sve do čvrstog sloja terena. Овом пригodom naišli su radnici na veći broj античних гробова u raznim dubinama. Гробови u nižem sloju sačuvали су најм kosture pokojnikove, obično po један u svakom гробу, rijetko po dva. Tada su se dakle mrtvaci sahranjivali u pustoj земљи, u zidanom гробу ili u sarkofagu.

U гробовима srednjeg i gornjeg sloja налазимо само pepeo pokojnih ili njihove spaljene kosti. Tada je dakle vladao običaj spaljivanja mrtvaca. Pepeo, odnosno spaljene kosti siromašnih ljudi položene su u prosti, глинени lonac ili u žaru i ова je ukopana u земљу. Imućniji ljudi su pepeo svojih pokojnika stavljali u staklenu posebnim poklopцем затворену žaru i ову опет, da bude bolje заштићена, u камену urnu cilindričkog oblika kojoj je poklopac olovom i željeznim sponama pričvršćen. Kad kada su ове urne pepelnice stavljene u malenu zidanu ćeliju pod земљом.

Jedni i drugi гробови имали су над земљом stećak s imenom pokopanog. Гробовима s kosturima припадају малене витке stele које se prema vrhu suzuju i na kojima je izradjen trokutni zabat s akroterijama u sredini i na svakoj strani. To je oblik nadgrobnog spomenika грчких malih gradova na Jadranu, kako

Број 1—3 „Гласник Народног универзитета“ Стр. 35

ih kod nas nalazimo u nekropolama *Isse* (Vis), *Traguriona* (Trogir), *Salonae* (Solin), *Pharosa* (Hvar) i *Korkyre melaine* (Korčule). U Budvi našlo se je dosada četiri komada. Prava je šteta što je površina mekanog kamena toliko istrošena da od valjda plitko učlesanog natpisa više nema ni traga. Katkada je bio natpis na glatkoj steli samo bojom naznačen; u takvom slučaju natpis je već rano propao. Po analogiji možemo zaključiti da je tekst bio vrlo jednostavan. Urezano je bilo samo pokojnikovo ime i očevo ime u genitivu, na pr. ΑΙΩΝΥΣΙΟΣ ΘΡΑΣΥΜΑΧΟΥ (Dionisios sin Thrasymacha); rijetko стоји pozdravna riječ ΧΑΙΡΕ (chaire). Već nam oblik ovih nadgrobnih spomenika omogućuje njihovo datiranje; oni pripadaju III i II vijeku prije Kr. a to nam potvrđuju i predmeti koji su bili položeni u grobove. Tada su stanovnici stare Budve bili pretežno grčki koloniste, dok je neposredna okolica bila napućena ilirskim žiteljstvom. Stara Butua došla je kao čitavo naše južno primorje rano u političku i kulturnu sferu rimske države; iza poraza ilirskog kralja Gencija u god. 168 prije Kr. neka područja bila su neposredno podložena Rimu. Grčke kolonije i gradovi naseljeni pretežno grčkim stanovnicima sačuvali su vanredan položaj koji je izgledao kao samostalan. Ali i njihovim privilegijama i slobodi došao je kraj kada je Rim na istočnoj obali Jadrana ustanovio pokrajinu *Illyricum*, odnosno *Dalmatia*. Tada su slobodni stanovnici naših grčkih gradića postali rimski gradjani. U tu svrhu morali su biti primljeni u jednu rimsku obiteljsku skupinu (*gens*), kao na pr. *gens Antonia*, *Iulia*, *Claudia*, *Cornelia* itd. i njihovo mjesto sistemizovano kao kolonija ili *municipium* moralo je biti upisano u jednu od rimskih tribusa (birački kotar), na pr. *tribus Sergia*, *Tromentina*, *Veltina* i t. d.

Mjesta koja je već Cezar obdario pravom rimskog gradjanstva, bila su uvrštena u *tribus Tromentina*, a druga kojima je Augustus podijelio to pravo u *tribus Sergia*. Naravno da su gradjani nosili od tada i oficijelno rimsko ime. Ako se je neki Ilir raniye zvao na pr. *Bato* ili koji Grk *Dionysios*, on se — pošto je njegov grad dobio od C. Julija Cezara pravo municipija ili kolonije — zvao zvanično: *Caius Iultus Bato* ili *Caius Iulus Dionysius* i upisan je bio u *tribus Tromentina*. Ako je u imenu takodjer *tribus* naznačena, onda to стоји iza obiteljskog imena, obično skraćeno sa tri slova, tako na pr. *C(aius) Iultus Tromentina Bato*.

Tada je uveden u javnom životu latinski jezik. Takodjer i nadgrobni spomenici moraju biti sastavljeni latinski. Budvanska nekropola dala nam je prigodom zadnjih otkrića samo četiri latinska natpisa; ali su tekstovi ovih spomenika vrlo interesantni. Jedna nadgrobna pločica kaže nam da je neka *Iulia Temus* za života postavila spomenik mužu i kćeri. Ona nosi još čisto ilirsko ime *Temus*, ali je već postala Rimljanka, budući je ona

Стр. 36 „Гласник Народног универзитета“ Број 1—3

ili njezin otac primljen u *gens Iulia*, zove se dakle latinski *Iulia Temus*. Na drugom natpisu čitamo ime Grkinje *Myrtale* koja bijaše oslobođenica neke *Egnatiae Maximaе*; zvala se je dakle i ona *Egnatia Myrtale*.

Ako je u kojem kraju rimske imperije urodjenički elemenat bio dosta jak kao na pr. kod nas ilirsko žiteljstvo, ili u kolonijama grčko, na sjeveru naše države keltsko-panonsko, onda se kadkada u latinskom cognomenu krije čisti prijevod autohtonog imena kao na pr. *Flavus*, *Lupus*, *Ursus* i slično. Ima slučajeva kada se imenu nadoda i naziv plemena kojemu je pokojnik pripadao kao na pr. *Liburnus*, *Maezaeus*, *Daorsus* i t. d. ili kada se ime plemenske pripadnosti čak upotrebljava kao *cognomen* (nadimak).

Lijepu malenu stelu s poprsjem djevojke ili mlade žene u zabatu, nedavno iskopanu u Budvi postavio je valjda svojoj ženi *Tertia Baia* i svojoj kćeri neki gradjanin, koji se je zvao (*Claudius*) *Gelastus*, vjerovatno da je bio po cognomenu rodjeni Grk, te postao rimski gradjanin u *gens Claudia* i da je prvo ženino ime *Tertia* urodjeničko-ilirsko. Na četvrtom natpisu sačuvala su se čisto rimska imena: *Iustin(a)* i *Tertia*. Tako nam ovaj maleni broj dosada iskopanih antiknih budvanskih natpisa pruža sličicu baš onih vremena, kada je u Budvi bio ispremješan ilirski, grčki i rimski elemenat žiteljstva; to je bilo baš u početku naše ere. U ostalom tekstu ovih natpisa ima nekoliko ortografskih grješaka kao *baenae maerentibus* mjesto *bene merentibus*, *ed* mjesto *et*, *meretibus* mjesto *merentibus*; i to nam služi dokazom da sastavljač natpisa ili klesar nije bio još dovoljno vješt latinskom jeziku.

Ovi nadgrobni natpisi bili su vidljivo postavljeni nad zemljom, stečak svojim zubom utisnut u kockastu podlogu, a uokvirene pločice umetnute u ogradni zid groba. U rimsko doba stoji često mjesto stečka žrtvenik kao nadgrobni spomenik. Ako je izradjen iz kamena višekrat je u njemu izdubena šupljina za pepeo pokojnikov i takav žrtvenik se je iskopao i u Budvi. Nije bio iz jednog komada, već sazidan od lijepo tesanih i ukusno profilovanih komada, povezanih medju sobom željeznim olovom pričvršćenim sponama. Žrtvenik stoji na tri stepenice jednakoj izradjene sa sve četiri strane. Donja profilacija dobro je održana, glavno tijelo mjeri 89 cm za 124 cm i bilo je barem 62 cm visoko. U njemu je bila položena urna pepelnica. Gornji vijenac koga je nestalo bio je slično profilovan kao sokl i okružen dvjema volutama. Budući da srednje glavno tijelo ovoga spomenika nije izradjeno od monolita, sve su četiri njegove strane bile obložene finom žbukom. Valjda je na glavnoj strani koja je gledala prema putu, bio i nadgrobni natpis izведен crvenom bojom.

Број 1—3 „Гласник Народног универзитета“ Стр. 37

Ovaj nadgrobni žrtvenik pružao je u manjim dimenzijsama isti oblik kao velike are na cesti grobova u pompejanskoj nekropoli. Kao ove i on spada u prvu polovicu I vijeka po Kristu. Kasniji spomenici kako u velikim centrima tako i u provincijskim nekropolama primaju drugi oblik. Ovo datiranje nam potvrđuju takodjer neki novci iz julijske-klaudijske dobe (*Augustus, Tiberius*) koji su se našli u neposrednoj blizini ove nadgrobne are.

Dosada otkriven dio nekropole stare Butue ima dakle u glavnom grobove iz dva perioda. Donji zidani grobovi sa sahranjenim tijelom pokojnika i sa vitkim stelama nad zemljom spadaju u III i II v. prije Krista, žrtvenik i male čelije s urnama pepelnicima i prosto u zemlju položene glinene i kamene žare s nadgrobnim natpisima u latinskom jeziku spadaju pak u prvu polovicu I v. po Kristu.

Do istih rezultata doćićemo ako promatramo predmete nadjene u grobovima. Bio je stari običaj da se pokojniku položi u grob predmeta koji su mu bili najmiliji ili koji su karakteristični za njegovo zvanje ili za njegov rad dok je živio. Za ovakav postupak bila je mjerodavna ideja da pokojnik u drugom svijetu nastavlja običaje, rad i život koji mu je bio određen dok je boravio na zemlji. Tako je vojnik dobivao u grob oružje, mlađi čovjek koji se je vježbao u palestri, obično *strigiles* (strugače) i malenu flašicu od zemlje ili bronca (*aryballos*), za ulje kojim namazao prije početka vježbe, ribar trozub i nekoliko udica, onaj kojemu bijaše igra mila kocke, opet drugi, koji je volio vino nekoliko pehara i t. d., djeca obično igračke, ženski svijet nakit, ogledalo, češalj, razne mirodije u većim i malim staklenicama, razno posudje, te svetiljke koje su gorile na mrvicačkom odru. Nekoliko ovih predmeta bilo je takodjer na lomači dok se tijelo spaljivalo i stoga su obično male staklene bočice od vatre iskrivljene. Ove male flašice obično se zovu lakrimatoriji (suznice) budući se je jednom mislilo da su u njima bile pohranjene suze pokojnikovih milih; to međutim ne стоји, već su ovakve male posude služile za razne toaletne tekućine (mirise, perfume itd.) Obično ima svaki grob i novčić (*obolos*) da mrvac nagradi Charonta kad ga svojom ladjom prevozi preko rijeke *Styx* u carstvo Hadesa.

Ovo prvo iskopavanje grobova u Budvi nije se izvršilo pod naučnom kontrolom. Uprava graditeljskih poslova i radnici su imali sasvim drugi zadatak. Ipak neobični nalazi probudili su toliko interesa da se je hvalevrijedno nastojalo spasiti što više predmeta.

U grčkim grobovima našlo se je najviše keramičnih posuda. Imaju ih raznih oblika: to su vrčevi, zdjelice, tanjuri, pehari, plosnati sudovi s malim ručicama i bez ovih sa sitno probušenim gromom koji su služili kao cjedilo, i t. d. Grob u kojem je sahranjeno žensko lice ima neobično tanke i glinene duguljaste,

Стр. 38 „Гласник Народног универзитета“ Број 1—3

у средини јаče razvijene flašice које су služile за разне парфеме. Staklo je u takvim grobovima vrlo rijetka stvar, budući da se tada još nije znalo producirati staklene sudove puhanjein.

Keramika je obično firnisana crnom bojom, a na njoj ima razne ornamentike izvedene bijelom i crvenom bojom ili urezane u samu glinu. To nisu produkti iz Butue ili okolice već importirana keramika. Znamo da se je u t. zv. Velikoj Grčkoj (Sicilija i Donja Italija) proizvodjalo posudje ovog tipa na veliko i mnogo eksportiralo; jedan od najvažnijih središta bio je grčki grad Taras (*Tarentum*). Ova importirana keramika nam pruža mogućnost da grobove po vremenu opredijelimo, ona nas opet u glavnome upućuje na III i II v. pr. Krista.

U donjem sloju našao se je takodjer jedan lončić izradjen prostom rukom bez uporabe lončarskog kola. Nema na njemu nikakove dekoracije već samo dvije male lagano ispuščane ručice. To je predmet lokalne, dakle ilirske keramične produkcije koju obično nalazimo u ilirskim grobovima t. zv. halstatsko doba. Ovaj sud je dakle najstariji predmet koji je do sada nadjen u budvanskoj nekropoli.

U jednom grobu bilo je do kostura 7 komada željeznih kopalja. Radi se dakle o grebu vojnika i to ne običnog, već uglednijega ratnika, valjda nekog zapovjednika ili plemenskog poglavice. Drugi jedan grob donjeg sloja iznenadio je radnike krasnim zlatnim nakitom koji se je u njemu našao. Izvadjeni su ovi komadi: četiri agrafe (2 cm×4 cm), svaka sastavljena od dviju cijevi u obliku grčkog slova Ω (Omega) koje su u čvor povezane i u sredini ukrašene lijepom rozetom; svaka cijev svršava u fino modeliranu lavsku glavu. Dva zlatna djerdana (jedan 35 cm, drugi 38 cm. dug) koji takodjer na svakom kraju imaju glavu mitološke životinje (lav s rogovima), te jedan masivni zlatni prsten sa prostom karneolom. Valjda pripada istom grobu i broš-medaljon koji u jako izbočenom relijefu prikazuje glavu jedne bakantice ili Dionisove ljube Ariadne. U bujnoj kosi ove krasne glave isprepleteno je bršljanovo lišće s bobicama ove biljke. Glava je postavljena u posebni okvir koji je u filigrani dekorisan opet grančicama bršljana. Svaki drugi list bio je ispunjen tamno modrim emaljom, tako da je svjetlost zlata s bojom emalja ugodno kontrastirala. Nakit je vrlo fino izradjen od majstora vješte ruke i dobrog ukusa. Bezdvоjbenо je importiran i potječe iz koje helenističke zlatarske radionice u Velikoj Grčkoj.

Za antropologa važne su osobito lubanje pokojnika; stoga treba ih prigodom iskopavanja brižljivo sačuvati. Kada ih ima veći broj može se s velikom vjerojatnošću odrediti kojemu su narodu ili kojoj su rasi pripadale. U našem slučaju bilo bi važno ustanoviti koje su lubanje vjerovatno ilirske a koje grčke.

U zemljama gdje je tehnika iskopavanja visoko razvijena i gdje se pazi da bude i najslitnija okolnost iskorišćena za

Број 1—3 „Гласник Народног универзитета“ Стр. 39

nauku uvijek se pazi da se sačuva nešto zemlje ili prašine iz položaja okolo trbuha pokopanog. Hemijska analiza mogla je višekrat odrediti poslije 3—4.000 hiljade godina koju je hranu pokojnik malo prije svoje smrti uzimao. Navadjam ovo za slučaj ako bi tko od čitalaca imao prigode učestvovati prigodom sličnih arheoloških istraživanja pa da radnike upozori na najveću opreznost pri kopanju.

U grobovima gornjeg sloja koji pripadaju kako rekosno ranom I v. po Kristu te u kojima su sahranjeni spaljeni ostaci mrtvog tijela, keramika je takodjer vrlo jako zastupana. Pepeo, odnosno spaljene kosti, sahranjene su obično u glinenim loncima svakojakih oblika, kako se upotrebljavalo u kućanstvu; ako poklopac nije napose izradjen, mjesto njega se uzimalo prosti plosnati tanjur. Ovakvi tanjuri s okomitim rubom često su crveno firnisovani i nose u sredini žig tvornice t. j. ime ili inicijale imena onoga koji je producirao takve keramike. Po ovim markama možemo ustanoviti da su ovi i slični tanjuri bili importirani ponajviše iz figlina gornje Italije, a oni bolje kvalitete iz *Aretium-a* (današnje Arezzo kod Firence). Po ovom mjestu ova vrst keramičkih sudova zove se *vasa Aretina*. Ona je igrala u rimsko doba otprilike ulogu današnje porculane. Kako imamo i skupocjene i jestice porculane i imitacije prave porculane, tako je bilo i u staro doba dobrih aretinskih vaza, loših i imitacija pravih komada.

Medju bolje keramičke produkte spadaju sudovi ukrašeni reljefom, obično lišćem lozice, lovotovim granama, akantusom i geometrijskim motivima. Ovakvih komada produciro je takodjer Aretium, a zdjelice dekorisane reljefnim motivima i crveno firnisovano mjesto *Cales* u Kampanji (*vasa Calena*). Budvanski grobovi dali su i veliki broj sitnih pehara i zdjelica tamno sive ili crne boje koji su ukrašeni ili urezanim crticama ili u reljefu (*a barbotine*) priljepljenim frizom obično bršljanovog lišća. Okolo grobova bilo je i nekoliko rimskih velikih amfora. One su služile za vino, za ulje, za riblje konzerve i slične tekućine. U zadnje vrijeme ronjoci koralja izvadili su na više mjeseta našega Jadrana iz morskih dubina takovih rimskih amfora. Dalmatinsko ulje i vino izvažalo se je dakle mjesto u bačvama u amforama. Po žigovima koji su se često sačuvali na ručicama ili na grlu možemo ustvrditi da su amfore importirane iz Gornje Italije. Služile su više puta mjesto mrtvačkog sanduka; osobito se je običavalo sahraniti malu djecu u prepolovljenoj te opet složenoj amfori.

Isto tako brojno kao keramika u rimskim grobovima zastupana je staklarija. Imućni ljudi spremali su pepeo svojih pokojnika u staklene urne (*ollae*), koje obično imaju 2 ručice i poseban čunjasti poklopac. Bugući da su bile zatvorene u kamenim žarama, to se većina njih dobro sačuvala do naših dana. Staklo

Стр. 40 „Гласник Народног универзитета“ Број 1—3

je ponajviše modro-zelenkasto. Rjedje su one sa četverouglastom bazom na kojoj se kadkada nalazi fabrična marka. Iz običnog stakla su i mnogobrojne flaše plosnate ili trbušaste s dugim grlom, niske zdjelice i maleni pehari. Zdjelice i pehari imaju više puta utiske ili nabore tako da u igri svijetla pružaju raznolike elegantne forme. Najviše su zastupane t. zv. lakrimatoriji koji su služili za miomirisne parfeme.

Neke malene flašice sa dvije ručice (t. zv. amforiske) ukrašene su često frizom lozice u sredini, vodoravnim obručima ili vertikalnim rebrima. Ima ih različitih boja. Kadkada po obliku i boji oponašaju plod datulja; drugi put imaju okolo srednjeg tijela u raznim posebnim poljima simbolične predmete kao *pateru*, *urceus* (vrč), *kantharos*, *syrinx* i t. d. Ima i takvih s većim i manjim, šarenim mrljama ili sa šarenim trakama. To su jestine imitacije skupocjenih vasa murrina (millefiori). Ova linija staklarija bila je u ranije doba importirana iz sidonskih tvornica; ali kako se je u rimskoj imperiji proširio novi izum puhanja stakla (oko početka naše ere) izradjivali su takvo posudje i italske tvornice, kasnije istotako tvornice u južnoj Galiji i u rimskoj Germaniji.

Opet nas dakle i stakleni predmeti budvanske nekropole dovode u rano I stoljeće po Kristu.

Jantar koji se inače često nalazi u ovako ranim nekropolama, dosada je slabo zastupan u Budvi; ima samo nekoliko sitnih bisera. Iz bijele kosti izradjen je elegantan sud s posebnim poklopcem koji je služio za pohranu nakita (t. zv. *daktylotheke*).

Iz srebra ima dvije jednostavno u spiralama savijene naruvice i koja malena fibula, te par ulomaka elegantne zdjelice. Bilo je i posudja brončanog; dobro su sačuvane 2 flaše iz brončanog lima, od jedne veće patere ostao je samo držak i jače ivične partie, ostalo se je istrošilo. Isto tako su od većeg brončanog vrča ili siča dospjele do nas samo masivne ručice i lijepe aplike (dva puta lavska glava koja je služila kao izljev, jedan put fino modelirana Satirova glava), proizvod čuvenih radionica u Kapulj.

Svi su ovi predmeti vrlo važni za rekonstrukciju kulturnog života stare Butue; oni su nam omogućili da za vremensko razdoblje nešto veće od tri stoljeća ustanovalimo sastav pučanstva, da se upoznamo s kulturnim potrebama stanovnika i da odredimo smjerove trgovine i odnose grada sa drugim naprednijim središtinama i narodima iz bliže i dalje okoline.

Već do sada prigodom terenskih radnja za novi budvanski hotel iskopani predmeti mogli bi ispuniti jedan mali muzej. Želja je svih Budvana da se što prije osnuje takav azil za starine i umjetnine kojima će se ne samo udovoljiti zahtjevima nauke i opće kulture, već i strancima pružiti zanimljivu atrakciju. Svakako treba nastojati da se što prije nadje sredstva za sistematsko is-

Број 1—3 „Гласник Народног универзитета“ Стр. 41

копавање за сада barem onog dijela terena oko hotela koji je momentano raspoloživ i na kojemu će doskora biti posadjen perivoj.

Угодна mi je dužnost pri kraju ovih informativnih redaka da iskreno blagodarim g. sreskom načelniku Petru D. Šeroviću u Kotoru, poznatom vatreном ljubitelju starina i historijskih spomenika čitave Boke i okolice; njegova je velika zasluga da predmeti iz budvanske nekropole nisu propali za arheološku nauku i za davnu historiju naše zemlje. Zahvaljujem takodjer gosp. inž. Ivanu Valandu, upravniku hotelskih radova, koji je rijetkom susretljivošću dozvolio da proučavam i teren i svaki nalaz, te uvaživši važnost otkrića naredio da se prigodom kopanja postupa s najvećom opreznošću akoprem je takav rad za poduzeće značio najmanje gubitak vremena. Štaviše gosp. inž. Valand zadužio je našu nauku time, da nam je dao tačan tloris mesta najvažnijih nalaza.

Dr Mihovil Abramić

*

Duboko smo zahvalni našem poznatom naučniku gosp. dru Abramiću, direktoru Drž. arh. muzeja u Splitu, koji se na našu molbu najpripravnije odazvao i naš „Glasnik“ počastio ovim vrlo zanimljivim člankom. — Daljim otkopavanjima u Budvi prisustvovao je neko vrijeme g. dr Jozo Petrović, kustos Muzeja Kneza Pavla iz Beograda, te je u njegovom prisustvu otkopan priličan broj grobova iz doba kao i oni gore spomenuti. Iz izjave g. dra Petrovića u jednome dnevnom listu proističe, da je najinteresantniji momenat otkopavanja bilo otkriće jedne grobnice sa 25 raznih kostura. U jednom grobu uz lješ nije bila sahranjena glava. Nedaleko toga groba nadjen je kamenom ogradijan mal prostor i u njemu na jednoj posudi sahranjena sama glava. Nije manje interesantan grob jednoga djeteta u kome je, pored minijaturnih i keramičkih proizvoda, nadjeno oko 20 komada igračaka, kako izgleda, od kosti iz koljena jagnjeta.

Старински епитрахиљ и наруквице у манастиру Бањи

У манастиру Бањи у Рисну чувају се драгоцјени старински епитрахиљ и наруквице, изаткани златном и сребрном жицом и извезени светитељским ликовима од којих су они на епитрахиљу украшени бисером на нимбима око глава тако да их има у све преко 400 зrnaца. И епитрахиљ, чију слику овдје доносимо, и наруквице били су изложени на

JOZO PETROVIĆ
„NAPOMENE O STAKLU“

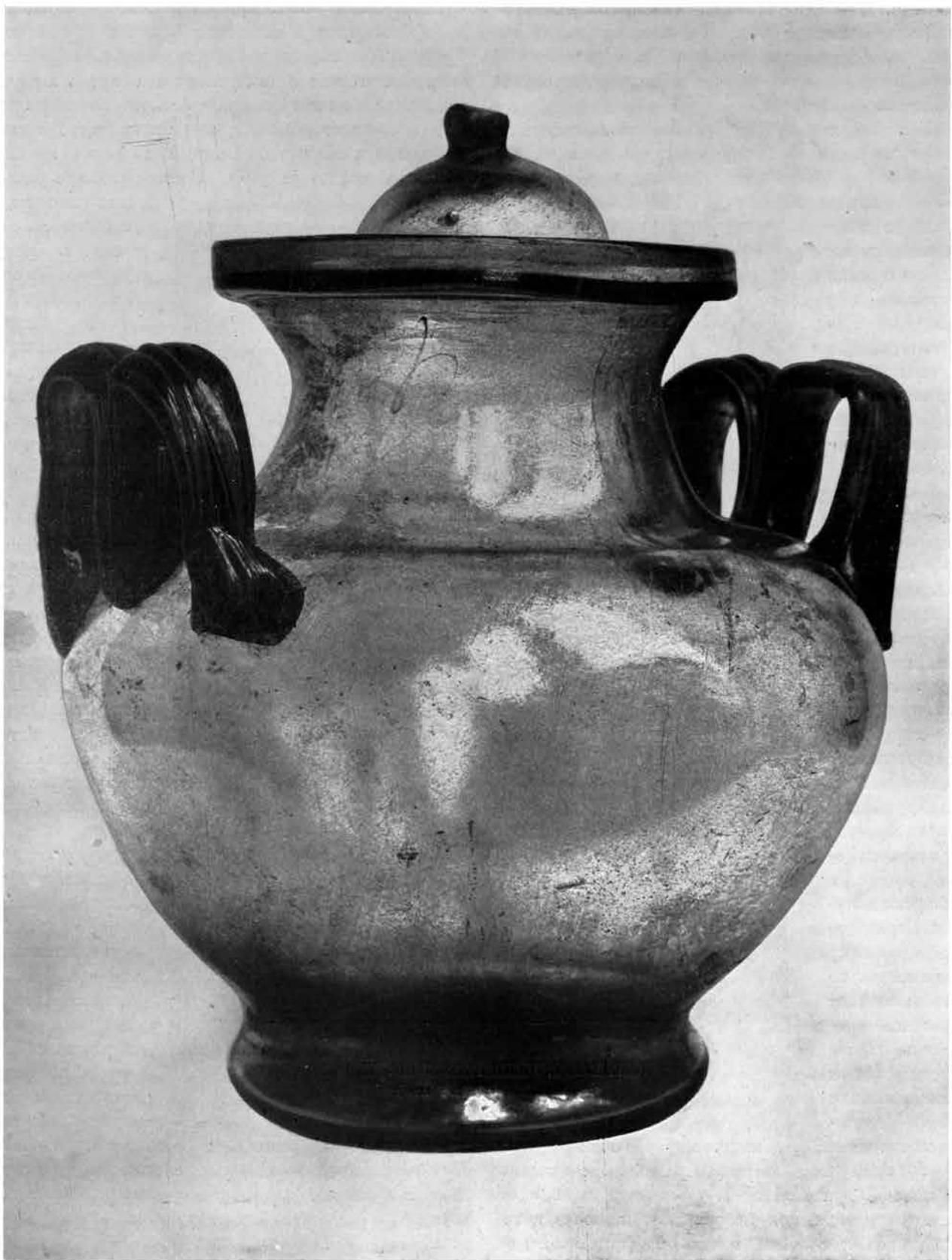
UMETNIČKI PREGLED, BR. 8 (MAJ 1938),
BEOGRAD 1938, STR. 238-241

УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД

8

МАЈ
1938

ИЗДАЊЕ МУЗЕЈА КНЕЗА ПАВЛА

СТАКЛЕНА УРНА ИЗ БУДВЕ
Музей Кнеза Павла

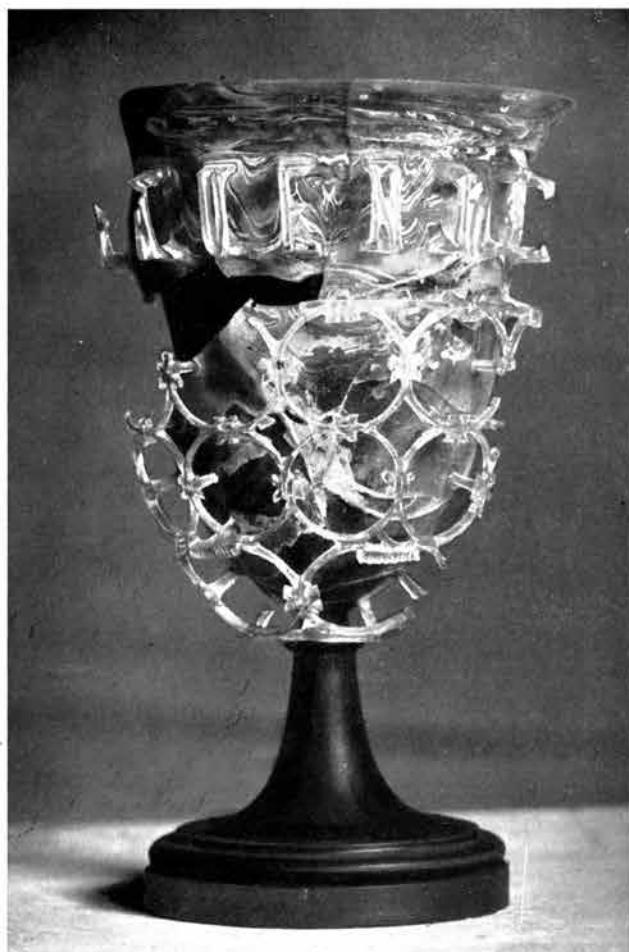
НАПОМЕНЕ О СТАКЛУ

Неколико одличних аквизиција Музеја Кнеза Павла у стаклу, делом ископаних у Стобима а делом купљених, као и наше познавање најлепших стаклених објеката који су нађени на нашој територији а којима се диче страни музеји, дали су повода овом расматрању.

Према нашим уџбеницима творци стакла су Феничани. Противно томе наука је утврдила да домо-

ПЕХАР, НАЂЕН У СЛОВЕНАЧКОЈ
Беч, Историско-уметнички музеј

ЧАША, НАЂЕНА У ДАРУВАРУ
Беч, Историско-уметнички музеј

вину стакла треба тражити у Сирији или у Египту. У Египту су нађене стаклене ћинђуве из IV века пре Христа, које воде порекло из времена када је у Београду цветала култура брушених сикирица, када је кост била главни алат а мотка главно убојно оружје. О ковини је једва неко овде сањао изузев ваљда о некој жици злата. Ни разносци стакла нису били Феничани. Грчки трговци доносе стакло уз Вардар и уз Дунав а Етрурци уз обале Јадрана и преко Аквилеје. Требало би утврдити да ли је стакло са југа стигло пре преко Грчке на наш класични југ или у Велику Грчку, како се вековима зове јужни део данашње Италије. У Тел ел Амарни нађена је цела фабрика стакларије из времена XVIII династије тј. из године 1350 пре Христа, а има стакленица из XII династије из 3050 године.

У прво време тога изума стакло је веома упорно. Мајстору стаклоливцу је, за нужду, свеједно какве

АМФОРЕТА, НАЂЕНА У ОХРИДУ
Музеј Кнеза Павла

ће боје бити стакло кад исчури из зажарене пећи. Према нежељеном елементу који се у ватри помеша са кременом испадне и боја стакла. Мајстор лије такву масу у калупе као што су лили наши рудари у средњем веку у калупе болано сребро тј. жигосано и оцарињено за експорт. Даље процедура је растапање те стаклене масе, која се извалачи у тање или дебље нити из којих се режу ћинђуве или слепљују наруквице. Више разнобојних нити сплетених у једну гужву дају жељену наруквицу. Такво шарено стакло има свој стручни назив „хиљаду цветића — millefiori“ (vasa murrīta). Вештији мајстор моделира чашу или суд у иловачи и по томе моделу развлачи још не-

расхлађену масу стакла и на тај начин фабрикује скupoцено посуђе. Сав се посао обавља голом руком и брзо, јер се са врелом масом не може радити, а охлађена маса крута је и крта. Исто тако модел може да се умочи у житку стаклену масу, па се пусти да очврсне или мајстор дува масу у издубљени модел жељеног облика. Чим се маса охлади, модел се отстрани и суд је готов.

При ископавању у Стобима, наилазили смо на безброј поломљених комада стакла са прозора, из мозаика, поломљених кандила и стакленица. Та маса сачињава највећи процент културе тих ископина. Услед пертурбација терена све је то у кршу. Срећа је хтела, те смо у једном свештеничком гробу из почетка VI века поред златног броката нашли код ногу мртвца кандило и све делове веома лепо профиловане флаше. Флаша се реконструише у лабараторијуму Музеја Кнеза Павла, који врши то ископавање, а начињена је од чистог белог стакла док су украси изведени од плавог стакла (слика 1). Поред судова и накита важну улогу у том времену играју и одливи чувених гема и камеја у стаклу или како те производе стручно зову *pasta vitrea*. Оригинални се рад утисне у стаклену масу и тако изради негатив фигуре и много позитивних примерака. Напуњено удубљење смолом, даје утисак праве камеје. Такви

УРНА ИЗ БУДВЕ
Музеј Кнеза Павла

се продукти налазе веома често код нас, особито у Костолцу-Viminacium код Пожаревца, некадашњој повременој резиденцији римских императора. (слика 2 pasta vitrea).

Ове године набавили смо за Музеј садржај гроба из IV века, из околине Охрида. Петнаест пари златних дугмади, чија су удубљења испуњена сумпорном масом, један златан прстенчић, два зелена стакаоца, један модри полудраги камен урамљен у златне окове, пар смарагдних минђуша укравали су тело, које је изнад Охрида било пажљиво сахрањено у сандуку од мермерних плоча. До ногу жене лежала су стакаоца и то једна дугуљаста теглица-фијола (phiale) и четири амфорете. Саме амфорете су већ одлична аквизиција за сваки музеј. У амфоретама је била смоласта маса, коју је један сељак поводио и од ње направио дечи амулете, обесивши им то око врата. У једној амфорети је остало нешто те масе и инж. хем. Миодраг Живковић је утврдио да је то згрушана крв. Недалеко од Стобија, пред самим Просеком, како се некада звала Демир Кашија, ископан је антички гроб у коме је нађена веома лепа флаша. Радник је флашу разбио да би прегледао садржај и вальда тиме разочаран, иситнијо је у парчад. Надзорни инжињер је успео да спасе део дршке, која је израђена у виду људскога лица. Тај би објекат донео и раднику и музеју доста радости, да је спасен од разбијања. Тек смо на почетку културнога рада у тим нашим крајевима, па се можемо надати великим изненађењима. (слика 3). Не мало изненађење пружи нам ових дана серија стакленика из Будве, о којој ћемо говорити у наредном броју.

Ми смо имали ту „срећу“ да су сви наши објекти те врсте дошли у велике музеје. Тако се пехар из Словеније налази у Бечком музеју као и дивна чаша-diatretum из Дарувара. (слика 4 и 5). Стаклена здела са златним медаљонима из Дукље-Подгорице, доспела је у музеј у Лондону. Та су стакла вероватно продукт

неке домаће фабрике или су донета из најближе околине Аквилеје. Такво питање импорта и отварања домаћих фабрика стакла на нашем Југу, развој стакларства под римском окупацијом, као и безброй других тек отворених питања, чекају своје време и човека.

Занимљива је стара литература о стаклу. Сенека даје упутства како се треба чувати фалсификатора смарагда у стаклу. Плиније зна да се стаклом имитују сафир, смарагд, опал (како Саломон назива стакло у својим псалмима), јаспис, рубин и тиркиз, дакле све драго камење, чега се и данас толико плаше љубитељи тих каменчића. Ту се вода упоређује са стаклом: *fors splendidior vitro* — врело бистрије од кристала, или: *unda vitrea* — вал кристални. Плиније, говорећи о варљивоме стаклу, наводи да има и писаних упутстава о тој магији, али даље теши купца тиме што се стаклени драгуљ оптички држи док на пробноме камену, којим се драгуљи испитују, пуца. Фалсификовање накита од стакла узело је толико маха, да је и императорица Салонина, жена Галијенова (253—258), обманута купила стаклену уместо драгоцене ограде.

Као сви уносни послови, поготову јувелирски, тако је и израда стаклених творевина у Сирији цветала у јеврејским рукама од најстаријих времена. Јевреји су имали цела стовари-

шта тих производа и у Македонији. Средњи век познаје такође специјално јеврејско стакло: *vitrum judaicum*. Млечани, који купују у Средњем веку код нас болано сребро, довозе, у исто време, песак за производњу стакла из афричких пустинја до фабрике Мурано! Колико еволуције од прве мисирске ѡинђуве старе 6000 година до чаше из Дарувара! Каква разлика између производије стакла у великим фабрикама и још недавног савијања стаклене наруквице на примитивној пећи у сарајевској чаршији.

Др. Јозо Пејровић

JAKŠA KUŠAN
„BUDVA, GRAD RIMSKIH GRAĐANA“

NAŠA DOMOVINA, BR. 12 (DECEMBAR 1938),
BEOGRAD 1938, STR. 1-4

NAŠA DOMOVINA

II-1259

Snimljeno p. M. Jorčić

- 4 -

939

Foto: R. Stefanović

Sa Pokljuke

BEOGRAD, DECEMBER 1938. GODINE

НАША ДОМОВИНА

БЕОГРАД, ДЕЦЕМБАР 1938 ГОДИНЕ

I —

Уредници: МИЛЕНКО СТОЈАНОВИЋ и МИЛИЈА СТАНИЋ

— 12 —

БИБЛІОТЕКА
Саркана М. Радосављевића
Црквена Црквица

Будва, град римских грађана

Пловимо према Будви. Море дише убрзано.

Над њом се наднијела висока и пуста брда окружена тешким облацима, а она, Будва, стоји под њима, стљећима, као сив, масиван и скамењен пркос. Пркосила је времену, навалама и мору, пркосила је, и још увијек пркоси.

Ту, под тим стијенама, као у осталом и уз читаву обалу, Јадрана и Егејског мора, живе легенде, преплићу се са животом, пре лазе у њега, а он у њих.

Будва, стара Бутуа. Легенда о Кадмосу, том феничком Одисеју. Он је, прича се, основао Будву.

Кодмос је син феничког краља Агеноса, а брат Европе, коју је украо Зеус. Пророчиште је заповиједило Кодмосу да тражи сестру. Слиједећи једну краву дошао је у Беотију где је убио Аресовог змаја, повадио му зубе и посијао. Из овог сјемена су никли ратници (Шпартанци) који су се, одмах, међусобно побили. Пет ратника, који су преживјели тај бој, кренули су са Кодмосом и помогли му да оснује Каднеју. Да би окајао гријех због убиства змаја, морао је служити пуних седам година код Ареса, али је, иза тога добио Хармонију за жену. С њоме је, онда, на воловским колима обишао Илирију, свратио до мјеста где се данас налази Будва и ту се одмарao са својим воловима. На томе их је путу Зеус претворио у змије и одвео у Елизијум.

Име Будве изводе од ријечи „боус“ (во), по предаји, и то наводно због волова Кадносових.

Читава легенда о Кодмосу има, у ствари, друго значење за Запад, т. ј. Европу: њему се приписује проналазак обрађивања земље (земљорадња) и писменост (слова). Кодмос треба да буде персонификација

утицаја Азије на Грке, а његова жена, Хармонија, персонификација борбе цивилизације против барбаријма.

Тачно је, свакако, да је Будва илирског подријекта.

До недавно је прошлост Будве била застрта тамом вјекова. Знало се, али доста површно, за њезину историју од Римљана па на овамо. Многи римски писци знају за њу, а Плимије је назива: „Bułnanum oppidum civium Romanorum“.

Прије дviјe године, копањем темеља за један велики хотел, уз саму обалу, између брежуљка Св. Спас и градских зидина, уували, откријена је једна велика некропола, која ће унијети више светла у историју Будве:

Већ прије неколико година, у тој ували, код т. зв. фратарских њива, иза једне велике кише бујица је однијела на једном мјесту велики дио земље па се указао огроман мозајик. Ту је, дакле требало тражити стару Бутуу, град римских грађана.

Ове новије ископине то доказују.

Ископана некропола има два слоја. Доњи слој је из III и II вијека прије Исуса, из доба грчких колониста у Будви; околина, села, су још увијек илирска. У том слоју су сахрањивани читави љешеви.

Горњи слој потиче из I вијека иза Исуса, љешеви су спаљивани, а пепео метан у урне. Становници су били римски грађани, зато су морали бити уписаны у извјесне римске обитељске скупине (gens), на пр. gens Antonia, Julia итд. а мјесто је морало бити уведену у једну од римских трибуза (бирачки котар). Разумије се да је то вриједило за слободне људе.

У то доба имамо грађана са римским именима уз која се налазе и илирска или грчка имена. Значи, становништво је помјеша: римски грађани, домаћи или досељени-

ци, грчки колонисти и илирски старосједиоци, сељаци.

Насеље Будве, према томе, било је мало даље од обале, некропола уз саму обалу, а на мјесту данашње Будве био је изгледа, само римски каштел.

Само име је илирско, а можда и феничко. Будва је, у прво вријеме, била на отоку, који није био далеко од обале, као што је био случај и са Дубровником, Св. Стефаном и другим мјестима. Послије је канал између отока и обале затрпан, па створен полуоток.

Уз љешеве је нађено много вриједних предмета од злата, новаца, али ипак највише керамике, која је импортирана из Италије и Грчке. Кад се предмети среде, испитавају и оцјене, моћи ће се рећи много више о Будви, њезином животу, везама, културном и привредном стању у старом вијеку.

У бизантијско доба град се звао Бојтоба. 840 разорили су га Арапи. Он се опет подигао, али под именом Стари град и припадао Дукљи, а послије Србији. Старо се име поновно враћа. Год. 1351 боравио је у Будви цар Душан јер је имао да ријеши један гранични спор између Црне Горе и Котора. Како није било православне цркве спор је ријешаван у католичкој. Касније долази под власт Балшића, Сандаља, Млетака, па опет под Балшиће. Год. 1421 власт у Будви има Котор, затим деспот Ђорђе, рашки господар, и, онда, дефинитивно Млеци (1445—1797). Од пропasti млетачке републике, па до 1815, измиенили су се многи господари, Црна Гора (мјесец дана), Аустрија, Русија, Француска и Аустрија (1815).

Три пута су Турци наваљивали на град, али га нису освојили.

Као и остали приморски градови, Будва је имала свој статут. Први је направљен за вријеме млетачке власти 1465. Владали су племићи са начелником.

Данашњи град потјече из прве половине 15. вијека, а саградила га је Венеција. Грб Будве је штит са три звијезде.

Читав град је опасан зидовима, има 4 куле и двоја врата: према копну и мору. Све надвисује каштел на стијени, на највишој тачки над морем.

У старом вијеку, нарочито док је била под римском влашћу, Будва је живила од трговине и богатства римске господе, која су ту имала своје посједе. Рах romana је погодовао развитку, а јер се није требала бојати напада, није била ни утврђена. Доласком Словена, она се утуђује, а живи од провозног трговине, поморства и, донекле,

од гусарства. У новије доба, јер је била погранично мјесто, живила је од војске, шверфца и америчких долара, које су дали исељеници. Многи су се селили, нарочито они од околине, у Цариград, Египат и у друге земље. На гласу су кухари из Сутомора.

У околним селима нема куће која није имала кога у свијету. Због тога су домаћи слабо и радили. Новац је долазио, а понеки члан, домаћин, би сизазио у Будву, једном недељно, и куповао што му треба за читаву недељу.

Данас, у главном, живе од турцима, а особито одак је саграђен пут преко Цетиња.

Оно што је Будва изгубила на мору, даје јој сада копно. Аута сизазе, у колонама, низ црногорска бруда, довозе госте на летовања у чувене будванске плаже.

Идем градом. Све је овдје масивно, тешко, и због тога отпорно. Као и околина што је: Једноставна и сиромашна. Нема ту умјетничких фасада, прозора и врата. Све је типизовано, кдимисно, недотјерано. Није било времена, а и ни могућности за провод и умјетност, требало је мислити на круж и тражити га. А и културни центри су били далеко.

Католичка катедрала. Посвећена је Св. Ивану Крститељу. Према црквеном шематизму грађена је у 7. вијеку. Има једну стварну слику Мајке божије, која је сликана на близантијски начин. Над морем, крај каштела, налази се самостан из 12. столећа са црквом Санте Марије ин Пунта. Првотно је био то бенедиктински самостан, а касније фрањевачки. Распоред је, у главном остао исти. Ту, до цркве, је гробље, у коме је закопан каноник Кајовић који је оставио много рукописа из историје Будве.

У близини је и мала капелица св. Сабе, коју су католици, некада, били изнајмili православним да могу у њој вршити службу божију; они су закупнину плаћали у свијетљама и востку. Православни зову ову капелицу црква св. Саве.

Православна главна црква, посвећена Св. Тројици, почета је градити 1798. Има лијеп и укусан типтикон.

На најближим брежуљцима биле су некад завјетне црквице. На бруду Спас, код друге плаже, мјесто које је изграђена данас капелица; на отоку Св. Николе стоји и данас црквица посвећена истом светцу. Све је то скромно саграђено, без нарочитог укуса.

Будва је била сијело католичке бискупije све до 17. вијека.

Прије десетак година Будва је издисала. Сви извори зараде били су пресушили.

Али, изненада, Будва је била поновно откријена. Откривене су њезине плаже, пронађена је њезина вриједност, вриједност морског купалишта.

И живот је почeo наново да кључа. Грађе се хотели, који данас ни у чему не остају за онима у реномираним купалиштима, гости пристижу да се одморе на сунцу и мору нашег Југа.

Град, сада, доживљује своју највећу ренесансу.

Будва са својим тврдим зидовима и кулама, град романтике, град под којим су падале главе, почев од Илира па до сло-

подножју оловних брда и у плавој, сунцем обасјаној води, поврате своје здравље, да се одморе и понесу неколико лијепих утисака, који треба да им грију душу неко становито вријеме.

Ноћ је. Кроз орешеткани прозор старог манастира, у коме станујем, са свог кревета, видим дио, бруда и под њим хотел који се гради. И једну кућу. Видим, али нејасно. Мјесец је за облацима. Тмурна и немирна ноћ. То је лјетниковац, виле, обитељи Зановића, конте. Напола рушевина. У тој су вили лјетовали највећи пустолови и хохштаплери које је наша нација дала. Није било двора на којем нису учинили какову первару. Један од њих је успио да

Будва

венских гусара, гледа сада богато освјетљене ресторане у којима трешти музика свих пет континената, гледа у хотеле подигнуте на костима племенитих римских грађана, гледа и осјећа да му се некадашња животна снага и крв полагано враћа.

И види даље, по дану; полунаги људи мотају се око његових зидина, као некад, у доба сеобе народа, али не јуришају на њега, већ одлазе уз обалу, новим путем, до плажа подно стијена и могренске тврђаве — купачи.

Због тога им је он сада отворио обадвоја врата. Одлазе, али се враћају. Они нису дошли да губе животе, да се упропашћују, не, они су ту да, у сјени града, на

превари и самог Касанову. А поред тога су то били наображенi, културни људи, пјесници и есејисти; људи духа и укуса...

Подамном хучи море. Манастир је на стијени уз саму воду. Валови се пењу и ударају о зидове, руше се и опет пропињу. Рују.

Заиста... У овом амбијенту, отсјеченом од свијета, а ипак тако мало удаљеном од културних земаља, преко пута је Италија, у овој осами, где је човјек стијешњен брдима и морем, потресан немирним и вјечним крећањем воде; долазе мисли о пролазности свега онога, о узалудном рикању, долази се до закључка да треба живот што боље искористити, што јаче, што интензивније.

И Зановићи су кренули. Као и Кадмос. Да оплоде нарваре старом цивилизацијом. Нису успјели. Али су упозорили да постоји један способан народ, али без стварних могућности. А то је доста.

Pokljuka nad Bledom

Čehoslovačka ima Tatu, Austrija Tirol, Italija Dolomite. Jugoslavija ima Sloveniju a Slovenija ima Pokljuku, најлепши и најидеалнији smučarski teren na padinama Triglava.

Bled, veliko letovalište, зими би можда замрло да нema Pokljuku. Ali она је одmah iznad njega, десетак kilometara даље и више. I najвише blagodareći Pokljuki на Bledu je i зими живо.

Šta je upravo Pokljuka? To nije ni место ни planina, ni врх... A ni насеље. To је velika visoravan.

Juliske Alpe sa svojim моћним Triglavom, visokim 2864 метара, спуштају се на запад сасвим стрме. Нешто blaže je njihovo спуштање u nizinu na југоистоку. Od Doline Sedam Triglavskih Jezera, prema kotlinama Ovčarji, Dednom polju, Planini v Lazu i drugim, triglavski masiv naročito ublažava svoj pad. Umesto skalnatih litica i strmih отсека predeo lagano prelazi u šumovite обронке, пune malih planina i vrhunaca koji se najzad pretvore uveliku prostranu visoravan.

Ta visoravan zauzima ploču iznad Bleda i Bohinja. Obodi visoravni, ruše se opet сасвим стрмо blejsku i bohinjsku kotlinu. Čovek има утисак како да се на горњој страни неке кутије нашаља Pokljuka а да се у подноју те кутије налазе Bled i Bohinj. Зато smo i rekli да се Pokljuka налази на „padinама“ Triglava, т. ј. на оном месту где triglavski vrhunci prestaju да буду стрми i прелaze u zaravan koja ће се posle opet окомито završiti liticama.

Na таквом месту, на домаку највећих jugoslovenskih zimskih centara, mondenskih letovališta i sportskih zimovališta a u samoj senci velikog alpiškog terena na Triglavu, Pokljuka има sve preduslove да буде за Jugoslaviju лети он што је Semering за Austrijу a зими главно zimsko-sportsko zbiralište најотменijeg sveta i најboljih sportista.

I Pokljuka је за kraико време од неколико година то i postala.

Na njoj се, данас изградује читава kolonija smučarskih kuća, domova i hotela.

Pokljuka данас има smučarsku škakaonicu i uređene smučarske staze.

Море и данас хучи и прича о рађању и умирању, о смјени, о пролазности...

Нико не прича тако лијепе и тако ужасне ствари као море.

Mope...

Јакша Кушан

Stalna smučarska школа već nekoliko godina функционише на Pokljuki.

Najveće nacionalne i internacionalne smučarske utakmice održavaju сe на Pokljuki сваке године.

Nije onda никакво чудо што се на Pokljuki skupljaju stranci.

Što se sve to postiglo највише заслуга имају — лепоте same Pokljuke.

* * *

Najlakši приступ a најпријатнији i најлепши је сте onaj s Bleda. Dole na Bledu „izveščici“, — коčијаши са sankama, smeste čoveka u своje primitivne ali toliko priјатне sanke da vam njihova primitivnost izgleda баš draга i добро доšла. I onda vas povezu.

Dok prođete kroz село Gorje i mimo сеоских kućica put neće biti zanimljiv. Ali kad оставите veliki široki drum i uzanim serpentinama počnete da se ispinjete strmom pokluškom liticom, osetiće odmah da idete u susret planini i njenim lepotama.

Dole u dubini je reka. U izbrazdanom i neravnom каменju који остaje се dublje испод пута налазе се велике „Galerije Kraljevića Andreje“. Leti то је jedno od највише посечених izletišta Bleda. Sad нас не занимaju...

Pred nama је put. Uzani planinski put којим се sanke jedva провлаче. Sa стране се дижу brda i zaklanjavu видике. Но kad с vremenom na vreme put изаде na poneki plato, укаže нам се, kroz visoke jеле i omorike, zasneženi visoki Triglav i njegovi ноћни суседи: Rjavina, Rež, Kanjavec i други.

To uspinjanje на Pokljuku има својих draži. Naročitih draži ma koliko да u почетку izgleda dosadno.

Put под snegom dozvoljava да конj, trampulujući, мili uz brdo. Izvoščik zguren напред, puši u lulu, a vi, pozadi, još više skupljeni да се заштите од hladnoće, dremuckate i zverate oko себе.

A okolo је најčešће шума. I она је u почетку priјатна, посle postane monotona. Ali samo неко vreme. Pre negо што се sanke ispenju na jedan od последnjih pokluških platooa pred Mrzlim Studencem, шума одједном postaje interesantnija. Umesto niskih, snegom

JOZO PETROVIĆ
„NEKROPOLA U BUDVI“

UMETNIČKI PREGLED, BR. 6 (JUN 1939),
BEOGRAD 1939, STR. 168–172

НАРОДНИ МУЗЕЈ
БЕОГРАД
Бр. 9

УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД

6

ЈУНИ
1939

ИЗДАЊЕ МУЗЕЈА КНЕЗА ПАВЛА

НЕКРОПОЛА У БУДВИ

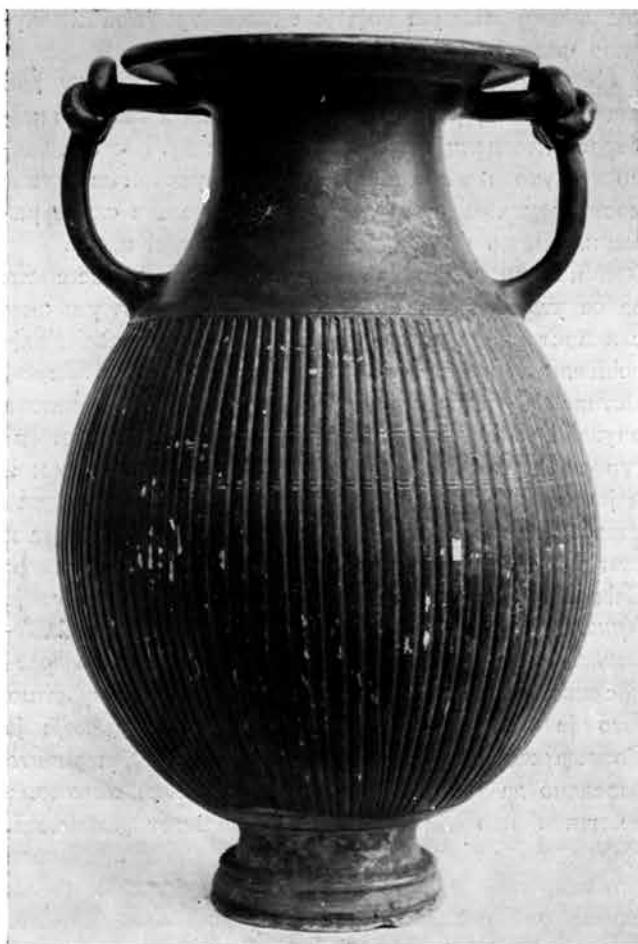
Подизањем Краљевског дворца у Милочеру оживела је Будва и као веома благо климатско место и као необично плодан крај за јужну флору. Побољшање копнене комуникације и редован саобраћај пловидбе по мору учинише своје, те овај дивни или запуштени крај добија посве ново лице. Мала шетња иза Будве доводи нас до величанствених или јадно запуштених дворова песника Владике Рада, који је ту спевао део *Горског Вијенца*. И манастир

лих топографских обележја старих насеља. Парцијаља римскога порекла, неколико незнатних трагова римске културе говораху у прилог мишљењу, да овде није никада ни постојало веће место, поготово јер га и стари историци једва, само успут, спомињу.

Једна група београдских финансијера одлучила је да подигне велики хотел на подножју брежуљка Спаса, а пред самим улазом у средњевековну, одлично

ДРШКА ЈЕДНЕ ВАЗЕ

ВАЗА

Подмаине као и Будва чекале су час препорода. После Уједињења поникоше ту мањи хотели за скромније госте, јер се к Будви долазило веома тешко, копнени пут готово непроходан, а само по некоја лађа залута у овај питоми крај и то нередово. У таковој смо Будви лутали са дун Антом и трагали за старинама старијих насеља. На запуштеним њивама и виноградима узалуд трагасмо за зидинама Фратарског манастира, Госпоштије и оста-

очувану будванску тврђаву. Хотел је замишљен тако величанствено, да му неће бити премца на Јадрану. Јака бетонска субструкција носи велике сале и више спратова са свима удобностима, које човек иначе добија само у великим градовима. За такову зграду је требало са темељима ићи све до каменитога тла падине. У крају према обали морској копало се је преко два метра дубоко, док је страна према Спасу плића, јер је ту на плитку живи камен. Приликом

копања јама за темеље наишло се најпре на жаре (урне) са остатцима спаљених мртваци, а на дубини од два метра наишло се на некрополу из много старијих времена када мртваци нису били спаљивани. У два разна нивоа са местимице веома малим размаком видимо два потпуно различита света. У горњем слоју некрополе разабирено разлике међу покојницима. Сиротиња је спаљивана на ломачи, остатци покојника су покупљени и положени на земљу, те прекривени са цреповима у виду крова и затрпани земљом. Богатији је покојник пажљивије сахрањен.

мириса, малено кандилче и по неки украс. Изнад сахрањене жаре извијала се некада витка, камена, исписана плоча која нам казује чији пепео ту почива. Романизирана су то имена са илирском основом. У пепелу ломача и околну жару нађено је више примерака старога новца из времена Августа до Нерона, и ти нам наоко незнатни споменици јасно говоре о времену постанка некрополе у којој леже остатци спаљиваних мртваци. До сада се истиче особито један гроб који је некада био високо над површином земље сазидан. Док су сви до сада

ПОСУДА ЗА МИРИС (ТЕРАКОТА)

ВАЗА

Његов је пепео сабран и смештен у земљани, лепо профилирани лонац, који је затим поклопљен земљаним тањирићем и све заједно покривено специјалним великим лонцем, који изгледа као пчелија кошница-труника. Па и међу остатцима богатијих покојника има разлике. Они најбогатији су сахрањени у стаклену жару, а ова је смештена у каменити сандук чији су делови кутија и капак, чврсто везани жељезним шипкама, а споне су заливене оловом. И у лонцу као и у стакленој жари поред пепела и костију налази се по нека стакленка која је била пуна

откопани гробови, било лонци било стаклене жаре, обзидани камењем да се жаре не проломе под тетретом насуте земље, дотле је један гроб био изидан над земљом и у њега сахрањена камена кутија у којој је била стаклена жара са костима покојника и богатим прилозима у разним мирисима, а који су били спремљени у мале разнобојне стаклене посудице. Како је тај гроб састављен из ситнога неугледног камена, то је површина била заглађена малтером и обожена живим шарама. Па и овај некада надземни споменик дошао је пузњем терена потпуно

под земљу. Ова је некропола у неједнакој дубини. Услед пузња земље са брега Спаса према мору спутила је земља са горњих жара и засула много дубље оне жаре, које су сахрањене ближе обали морској. До подножја брда Спаса леже сада жаре готово на самој површини земље, једва пар сантиметара испод утрте сеоске стазе.

Старија некропола са неспаљеним мртвацима лежи знатно дубље и као да нема никакове везе са по-којницима горњег слоја или нам се то данас чини, јер ситуација није проучена. Према обали морској у дубини од местимице преко два метра нађени су

кости без лобање, а уз костур вазе, као и код осталих покојника. Мало подаље од овога гроба нађосмо само лобању положену на комад лонца и пажљиво ограђену камењем. Гроб уротника или укроћеног бунтовника, каковима је Илирик био преобогат. Златни накит у једном женском гробу, који је откривен пре нашега доласка у Будву, одаје савршену технику везења и израде племенитог метала, која се је техника до данас очувала на нашему Југу, али ју ни данас надкрилила није. Златни прстен, о којему је било речи и у новинама, са скарабејем и мисирским мотивом, као и у рубину израђене

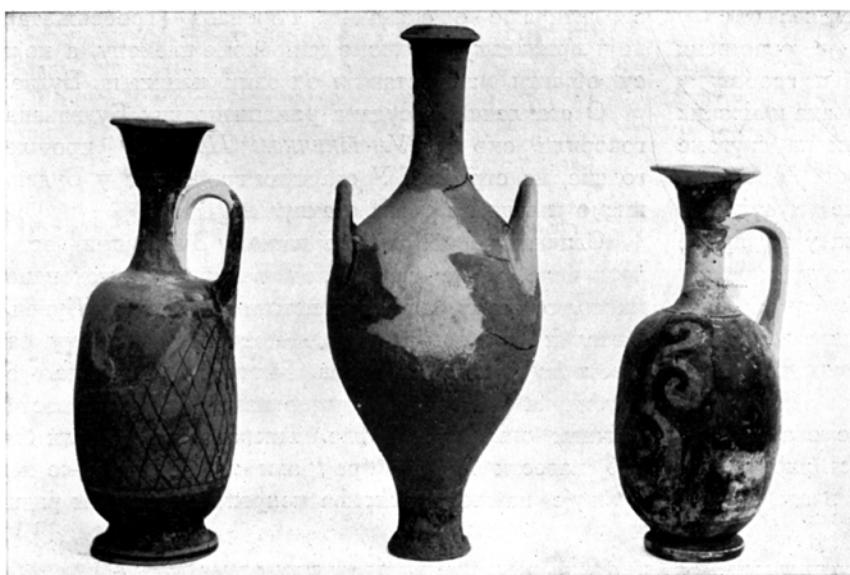
ИЛИРСКИ ШЛЕМ

КРЧАГ

гробови састављени и прекривени каменитим плочама. У тим гробовима почивају кости покојника разнога пола и доба, а уз њих најмилији објекти из њиховог живота. До ратника лежи по неколико копаља, о бедрици мач, на глави шлем, а по целом гробу обиље укусно профилираног посуђа. Уз кости жене поразмештене су укусне вазе и разноврсне земљане флашице за скупе масти, кандила и објекти за дневну употребу. Уз дете леже његове играчке, ситни лончићи, антропоморфне и зооморфне вазе. Жељезни објекти су веома пропали, изјела их је морска со. У једноме илирском гробу нађене су

главице на крајевима златних ланчића, упућују нас у Мисир. Керамика завидних форми указује нам пут на место слично атинском керамејкону. Било да су вазе импортиране са Југа или су их грчки колонисти израђивали на нашему Приморју, ми видимо овде јасне трагове замерне културе. Сребрене украсе изјела је морска со, те се, мало без изузетка, распадаше на ваздуху. Брончани предмети прођоше мало боље, јер су се зеленом патином изоловали од штетног дејства соли. Лавља глава као украс на неком златном, сребреном и брончаном предмету говори о упливу из Мале Азије преко Македоније.

ВАЗЕ

Овде се понавља теренска нужда, коју смо видели код крематоријске некрополе. И ове гробнице леже у неједнакој дубини, па је једна лежала испод вештачки терасасто насугота терена за маслињак под самим 3 м високим зидом, тако да је био под зидом терасе а у висини саме сеоске стазе. Земља је са тога гроба спузила за стотине година у нижи крај, а гроб остао у плитку, све док није формирана изнад њега тераса. Што се од обале даље копало према Спасу, гробови су бивали и богатије опремљени.

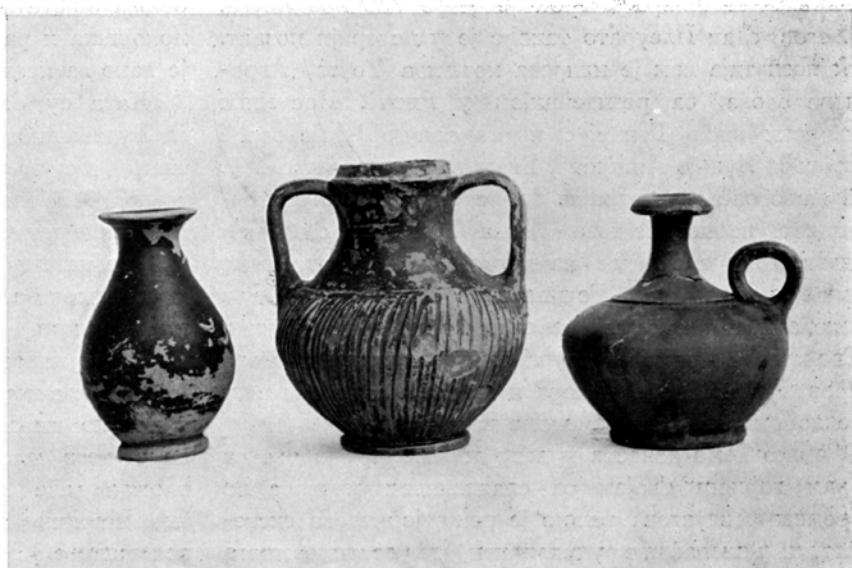
Инвестирирани капитал и програм рада Неимара тражио је брз темпо рада, док је наука тражила своје, али без законске основе и на туђему терену. Власници хотела „Будва“ нашли су компромисно решење. Један део ископина се уступа бесплатно Музеју Кнеза Павла, а већи део ће украшавати хол луксузног хотела. Музејскоме изасланику је надзорни инжењер и акционар хотела инжењер Иван Валанд, у сагласности са осталим друговима који су се *ad hoc* састали на самоме терену дозволио да прати ископавање, прибира разбијене објекте, који би иначе, одбачени, пропали. Какав је материјал стигао у Музеј видимо са једне слике, а какав он излази из наше лабораторије показује нам друга слика. Многи керамички објект је у давна времена померен и разбијен, па му не могосмо наћи делова, него их верно реконструисасмо.

Код овако богатога гробишта из два разна света намеће се много

питање: који су народи оставили те културе, из којега времена и какову везу имају ти објекти са археологијом осталих наших земаља?

Писани трагови су оскудни, па је и на карти Пеутигеровој погрешно Будва постављена: Епитауро — Цавтат, Ресинум — Рисан, Улцинум — Улцињ, Батуа — Будва, Скобре — Скадар. Катанчић наводи сва врела која говоре бар нешто о Будви. Скилаксова Батуа, Плинијева Бутуа, Константинова Бутуба, наша средњевековна и данашња Будва има веома ономатопочно тумачење. Неки мисле да је *Buthua* постала од речи *bous* — бојц — говедо. То би имало бар привидно оправдање, јер заиста је некад цветао извоз

говеда из планинскога залеђа Будве-Грчки колонисте нашега приморја су у вези са Драчом, старим Епидамном или Диракијумом и Аполонијом, који су градови колоније Коркире (Крфа), а ова опет колонија Коринта. Све се то даде и нумизматички пратити. Аполонија и Драч кују добре сребрењаке, чије лице испуњава фигура краве са телетом, а наличје стилизирани цветни вртви. Лице односно наличје, носи име претседника општине и одговорног чиновника, поред назнаке имена једног од та два града. У самој Будви нађено је неколико примерака тога, код нас обичнога новца. Да ли је био тај новац у некој вези са некрополом не да се утврдити, али хронолошки спада овоме насељу.

ВАЗЕ

Илирско племе око ушћа Неретве, са седиштем у Нарони, данас Вид, Даорзи, ковало је сопствени новац, који је данас веома редак. Доњи гробови у Будви дали су неколико примерака новаца илирских краљева, али њима ћемо се забавити на другоме месту.

Неки објекти из доњих гробова не упућују нас на суседну Грчку, у којој је цветала у то време највиша култура духа и уметности, него на културу Северне Африке, Мисира. Да ли су ти објекти дошли у наше крајеве трговачким везама, или су их са собом донели ту стационарани поузданци плаћеници — војници, не да се, бар за сада, рећи.

Горња некропола из римскога времена настала је у временима о којима имамо у историји много података. Нашим Јужним приморијем влада Агрон,

за датирање објекта из Горенаца (Требеништа), који припадају сродноме илирском племену, а који су објекти мало старији од ових наших из Будве.

О стакленим посудама романизираних Будванаца говорили смо у *Уметничком Прегледу* прошле године, на стр. 238. У старијим гробовима у Будви, нисмо нашли ни трага стаклу.

Сличних некропола овој нашој у Будви има доста дуж целе обале наше. Код Бенковца је ископано мноштво стаклених жара истога типа као у Будви. Метални објекти из Будве потпуно се слажу са онима из Новога Винодола. Године 1881 ископао је Љубић на Приморју мноштво каменитих жара посве сличних онима из Будве. Тих аналогија могли би смо навести велики број, али то све ни мало не умањује важност открића некропола у Будви ради

ЗЛАТНИ НАКИТ ИЗ ИЛИРСКОГА ГРОБА

краљ свих Илира. Агрон је умро 230 пре Исуса. Његов отац Плеурато такође је у историји познат. Најпознатија нам је илирска краљица Теута, Агронова жена, са резиденцијом у Рисну. Последњи илирски краљ Генцијус краси триумф војсковође претора Луција Аниција у Риму године 169 или 167. И даље следе дуготрајне борбе Римљана са становницима наших земаља. Једва Римљани савладају један крај, а већ се на другоме крају Илирикума диже опасна буна. Годинама је тај терен најбоља школа ратних вештина римским официрима и војсци. Све кретање римских трупа копненим путем пролази кроз Будву. Борбе Цезара и Помпеја одигравале су се добром делом и на овоме парчету земље.

Како ћемо довести у везу доњи слој гробова са овим горњим слојем са спаљивањем мртваца из времена Августова тешко је рећи, јер треба систематско ископавање уприличити, да се тиме многа питања бар делимично реше. То ће нам помоћи и

обиља објекта, ради двојакога начина сахрањивања покојника и ради нумизматичких прилога по којима је лако датирати и сличне објекте других налазишта.

Када су Словени први пут ступили у дотицај са Будванцима, немамо начина да то утврдимо, али знамо да су афрички Сарацени разорили византијску Будву 840 године и да тада Словени заузеше и рушевине приморских градова. Свети Сава се у Будви укрцао на свој други пут у Јерусалим. Неко време држи Будву босански велики војвода Сандољ Хранић, који је умро 1435 године.

Будва напредује сваким даном све више. Запуштена огњишта се препорађају. Завидна флора необично питомогра краја даје више у самим почетцима него што оптимисте очекују, па ето и археологија даде знатан трибут, који ће бити замеран ако прилике допусте да се проведе систематско ископавање.

Д-р Јозо Петровић

MİHOVİL ABRAMIĆ
„ARCHÄOLOGISCHE FORSCHUNG
IN JUGOSLAWIEN“

BERICHT ÜBER DEN VI. INTERNATIONALEN
KONGRESS FÜR ARCHÄOLOGIE: BERLIN 21.–26. AUGUST 1939,
BERLIN 1940, P. 166–180

ARCHÄOLOGISCHES INSTITUT DES DEUTSCHEN REICHES

**BERICHT ÜBER DEN
VI. INTERNATIONALEN KONGRESS
FÜR ARCHÄOLOGIE
BERLIN 21.-26. AUGUST 1939**

WALTER DE GRUYTER & CO . BERLIN W 35 · 1940

doch eigentlich nicht weiter überraschen, denn Archäologie und Denkmalpflege haben bei aller Verschiedenheit des Weges eine gemeinsame Wurzel und ein gemeinsames Ziel, als Ausgangspunkt nämlich den unbedingten Willen, die geistigen und kulturellen Schätze der Vergangenheit zu heben und zu erhalten im tiefen Glauben an ihren ewigen und allgemeingültigen Wert; als Ziel aber, sie auszuwerten und einzusetzen in einer herben Gegenwart für die größere Zukunft des eigenen Volkes und letzten Endes der gesamten Menschheit.

3. ARCHÄOLOGISCHE BERICHTERSTATTUNG AUS SÜDOSTEUROPA

PROFESSOR MICHAEL ABRAMIĆ, SPLIT: ARCHÄOLOGISCHE FORSCHUNG IN JUGOSLAWIEN

E s ist keine leichte Sache, in einer knapp bemessenen Zeit über die archäologische Forschung der letzten zehn Jahre in Jugoslawien zu berichten. Statt nur eine Reihe von Funden und viele Namen aufzuzählen, habe ich es vorgezogen einen Überblick nur über die wichtigsten archäologischen Neuheiten der letzten Jahre in unserem Lande zu geben, wobei ich jene Arbeitsgebiete auslasse, über welche berufenere, weil an der Sache direkt beteiligte Kollegen Vorträge angemeldet oder auf dem Kongresse bereits Auskunft gegeben haben (so die Herren Elmer, Grbić, Hoffiller und Vučić).

Ich muß vorweg bemerken, daß in den Arbeitsgebieten der größeren Landesmuseen Ljubljana, Zagreb, Split und Sarajevo wegen der beschränkten Dotationen nirgends systematische Grabungen oder Untersuchungen in größerem Umfange vorgenommen werden konnten. Aus diesen Gebieten werden also lediglich Zufalls- und Einzelfunde zu verzeichnen sein. Über größere Mittel aus dem Staatsbudget, vor allem aber aus den Fonds großer Privatstiftungen (Fond Kolarac, Ćelović usw.) und Subventionen verfügten die Museen in Belgrad und Skoplje; sie wurden mit gutem Erfolg zu umfangreichen archäologischen Untersuchungen verwendet.

Seit vielen Jahren ist N. Vulić ein eifriger Erforscher der antiken Denkmäler in Südserbien und unermüdlicher Sammler griechischer und lateinischer Inschriften dieser Gegend. Die Ergebnisse seiner Reisen hat Vulić nach dem Kriege in den 'Antiken Denkmälern' — Antički Spomenici — der serbischen Akademie publiziert, wovon drei Lieferungen vorliegen und eine vierte eben im Druck sich befindet.

Die rasch angewachsene Sammlung antiker Denkmäler aus Südserbien ist jetzt in den weiten Räumlichkeiten des Kuršumliji-Han in Skoplje würdig und übersichtlich aufgestellt, wo somit eine Art Zentralmuseum für diese Gegend geschaffen worden ist.

Vulić hat auch Ausgrabungen unternommen. Allgemein bekannt sind seine prachtvollen Gräberfunde aus Trebenište. In letzter Zeit hat er auch das große Theater von Scupi in den wesentlichsten Teilen freigelegt. Wie die schön dekorierten Architekturstücke beweisen, gehört das Theater in hadrianische Zeit; nach der Gestaltung der Bühnenfassade ist es dem westlichen Typus der antiken Theater zuzuschreiben.

Eine andere Denkmälerklasse Südserbiens, die Vulić in seine Untersuchungen einbezogen hat, sind die Tumuli, die besonders zahlreich im Gebiete von Bitolj vertreten sind. Einen solchen Grabhügel (*tumba*) von mächtiger Ausdehnung mit 44 m Durchmesser und von über 5 m Höhe hat Vulić zum Teile freigelegt. Unter dem Grabhügel verbirgt sich eine doppelte Grabkammer, zu der ein 12 m langer, 2,5 m breiter und 2,95 m hoher überwölbter Gang (*Dromos*) führt. Grabkammer und Dromos sind aus dem gewachsenen Felsen ausgemeißelt und dann mit gut gefügten Steinquadern regelmäßig verkleidet. In den Gang hinunter stieg man über vier oder fünf Stufen, und über eine mächtige Steinschwelle, auf der einst die Tür stand, betrat man die vordere, vermutlich für den Grabkult bestimmte Kammer, während die zweite dem eigentlichen Grab vorbehalten war. Der überwölbte Dromos ist noch gut erhalten, die Grabkammern hingegen sind ohne Dach. Grabbeigaben haben sich nicht vorgefunden. Nach Vulić ist man eher berechtigt anzunehmen, daß das Grab unfertig und unbenutzt geblieben sei, als daß es restlos ausgeplündert sein sollte.

Bei den übrigen Tumuli um Bitolj herum war man der Ansicht, daß es sich um Ansiedlungshügel handle. Vulić hat einige untersucht und festgestellt, daß diese Hügel überhaupt nicht antik sind.

In Verbindung mit diesen vermeintlichen Grabtumuli untersuchte Vulić in der Umgebung von Bitolj und Prilep eine Reihe von Felsengräbern,

die bisher ganz unbekannt waren. Alle bestehen aus zwei Grabzellen, zu denen ein langer Gang hinführt. Sie sind im gewachsenen Felsen ausgehauen, aber über ihnen war kein Hügel aufgeworfen. Im Boden der zweiten Grabkammer ist oft eine rechteckige Grube oder ein Schacht für die eigentliche Bestattung ausgemeißelt. Bei einigen ist der Schacht vertikal angelegt, so daß man annehmen muß, der Tote sei in stehender Lage beigesetzt worden. Gelegentlich begegnet man einem Doppelgrabe; die beiden Schächte sind in diesem Falle äußerlich durch ein Bogengewölbe vereinigt. Diese Felsgräber sind nach Vulić alle vorrömisch. Es liegt nahe, sie den verschiedenen Stämmen zuzuweisen, die hier ihre Wohnstätten hatten, wie Päonier, Pelagonier und andere. Grabbeigaben wurden nicht aufgelesen; nur einmal kamen Scherben zum Vorschein, für die Vulić bisher kein Analogon nachweisen konnte.

In Niš hat der Altertumsverein ein Museum begründet, das durch zahlreiche Neufunde aus der Umgebung, hauptsächlich Inschriften, Reliefs, kleine Skulpturen und Münzen rasch anwächst. Organisatorisch ist hier Prof. Dr. R. Bratanić tätig.

Prof. V. Petković hatte schon im Jahre 1912 mit der Untersuchung von Caričin-grad begonnen. Nach langer Unterbrechung wurden die Arbeiten 1936 wieder aufgenommen und jährlich weitergeführt. Vorläufige Berichte sind im Belgrader Starinar veröffentlicht. Caričin-grad (Kaisersburg oder Kaiserstadt) ist ein mit antiken Ruinen bedeckter Hügel, 6 km südwestlich vom Dorfe Lebane im politischen Bezirke Leskovac. Die antike Ansiedlung — ich will es gleich erwähnen, daß es sich um eine frühbyzantinische Neugründung handelt — ist in Terrassen aufgebaut. Die Grabungen haben bisher die oberste Terrasse fast zur Gänze freigelegt. Alle Bauten dieser byzantinischen Akropolis haben kultischen Charakter. Das Hauptgebäude ist eine 70 m lange, dreischiffige Basilika mit drei Apsiden, Kuppel im Mittelschiffe, Narthex und großem Atrium. Der Hauptraum des Atrium wird fast vollständig eingenommen von einem großen (12×5 m) und tiefen Bassin, das nach Vermutung von Petković zur Aufnahme eines heilwirkenden Wassers angelegt ist. Das Mittelschiff war mit Bodenmosaik ausgelegt. Nördlich der Kirche liegt das noch imposantere Episcopium mit einem großen Versammlungsraum im Mitteltrakte, Wohnungen für Bischof und Clerus im Westen und einer Anlage mit mehreren officinae im Osten. Zwischen Episcopium und Kirche läuft eine beiderseits von Säulenhallen flankierte Straße, die nach Osten zu zu einem Eingangstore der Umfassung führt.

Südlich der Kirche ist ein Zentralbau aufgeführt. Sein Grundriß ergibt ein Quadrat mit 18 m langen Seiten, in das ein Achsenkreuz mit vier Apsiden eingeschrieben ist, so daß noch vier quadratische Eckzimmer entstehen. Das Mauerwerk ist aus Ziegeln mit dicker Mörtellage aufgebaut. Den Boden des kreuzförmigen Hauptraumes bedeckt Mosaik; mit Marmorinkrustationen und Mosaiken waren die Wände und die Kuppel verkleidet. In der Mitte dieses Raumes befindet sich eine kreuzförmige Vertiefung ($1,85 \times 2$ m; 45 cm tief) mit Ziegelboden und Marmorverkleidung an den Wänden. Petković hält diese Grube für ein Grab und erklärt den Bau somit für ein Mausoleum. Petković hat unserer Ansicht nach nur zum Teile recht. Es handelt sich hier wohl um ein Grab, aber nicht für einen gewöhnlichen Menschen, sondern für Reliquien. Wie so oft (ich erinnere bloß an Salona) haben wir auch hier neben der Bischofskirche eine zweite für den Reliquienkult. — Westlich von dieser Kirche ist noch ein sakrales Gebäude mit Apsis freigelegt, dessen Bestimmung vorläufig unsicher bleibt. Petković hält an seiner Ansicht fest, daß die byzantinische Ansiedlung auf dem Plateau von Caričin-grad mit der Neugründung Kaiser Justinians, mit Iustiniana Prima identisch sei. Inschriften sind bisher nirgends gefunden worden. Die Architekturstücke, besonders die schönen Kapitelle, die Bau-technik selbst und die Kleinfunde verweisen die Anlagen in die Mitte des sechsten Jahrhunderts. An Streufunden wäre ein Bronzebeschlag mit Medusakopf und ein bronzener Statuentorso zu erwähnen. Die Ansiedlung hat nur kurze Zeit bestanden; bei der Einwanderung der Slawen zu Beginn des siebenten Jahrhunderts erfolgte eine allgemeine Zerstörung.

Die ganze Umgebung von Caričin-grad ist reich an antiken Resten. In Svinjarica und in Kaljaje sind dreischiffige Basiliken freigelegt worden, ebenso wurde in Lece eine antike Kirche nachgewiesen (Vgl. den letzten, kürzlich erschienenen Grabungsbericht von V. Petković im Belgrader Starinar III Serie 16, 1939, 141—152.)

Stobi ist Hauptgegenstand der Ausgrabungen des Prinz-Paul-Museums in Belgrad. Die bereits erfolgte Publikation des Theaters durch B. Saria und der Bischofskirche durch R. Egger hat die archäologische Forschung neuerdings auf diese wichtige Grabungsstätte aufmerksam gemacht. Vorläufige Berichte erscheinen in serbischer Sprache in den Jahrgängen des Belgrader Starinar. In dieser Zeitschrift gab auch V. Petković eine besondere Beschreibung der schönen Skulpturen, die gleich die ersten Grabungskampagnen beschert hatten. Auf unserem Kongresse sollte Herr Mano-Zissi

über die letzten Ausgrabungen berichten. Leider hat er nicht nach Berlin kommen können, aber einen Bericht hat er eingeschickt (vgl. S. 591 ff.). Aus seiner knappen Zusammenfassung will ich das Wichtigste mitteilen. Die Grabungsleitung hat nun einen Übersichtsplan der an der Mündungsstelle des Erigon (Crna reka) in den Axios (Vardar) gelegenen Päonierstadt herstellen lassen. Außerdem sind einige gute Aufnahmen aus dem Flugzeuge gemacht worden, welche in noch unerforschtem Gelände Straßen, Mauerzüge, ganze Gebäude ziemlich deutlich erkennen lassen und somit das bereits Ausgegrabene gut ergänzen und Anhaltspunkte für weitere Arbeiten geben. (Nach dem Kongresse hat Mano-Zissi einen allgemein orientierenden Bericht mit Plänen und Photographien in der Kunstzeitschrift Umetnički Pregled, 2, 1939, 262—267, serbisch veröffentlicht.) Die Umfassungsmauern der sich in Terrassen aufbauenden Stadt sind überall ziemlich sicher nachgewiesen. Freigelegt ist das westliche Stadttor und ein guter Teil der hier durchziehenden Straße mit allen Anbauten zu beiden Seiten. Bemerkenswert ist gegenüber der Bischofskirche eine große Exedra, die zu einem Denkmal des Kaisers Theodosius II. (408—450) den Rahmen abgeben sollte. Außer der von Philippos errichteten Bischofskirche sind noch etliche andere Kirchen ausgegraben, darunter eine Doppelanlage, ferner ein christliches Gotteshaus über einer jüdischen Synagoge. Von profanen Gebäuden sind öffentliche Thermen, ein Nymphaeum, eine Wasserleitung und mehrere Privathäuser freigelegt. Der Haustypus der bisher ausgegrabenen fünf Insulae ist charakterisiert durch einen Peristylhof mit Wasserbassin im Hintergrunde und das fast immer mit Apsis und Springbrunnen ausgestattete Triclinium. Die einzelnen Räume sind reichlich mit Mosaik, Freskomalerei, bunten Marmorplatten und Stuckreliefs dekoriert. Charakteristisch für das Stadtbild sind die Hallenstraßen, die, wie die Höhenlinien des Stadtberges, zumeist südwestlich-nordöstlich verlaufen, und die Treppenwege, welche die Terrassenstraßen verbinden. Nach den bisherigen Beobachtungen lassen sich aus byzantinischer Zeit drei Bauperioden unterscheiden: Eine unter Theodosius II. zu Beginn des fünften Jahrhunderts, die zweite, wichtigste, unter Justinian und endlich eine dritte des siebenten, beziehungsweise des achten Jahrhunderts, als man das bereits Vorhandene notdürftig ausbesserte und für bescheidenere Ansprüche umbaute. Stobi wurde anscheinend erst im zwölften Jahrhundert gänzlich aufgegeben.

Außerhalb der Stadtmauer wurde die von F. Krischen entdeckte Friedhofsbasilika ausgegraben. Die halbkreisförmige Apsis schließt ein breites

Ambulatorium in sich ein; der Kirche ist ein langer Narthex vorgelegt. In den tieferen Schichten wurde eine kreuzgewölbte Gruft mit Arkosolien, unter dem Fußboden noch sechsunddreißig Gräber nachgewiesen. Daneben gibt es gemeinsame Sammelgräber in der Form von tonnengewölbten Kammern und Sarkophage als einfache, rechteckige Steinkisten.

Es sei noch erwähnt, daß alle ausgegrabenen Bauten offen gelassen worden sind. Wo eine Sicherung der antiken Reste notwendig ist, wird sie vorgenommen. Säulen werden auf ihren Basen wieder aufgerichtet, zusammengehörige Architekturstücke vereinigt und verklammert. Nur die Mosaikböden müssen des Frostes wegen im Winter und Frühjahr zugeschüttet bleiben.

Im Wirkungsbereiche des Zagreber Museums sind größere, systematische Ausgrabungen nicht vorgenommen worden. Im Vorjahr konnten jedoch in der bereits allgemein bekannten spätneolithischen Station Vučedol unter Leitung von Prof. R.R. Schmidt aus Tübingen auf breiterer Basis Bodenuntersuchungen durchgeführt werden, an denen die jüngeren Arbeitskräfte des Museums sich aktiv beteiligten. Die reichlichen Ergebnisse dieser Kampagne sind jetzt im Museum von Zagreb in einer besonderen Ausstellung vereinigt.

Von den bedeutenderen Zufallsfunden der letzten Jahre erwähne ich den wichtigen Depotfund von Ribnik in der Lika. Er hat uns eine Reihe von Gegenständen, vorwiegend aus Silber geliefert, die charakteristisch sind für die illyrisch-japydische Kultur der Bevölkerung, welche nicht mehr rein national, sondern bereits merklich von der römischen Zivilisation beeinflußt ist. Besonders schön sind die breiten japydischen Silberfibeln, die in ähnlichen Formen auch im nördlichen Dalmatien wiederkehren und uns eine Vorstellung von dem reichen Schmuck der illyrisch-japydischen Bevölkerung geben. Ein Niederschlag dieser Dekorationselemente hat sich bestimmt bis auf den heutigen Tag in der silberreichen Tracht der Bauern Norddalmatiens erhalten. Der Fund von Ribnik ist ziemlich genau durch mitgefundene Denare der Republik und des Augustus zu datieren (vgl. J. Klemenc, Zagreber Vjesnik 16, 1935, 83—125).

Ein anderer wichtiger Zufallsfund gehört ebenfalls in die früheste Zeit der Landnahme durch die Römer, als die römischen Legionen in und um Siscia herum aktiv operierten. Die Baggerungen im Flußbett der Kupa bei Sisak haben dem Museum von Zagreb manchen wertvollen Gegenstand geliefert, so wieder neuerdings drei ausgezeichnete erhaltene Bronzehelme römischer Soldaten; ein vierter Helm ist im Gebiete der Save —

des Savus flumen — in einer Schottergrube bei Samobor zum Vorschein gekommen. Von diesen Helmen haben drei uns noch den Namen des ehemaligen Besitzers in feiner Punktierung erhalten; wie so oft ist auch hier gleich nach dem Eigennamen auch die Legionscenturie genannt, in der der betreffende Legionär eingereiht war. Drei Helme kamen ins Museum von Zagreb, einer ist vorläufig noch im Privatbesitze. V. Hoffiller hat die Stücke in der nicht allen erreichbaren Festschrift für Fr. Kovačić, Maribor 1937, 29—35 veröffentlicht.

Direktor Hoffiller hat noch einen wertvollen und ziemlich seltenen Gegenstand für das Zagreber Museum retten können, der schon seit zwanzig Jahren bekannt war, aber noch nicht in der wissenschaftlichen Literatur mitgeteilt wurde. Es ist dies der dreiteilige Bronzepanzer für einen Pferdekopf, der in Dalj, dem antiken Teutoburgium, gefunden worden ist. Teile von ähnlichen Pferdekopfpanzern sind in einigen Museen zu sehen, so zum Beispiel in Regensburg. Auf ihre Bedeutung hat unser leider zu früh verstorbener Kollege Fr. Drexel in einem schönen Aufsatze in der Strena Buliciana aufmerksam gemacht. Indes das neue Inventarstück des Zagreber Museums dürfte zu den vollständigsten und deshalb wichtigsten gehören.

In Poljanec bei Varaždin hat ein Bauer vor wenigen Jahren bei der Anlage einer Grube einige Bronzestatuetten, eiserne Reifen und Stangen, sowie etliche Reste von Holzbrettern, die mit dünnem Bronzeblech überzogen waren, gefunden. Auch ein menschliches Skelett lag knapp neben diesen Dingen. Weitere Ausgrabungen haben neue Stücke erbracht, die, wie es sich bald herausstellte, alle zu den Bestandteilen und zum Schmucke eines römischen Wagens gehören. Wir begegnen hier Stücken, die uns aus anderen, namentlich gallischen Funden antiker Wagen in ihrer Verwendung bekannt sind, so dem Deichselkopfe mit den seitlichen vogelkopfartig stilisierten Zügelhaltern, den beiden Panthern, deren Fell durch eingelegte Silberringelchen noch besonders charakterisiert war, ferner Bronzeprotomen, darunter einer des Hercules mit Keule und Äpfeln der Hesperiden, welche die Achsenköpfe zierten. Andere Schmuckstücke, wie zwei auf Hippokampen reitende Knaben, eine Gruppe der Venus mit zwei Kantharos und eine Patera haltenden Nymphen, waren wohl am Wagenkasten angebracht. Es ist so viel erhalten, daß der Museumspräparator in geduldiger Arbeit unter der Leitung eines Fachmannes den ganzen Wagen wiederherstellen kann, was ein neues Prachtstück des schönen Museums in Zagreb ergeben wird.

Schließlich erwähne ich noch, daß heuer auch in der Stadt Zagreb selbst, an der Savska cesta (Savestraße) römische Gräber aus dem Ende des ersten Jahrhunderts n. Chr. angetroffen worden sind, die auf eine Nekropole und infolgedessen auf eine in der Nähe gelegene Ansiedlung in römischer Zeit schließen lassen. Ich verweise besonders auf ein etwas zerstörtes Grab, das uns eine elliptische Ummauerung (etwa $1,80 \times 2$ m) und darin einen Betonboden zeigt. Hier waren die Aschenurne und zahlreiche Beigaben aufgestellt.

Auch Slowenien, das neben kleineren Lokalmuseen, wie in Maribor, Ptuj und Celje, sein Zentralmuseum in Ljubljana besitzt, hat in der letzten Zeit keine größere systematische Bodenforschungen aufzuweisen. B. Saria hat eine spätantike Befestigungsanlage in Malence und die Wasserleitung des frühen Legionslagers von Poetovio untersucht. R. Ložar ist eben daran, eine römische Höhensiedlung zu erforschen, welche die unmittelbare Fortsetzung einer illyrischen Burg darstellt. Nicht unerwähnt soll bleiben, daß die reichen Bestände des Museums in Ljubljana durch äußerst wichtige Neufunde (Panzer, Situlae) aus der ergiebigen prähistorischen Nekropole von Stična vermehrt worden sind.

Auch im Wirkungsbereiche des Museums von Split konnten in den eben verflossenen Jahren keine größeren archäologischen Arbeiten vorgenommen werden. Nicht einmal bei Zufallsfunden war eine gründliche Bodenuntersuchung immer möglich. Nur in Salona, und zwar auf der Flur Marusinac, wurden systematische Untersuchungen der bisher unvollständig erforschten frühchristlichen Grabanlagen durchgeführt, und zwar im Zusammenhange mit der Bearbeitung dieses altchristlichen Friedhofes durch R. Egger. Zum Glücke ermöglichte ein längerer Aufenthalt in Salona unserem gemeinsamen Freunde, dem Bauforscher E. Dyggve, die Leitung der Ausgrabung und die fachmännische Aufnahme der Reste. Die wertvollen Resultate von Dyggve und Egger liegen in dem soeben erschienenen dritten Bande der Forschungen in Salona vor.

Während seines Aufenthaltes in Salona konnte Dyggve in Einzeluntersuchungen noch mehrere Probleme der antiken Stadt der endgültigen, richtigen Lösung zuführen. Hatte man anfangs das ganze ummauerte Stadtgebiet von Salona als eine Einheit betrachtet und später richtiger eine westliche Alt- und eine östliche Neustadt unterschieden, so gelang Dyggve der Nachweis einer älteren griechisch-republikanischen Siedlung, die erst in der Kaiserzeit eine Erweiterung kleineren Umfanges im Westen, von größerer Ausdehnung im Osten erfuhr. Zur Zeit der Markomannengefahr

wurde das so erweiterte Stadtgebiet mit einer einheitlichen Mauer umschlossen. Die westliche Begrenzung des ältesten griechischen Kernes lag — nur zum geringsten Teile sichtbar — in den Trümmerhaufen der Stadt und in den Weingärten versteckt. Eine kleine Schürfung bestätigte die Vermutung von Dyggve und förderte auch das älteste, westliche Stadttor ans Licht.

Für das ganze Stadtgebiet des römischen Salona kannte man bisher nur einen Tempel gegenüber dem Theater. Nach eingehenden Prüfungen der Bodenverhältnisse um das Theater herum gelang Dyggve nach einer kleinen Grabung der Nachweis von zwei kleinen alten Tempeln, die den nördlichen Abschluß eines oder des Forum von Salona bildeten. Vermutlich gehören die früher fälschlich als Unterlagen der Kaimauern gedeuteten Bogenreste östlich vom Theater zu einem großen Hallenbau, welcher diesen Platz an der Südseite umgrenzte. Systematische Ausgrabungen, die hier hoffentlich in absehbarer Zeit einsetzen müssen, werden wohl die Ergebnisse von Dyggve bestätigen und vervollständigen.

Anschließend an die Mitteilung über diese topographischen Untersuchungen in Salona darf ich jetzt erwähnen, daß die Aufstellung der zahlreichen archäologischen Denkmäler aus Salona im neuen Museum in Split nunmehr beinahe vollendet ist, so daß jedes einzelne Stück bequem studiert werden kann.

Ich führe nun einige Funde aus dem übrigen Dalmatien vor:

Der kleine Ort Nin, der bescheidene Nachfolger des antiken Aenona, gelegen auf einer Insel inmitten einer jetzt versandeten Bucht der nord-dalmatinischen Küste, hat im siebzehnten Jahrhundert eine Reihe von Götter- und Kaiserstatuen aus seinem Boden gespendet und ist vor drei Jahrzehnten für die römische Provinzialarchäologie wieder durch die gewaltigen Überreste eines römischen Tempels aus flavischer Zeit wichtig geworden. Auf einer mit Weingärten bedeckten Anhöhe etwa eine halbe Gehstunde nord-westlich der Ortschaft ist im vorigen Jahre erneut ein Statuenfund gemacht worden. Regengüsse haben antikes Mauerwerk freigelegt und die des Grabens nicht unkundigen Bauern haben bald nachher eine Inschrifttafel: T · APPVLEIVS · T · L · L · ANICONVS

ANZOTICAE

V · S ·

später eine marmorne Venusstatue von etwa halber Lebensgröße, Bruchstücke von anderen Venusstatuetten und abermals eine zweite Inschrifttafel aus dem Boden gezogen. Die Fundstelle konnte noch nicht systematisch

erforscht werden, aber soviel habe ich feststellen können, daß es sich um ein kleines ländliches Heiligtum rechteckigen Grundrisses mit einer apsidenförmigen Nische handelt. Die Statue (Taf. 4a) war in eine besondere Basis eingelassen. Obwohl die Arbeit nicht hervorragend ist, hat der Fund dieser Venus in dem durch seine geschichtliche Rolle allgemein bekannten Nin ziemliches Aufsehen in der Öffentlichkeit erweckt. Die Göttin ist mit entblößtem Oberkörper stehend dargestellt. Der von seiner Frisur malerisch umrahmte und mit einem Diadem geschmückte Kopf ist abgebrochen, aber genau anpassend. Den Unterleib bedeckt anliegend das vorne durch einen Knoten festgehaltene Gewand. Der rechte, mit einem Reifen geschmückte Arm ist erhoben, der linke ist nicht erhalten, aber sein Ansatz zeigt, daß er gesenkt war. Die Wiederherstellung der Armbewegung ist wie bei vielen Venusstatuen auch hier nicht ganz sicher. Mit der Rechten hat die Göttin wohl ihren Haarschmuck geordnet, in der gesenkten Linken hielt sie nach Analogien von Bronzestatuetten wohl einen Spiegel. Rechts ist auf einer besonderen Basis eine kleine Statuette des ithyphallischen Priapos aus demselben Blocke gemeißelt. Ursprünglich waren ähnliche Statuetten wohl als Stütze der Hauptfigur gedacht, an die sich diese anlehnte, aber hier steht sie wie bei einigen anderen ähnlichen, übrigens nicht häufigen Beispielen rein dekorativ, allerdings nicht ohne inhaltlichen Zusammenhang zwischen der Liebesgöttin und ihrem Sohne, dem Gotte der Zeugungskraft und Fruchtbarkeit. Die zweite mit der Statue mitgefundene Inschrifttafel bezeichnet wohl eben diese Statue als Weihgeschenk einer Baibia Maximilla über Testamentsbeschuß eines Lucius Cornelius Bassus an die Venus An̄sotica. An̄sotica ist hier Beiname der Göttin, die auf der ersterwähnten Inschrift Anzotica schlechtweg heißt. Ist nun An̄sotica der epichorische Name einer illyrischen Lokalgöttin, die durch Interpretatio Romana mit Venus gleichgesetzt wurde, oder ist An̄sotica ein Beiname der Venus, etwa ein topographischer nach dem Orte oder Gaue ihres Tempels und ihrer besonderen Verehrung? Eine civitas oder gens, deren Name mit Ansi ... beginnt, begegnet uns auf einer bei Karin gefundenen Grenzinschrift Norddalmatiens; finis inter Ansi et / Corinienses (vgl. ÖJh. 12, 1909, Beiblatt 29, 30). Patsch hat nach dem Funde dieser Grenzinschrift sogar die Heimatstadt eines Prätorianers Ansium auf einem in Norddalmatien gefundenen Grabsteine in dieser Gegend fixieren wollen, was nach unserer Ansicht wegen der Tribus Camilia nicht geht. Aber die obgenannte Grenzinschrift beweist, daß es in Norddalmatien in der Nähe des antiken Corinium (des heutigen Karin) eine Ortschaft oder

einen Gau gegeben haben muß, dessen Name mit Ans oder Ansi begann. Höchstwahrscheinlich ist der Beiname der Venus Ansotica mit dem Namen dieses norddalmatinischen illyrischen Stammes oder mit dem Namen seines in der Nähe von Aenona und Corinium gelegenen Vorortes in Verbindung zu bringen.

Aus dem Gebiete des ebenfalls in Norddalmatien, in der innersten Bucht des tief einschneidenden Meeres gelegenen Corinium hat das Spliter Museum vor drei Jahren zwei schöne Bronzeeimer (Taf. 5 b) erhalten. Sie wurden nicht innerhalb der Gradina, der Höhensiedlung, sondern an ihrem Abhange zufällig bei Aufforstungsarbeiten aus dem Boden gezogen. Die Eimer sind ziemlich gut erhalten und von edler Patina überzogen. Wichtig sind die schönen Henkelattachen des einen Eimers, einmal ein bärtiger Silenskopf mit Epheuranke im Haare, das andere Mal ein stilisierter Löwenkopf, der gleichzeitig als Ausguß der durch ein dichtes Sieb ausfließenden Flüssigkeit diente. Ganz ähnliche Attachen haben sich an verschiedenen Orten gefunden, in Dalmatien kürzlich auch in der Nekropole des antiken Butua. Sie sind wichtig als Wegweiser der Handelsrichtungen, welche diese unteritalische, vorwiegend in Capua fast fabrikmäßig erzeugte Handels- und Exportware zu Beginn des ersten nachchristlichen Jahrhunderts genommen hat. Besonders die zu Wohlstand gekommene Bevölkerung der Küstenstädte Dalmatiens hat schon frühzeitig Sinn für feine Gebrauchsware aus Bronze gehabt, während die illyrische Bevölkerung des Hinterlandes noch bei den primitiven Erzeugnissen einheimischer Hausindustrie verblieb.

Die colonia Claudia Aequum (heute beim Weiler Čitluk etwa 5 km nordwestlich von Sinj) hatte schon in den achtziger Jahren des vorigen Jahrhunderts durch den Fund eines ausgezeichneten Herakleskopfes lysippischer Schule die Aufmerksamkeit auf ihre zum Teil noch sichtbaren Ruinen gelenkt, was einige kleinere Nachschürfungen auf bekannten Fundplätzen zur Folge hatte. Im Jahre 1913 wurden neuerdings wichtigere Funde von Statuenfragmenten, Reliefs und Inschriften gemacht, was den Beginn von systematischen Ausgrabungen durch das Österreichische Archäologische Institut veranlaßte. Leider ist es nur bei einem Anfang geblieben, wiewohl unsere Grabung vom Jahre 1913 und zum Teil auch 1914 recht wichtige topographische Resultate erzielt hatte. Soweit es die Anbauverhältnisse damals gestatteten, wurde die Forumanlage ergraben und aufgenommen. Ein Gebäude im Osten des Forum konnte noch als Curia, ein anderer Raum mit einem großen Postamente als Kultort zur

Verehrung der Dea Roma und des Kaisers erkannt werden. — Vor kurzem haben die Franziskanermönche, denen Čitluk, das Hauptgebiet des antiken Aequum gehört, gerade auf dem Forumgebiet eine große Anlage von Obstbäumen angepflanzt. Leider geschah dies nicht zum Besten der antiken Reste. Aber bei dieser Gelegenheit wurde an der Südseite des Forum, wo im Jahre 1915 nicht gegraben werden konnte, in einem kleinen, rechteckigen, zum Forum sich mit zwei Säulen öffnenden Raum eine schöne Marmorstatue, fast in Lebensgröße ausgeführt, gefunden. Dargestellt ist eine jugendliche Göttin, angetan mit dem dorischen Peplos mit doppeltem Überschlag und einem kleinen, Hals und Schultern malerisch umrahmenden Mäntelchen. Das üppige Haar ist vorn zu einem Knoten diademartig zusammengezogen. An den Schultern sind noch die Reste der Hörner einer Mondsichel erhalten. In der Linken sowohl wie in der Rechten hält die Göttin eine Fackel. Ist die Benennung dieser wohl in antoninischer Zeit ausgeführten Statue als Luna oder Selene anscheinend einfach, so wissen wir, daß auch andere wesensverwandte Gottheiten ähnlich dargestellt worden sind, so Diana Lucifera und Hekate. Wenn wir uns weiter erinnern, daß auch in Aequum, wie im ganzen küstenländischen Dalmatien, Diana-Artemis sehr häufig dargestellt wird, statuarisch und auf Reliefs, allein und in Verbindung mit Pan-Silvanus, und daß man mit Recht angenommen hat, daß unter dem Dianabilde durch Interpretatio Romana sich die Darstellung der altillyrischen Wald- und Jagdgöttin verberge, so wird man wohl auch in unserer Statue dieselbe illyrische Naturgottheit wiedererkennen dürfen, der man offiziell am Forum von Aequum ein kleines Heiligtum und eine Statue geweiht hat.

Ähnlich wie mit den Reliefs der Diana-Artemis verhält es sich mit jenen des Silvanus-Pan, der einen altillyrischen Gott vertritt. In letzter Zeit hat uns gerade das waldige Bosnien eine Reihe von Pan- und Artemis-Diana-Reliefs beschert, die von ganz primitiven Bauern in weichem Stein wie in Holz geschnitten sind. Man ersieht aus diesen einfachen Votivgaben, daß der Kult dieser Gottheiten sehr verbreitet war. Hochinteressant sind zwei Reliefs aus Glamoč, das auf bosnischem Gebiete Aequum gegenüber liegt, welche Diana in der Tracht eines illyrischen Mädchens darstellen (Sarajevoer Glasnik 41, 1929, Taf. 9 u. 10). Die Hauptmasse dieser Weihebilder ist für uns verloren; sie waren wohl in Holz ausgeführt und stark bemalt. Aber den Holzstil erkennen wir noch wieder in einzelnen primitiven Reliefs und Felsenbildern, wie sie auch Aequum (Taf. 4b)

uns in einigen neuen Exemplaren liefert und wie sie — allerdings vereinzelt — sogar in der Landeshauptstadt Salona erscheinen.

Der durch seine schönen Wasserfälle bekannte Ort Jajce in Bosnien, bisher hauptsächlich durch Funde aus dem Mittelalter bekannt — Jajce war ja Krönungsstadt der bosnischen Herrscher — hat uns kürzlich mit einem Heiligtume des Mithras überrascht. Hochwasser hat ein Felsrelief des stiertötenden Gottes freigelegt, und Ausgrabungen haben das an den Felsblock anstoßende Heiligtum wieder ans Tageslicht gefördert. In dem Jajce benachbarten Verwaltungszentrum Banjaluka ist ein lokales Museum begründet worden, das durch Gelegenheitsfunde rasch anwächst.

Einem glücklichen Zufalle verdanken wir die ersten antiken Denkmäler von Butua (gr. Βουθόη), von dem außer dem Namen bisher so gut wie nichts bekannt war. Der heutige Ort Budva, einige Kilometer südöstlich der Bocche von Kotor, hat uns den antiken Namen erhalten, der sicher illyrischen Ursprunges ist. In Budva wurde im vergangenen Jahre hart vor den mittelalterlichen Mauern der malerisch auf einer Halbinsel gelegenen Ortschaft ein großes, modernes Hotel erbaut. Für die Substruktionen eines großen Saales mußte vier bis fünf Meter tief bis zum gewachsenen Fels ge graben werden. Zahlreiche antike Gräber zeigten, daß man auf die Nekropole der alten Siedlung gestoßen war. Leider wurde ohne Aufsicht gegraben; erst als wertvolle Grabfunde gemacht wurden, erregte dies das allgemeine Interesse der Öffentlichkeit. Ich konnte nur einige Tage hindurch den Fundplatz studieren; der Bauunternehmer gestattete, wie gewöhnlich, keine Unterbrechung der Arbeiten. Der Baueinschnitt zeigte klar und deutlich wie an einem Schulbeispiel die Fundschichten. Etwa zwei bis drei Meter unter dem heutigen Niveau lagen die römischen Brandgräber; auch ein aufgemauerter Grabaltar des frühen ersten Jahrhunderts n. Chr. zeigte sich in dieser Schicht. Darunter lagen die gemauerten oder aus großen Steinplatten zusammengestellten Gräber mit Leichenbestattungen des ersten, zweiten und dritten vorchristlichen Jahrhunderts. Es sind dies Gräber der griechischen Bevölkerung des antiken Βουθόη. Einzelne Gräber reichen noch ins vierte Jahrhundert v. Chr. zurück. Noch tiefer fanden sich prähistorische Keramik und importierte griechische Waffen, beispielsweise ein anscheinend aus einer korinthischen Werkstatt stammender Bronzehelm des frühen fünften Jahrhunderts. Kein Zweifel also, daß diese frühesten Gräber der illyrischen Bevölkerung und den ersten griechischen Ansiedlern angehören. Noch in römischer Zeit war die Einwohnerschaft bunt vermischt aus Illyriern und Griechen, wie es die Namen der Grabsteine aus

der frühen Kaiserzeit beweisen (z. B. Namen wie Temús oder Eros und Myrtale). Zu den griechischen Gräbern gehören kleine, schlanke Stelen mit einfachem Giebelabschluß, wie sie auch sonst an anderen Punkten der Ostadria begegnen, wo griechische Kolonisten ansässig waren, vor allem auf Issa, Pharos, auf dem Festlande in Narona, Epetion, Salona und Tragurion. Die bisher in Budva gefundenen haben uns leider keine Texte überliefert. Das Material ist lokaler, leicht bröckeliger Muschelkalk. So ist entweder die nur seicht eingeritzte Inschrift ganz verschwunden, oder es war die Oberfläche der Grabstele mit Stuck überzogen und die Grabinschrift darauf gemalt. Die Grabbeigaben der römischen Gräber bestehen zum Teil aus italischem Import, so kapuanischer Bronzeware, frühkaiserzeitlicher Keramik und Glas. In den griechischen Gräbern finden wir vorwiegend Tonware aus Unteritalien (Tarent) und viel von der sogenannten Gnathia-keramik.

Ein Grab hat uns besonders schönen Goldschmuck gespendet: Vier Agraffen, zwei Halsketten, einen Fingerring und ein reizendes Medaillon, das vermutlich als Brosche getragen wurde. Aus dünnem Goldblech ist der Kopf einer Bacchantin in getriebener Arbeit modelliert (Taf. 5 a). Die Blätter der Epheuranke, die den Kopf kranzförmig umrahmt, waren mit blauem Email ausgefüllt. Jede der Agraffen besteht aus zwei Ω-förmigen Gliedern, die zu einem Knoten vereinigt sind; sie enden in stilisierte Löwenköpfe; die Knotenmitte zierte eine mehrblättrige Rosette. Die vier Enden der beiden Halsketten gehen in einen stilisierten Widder- oder Stierkopf über.

Aus einem anderen Grabe stammt ein goldenes Armband in Form einer sich ringelnden Schlange, deren Innenseite eine punktierte griechische Inschrift trägt: Λυσαγόπας. Leider sind sehr viele Funde, da keine fachmännische Grabungsleitung und Überwachung durchgeführt werden konnte, entwendet und in alle Winde zerstreut worden, so ein schöner Goldring mit einem großen Skarabäus und vor allem zahlreiche Münzen. Gerade die Münzen, sorgfältig in allen Fundschichten gesammelt, hätten eine gute Grundlage abgegeben zur Lösung der Frage, welche Orte und Landschaften in den verschiedenen Perioden mit Butua vorwiegend Handel getrieben haben.

Ein richtiges Fund- und Denkmalschutzgesetz hätte wohl diese unwürdige Plünderung eines Teiles der Nekropole von Butua verhindert. Hoffentlich ist dies das letzte Beispiel einer nicht vorschriftsmäßig ausgeführten Ausgrabung in Jugoslawien. Ich kann erfreulicherweise mitteilen, daß eben

in diesen Tagen bei uns ein Denkmalschutzgesetz bearbeitet wird, das möglichst bald in Kraft treten möge. Mit diesem Wunsche beschließe ich mein knappes Referat.

KUSTOS DR. MIODRAG GRBIĆ, BELGRAD:

AUSGRABUNGEN IN HERACLEA LYNCESTIS BEI BITOLJ IN SÜD-SERBIEN

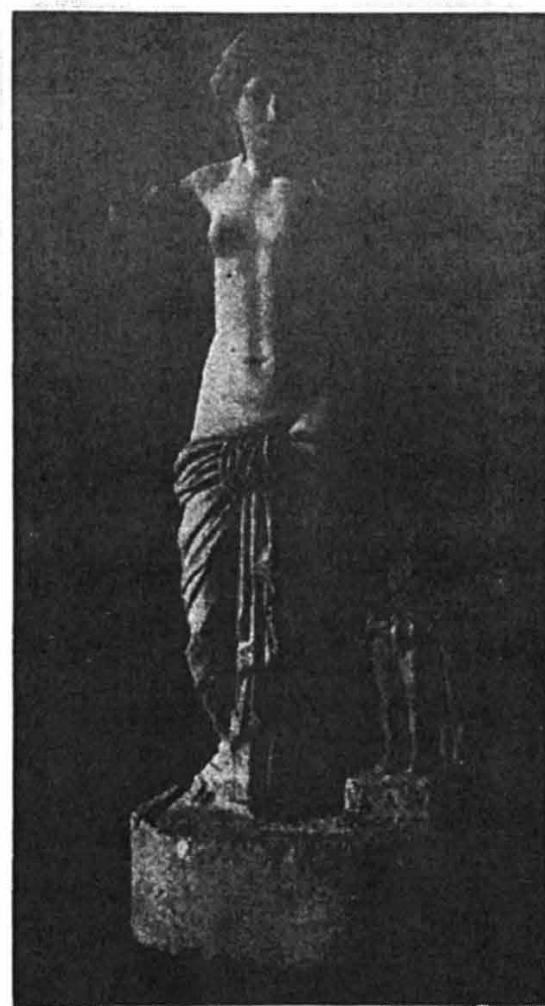
In der nächsten Nähe von Bitolj liegt der antike Ort Heraclea Lyncestis, aus öfteren Funden von Plastiken schon vor ihrer systematischen Ausgrabung in der Archäologie bekannt. In der letzten Zeit zog unter anderen Funden besonders eine Statuette, die Kopie der Athena Parthenos von Pheidias, die im Prinz-Paul-Museum in Belgrad aufbewahrt wird, die Aufmerksamkeit auf sich. Diese Funde versprachen für eine systematische Arbeit viel architektonisches und museales Material und eine neue Kenntnis von antiken Kunstwerken und von der Bautätigkeit in diesem Orte, dessen Lebenszeit sich vom makedonischen bis zum früh-byzantinischen Zeitalter erstreckte. Die Ausgrabungen begannen 1935 und wurden 1936, 1937 und 1938 weitergeführt. Jährlich wurde je ein Monat für die Ausgrabungen, die das Prinz-Paul-Museum in Zusammenarbeit mit der Stadtgemeinde von Bitolj durchführt, mit ungefähr hundert Arbeitern verwendet.

Der antike Ort liegt südlich von Bitolj, gleich am heutigen Stadtrand, und erstreckt sich bis zum Dorfe Bukovo. Im Westen wird die alte Stadtausdehnung durch die Berge begrenzt. Auf der nächsten Höhe befindet sich die alte Festung, unter ihr noch weiter westlich die alte Nekropole. Östlich, am Fuß der Berge, erstreckt sich auf einer wellenförmigen Ebene die Stadt. Sie senkt sich am tiefsten nach Norden zum Stadtrand von Bitolj, und ihre höchste Erhebung liegt im Süden in der Richtung nach Bukovo. Mitten durch das Stadtgebiet fließt heute noch das Flüßchen Siva Reka, über das in alter Zeit eine Brücke führte. Der unter der Festung liegende Stadtteil war mit imposanten Mauern befestigt. Die Siedlung erstreckte sich auch außerhalb der Mauern und oberhalb des Flüßchens. Die Flugzeugaufnahmen konnten wegen des starken Weinbergbaus nur die Anlage der alten Festung entdecken.

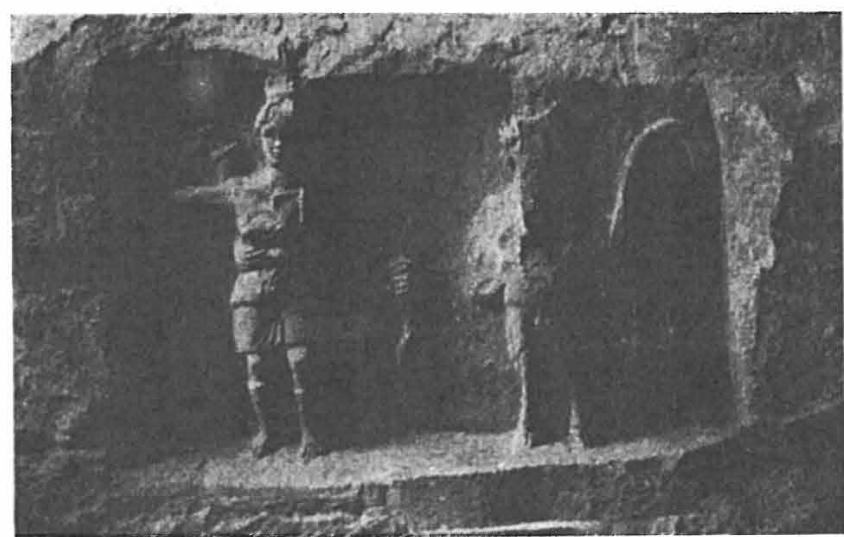
Die Ausgrabungen wurden auf drei Plätzen durchgeführt: An der Festung selbst oben am Berge, an einer dreischiffigen Basilika und dem anschließenden Palast in der Stadtmitte innerhalb der Stadtmauern, und an den Mauern selbst neben dem Flüßchen. Von der Festung wurden

TAFEL 4

M. ABRAMIĆ

a. Venus Anotica aus Aenona

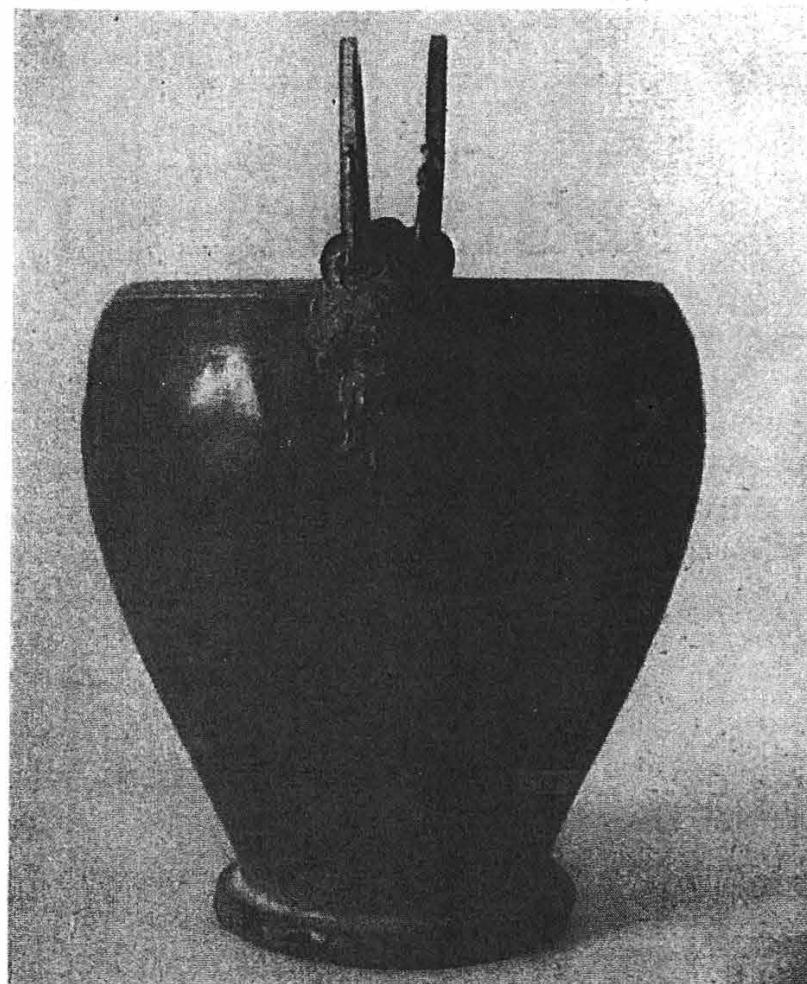
b. Felsrelief der Artemis und des Pan. Aequum

M. ABRAMIĆ

TAFEL 5

a. Goldmedaillon aus Butua

b. Bronzeeimer aus Corinium

MIOVIL ABRAMIĆ
„ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA
U JUGOSLAVIJI“

IZVJEŠTAJ O VI MEĐUNARODNOM KONGRESU
ARHEOLOGA, BERLIN 21–26. AVGUST 1939,
BERLIN 1940, STR. 166–180

ARHEOLOŠKI INSTITUT NEMAČKOG RAJHA

IZVJEŠTAJ
O VI MEĐUNARODNOM KONGRESU
ARHEOLOGA
BERLIN 21–26. AVGUST 1939.

WALTER DE GRUYTER & CO . BERLIN W 35 . 1940.

3. ARHEOLOŠKI IZVJEŠTAJ SA JUGOISTOKA EVROPE

PROFESOR MIHOVIL ABRAMIĆ, SPLIT:
ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA U JUGOSLAVIJI

Nije nimalo lako u kratkom vremenu koje mi je na raspolaganju podnijeti izvještaj o arheološkim istraživanjima u Jugoslaviji izvedenim tokom posljednjih deset godina. Odlučio sam da, umjesto da samo nabrojam nalazišta i navedem mnoga imena, pružim pregled najvažnijih novih otkrića do kojih se posljednjih godina došlo u našoj zemlji, pri čemu izostavljam one oblasti rada o kojima su predavanja najavile ili na kongresu već podnijele izvještaje moje upućenije kolege, neposredno uključene u ta istraživanja (na primjer gospoda Elmer, Grbić, Hofiler i Vulić).

Moram unaprijed da primjetim da u oblastima rada većih narodnih muzeja, kakvi su oni u Ljubljani, Zagrebu, Splitu i Sarajevu, uslijed ograničenih dotacija nijesu mogla da budu sprovedena sistematska iskopavanja ili istraživanja širih razmjera. Iz tih oblasti biće dakle navedena samo pojedinačna ili slučajna otkrića. Većim sredstvima iz saveznog budžeta i, prvenstveno, iz budžeta većih privatnih zadužbina (Fond Kolarac, Ćelović i sl.), kao i subvencijama raspolažali su samo muzeji u Beogradu i Skoplju koji su ta sredstva upotrijebili za obimnija arheološka istraživanja i postigli dobre rezultate.

Već čitav niz godina N. Vulić je strastveni istraživač antičkih spomenika u južnoj Srbiji i neumorni sakupljač grčkih i latinskih zapisa u toj oblasti. Rezultate svojih putovanja Vulić je poslije rata objavio u publikacijama Srpske akademije nauka pod nazivom *Antički spomenici*, čija tri broja već postoje, a četvrti je u štampi.

Zbirka antičkih spomenika iz južne Srbije, koja se brzo uvećava, sada je pregledno i kako dolikuje predstavljena u prostranim salama Kuršumli-hana u Skoplju, čime je stvorena neka vrsta centralnog muzeja za tu oblast.

Vulić je izvodio i iskopavanja. Opštepoznata su njegova sjajna otrića na lokalitetu Trebenište. U posljednje vrijeme otkopao je najvažnije djelove velikog pozorišta u Skupiju (Scupi). Kao što to dokazuju lijepo ukrašeni arhitektonski elementi, pozorište pripada Hadrijanovom dobu, a prema uobičenju pročelja pozornice može se svrstati u zapadni tip antičkih pozorišta.

U svoja istraživanja Vulić je uključio još jednu vrstu antičkih spomenika iz južne Srbije, naime tumule, koji su posebno zastupljeni u oblasti oko Bitolja. Vulić je dijelom otkopao jednu od tih grobnih humki (tumba) moćnih razmjera (prečnik 44 m, visina preko 3 m). Ispod

humke nalazi se grobnica sa dvije prostorije do koje vodi lučno zasvođen hodnik (dromos) dug 12 m, širok 2,5 m i visok 2,95 m. Grobnica i dromos isklesani su od stijene i obloženi dobro uklopljenim kamenim blokovima. U hodnik se silazi niz četiri ili pet stepenika, a pošto se pređe preko velikog kamenog praga nad kojim su se svojevremeno nalazila vrata, dospijeva se u prednju prostoriju koja je vjerovatno bila namijenjena kultnom obredu, dok je u drugoj prostoriji bio sam grob. Zasvođeni dromos je još u dobrom stanju, no dvije prostorije grobnice nemaju krov. Nijesu pronađeni nikakvi predmeti koji su stavljeni u grob. Prema Vuliću, opravdanija je pretpostavka da grobnica svojevremeno nije dovršena i iskorišćena za svoju namjenu nego da je temeljno opljačkana.

Ostali tumuli u okolini Bitolja smatrani su drevnim humkama. Vulić je neke istražio i ustanovio da ne pripadaju antici.

U vezi s tim navodnim antičkim humkama, Vulić je u okolini Bitolja i Prilepa istražio čitav niz kamenih grobova, do tada nepoznatih. Svi se sastoje od dvije grobne prostorije do kojih vodi dug hodnik. Sve su isklesane od kamena, ali nad njima nije bilo nikakvog brežuljka nastalog nabacivanjem pokrivača. U tlu druge prostorije često je klesanjem izdubljena četvorougaona jama, naime udubljenje u koje je polagano tijelo umrlog. Negdje je taj izdubljeni prostor vertikalni, što navodi na pretpostavku da je umrli sahranjen u stojećem položaju. Povremeno se javljaju i grobnice sa dvije grobne prostorije: u tom slučaju oba grobna mjesta su objedinjena lučnim svodom. Prema Vuliću, svi ti kameni grobovi su iz vremena prije rimskog doba. Opravdana je pretpostavka da pripadaju raznim plemenima koja su ovdje imala svoje naseobine, kao što su Pajonci, Pelagonci i drugi. Predmeti koji se stavljavaju u grob nijesu nađeni; samo u jednom slučaju nađene su krhotine za koje Vulić do sada nije uspio da ustanovi analogone.

U Nišu je Udruženje za antiku osnovalo muzej koji brzo raste zahvaljujući brojnim novim otkrićima u okolini, uglavnom zapisima u kamenu, reljefima, malim skulpturama i metalnom novcu. Organizacionim poslovima bavi se prof. dr R. Bratanić.

Profesor V. Petković je već 1912. počeo sa istraživanjem Caričinog grada. Poslije dugog prekida, radovi su 1936. nastavljeni i izvođeni iz godine u godinu. Tekući izvještaji objavljivani su u beogradskom časopisu *Starinar*. Caričin grad je brežuljak pokriven antičkim ruševinama i nalazi se 6 km jugozapadno od sela Lebane u srežu Leskovac. Antička naseobina – odmah će pomenuti da je riječ o novoj naseobini iz ranog vizantijskog doba – izgrađena je po sistemu terasa. Dosadašnja iskopavanja su gotovo potpuno otkrila najvišu terasu. Sva zdanja tog vizantijskog akropolja imaju kuljni karakter. Glavna građevina je trobrodna bazilika duga 70 m sa tri apside, kupolom u srednjem brodu, narteksom i velikim atrijumom. Glavni prostor atrijuma gotovo u cjelini zauzima velik i dubok bazen (12 x 5 m) koji je, kako Petković naslućuje, služio za sabiranje ljekovite vode. Srednji brod bazilike bio je pokriven podnim mozaikom. Sjeverno od crkve nalazi se još impozantnija episkopska palata sa velikom zbornom salom u središnjem djelu, stanovima za episkopa i sveštenike u zapadnom djelu i većim brojem *officinae* u istočnom. Između episkopske palate i crkve je ulica, koja je s obje strane oivičena porticima sa stubovima i vodi ka istoku gdje je kapija u spoljašnjem zidu utvrđenja.

Južno od crkve je centralna građevina. Njen tlocrt je kvadrat čije su strane duge 18 m i u koji je upisan krst, koji formiraju ose koordinatnog sistema sa četiri apside, te su time nastale još četiri kvadratne prostorije u uglovima. Građevina je sagrađena od cigala sa debelim slojem maltera. Pod glavne prostorije u obliku krsta pokriva mozaik, zidovi i kupola su takođe bili pokriveni mozaicima i inkrustracijama mermera. U sredini te prostorije nalazi se udubljenje

u vidu krsta (1,85 x 2 m, dubina 45 cm) sa podom od cigala i mermernim inkrustracijama po zidovima. Petković to udubljenje tumači kao grob, zbog čega cijelu građevinu smatra mauzolejem. Prema našem mišljenju, Petković je samo dijelom u pravu. Riječ jeste o grobu, ali ne grobu običnog čoveka, već grobu za relikvije. Kao što je to često slučaj (podsjećam samo na Salonu) i ovdje pored episkopske crkve imamo još jednu crkvu za kult relikvija. Zapadno od te crkve otkopana je još jedna sakralna građevina sa apsidom, čije određenje još nije pouzdano utvrđeno. Petković se drži svog uvjerenja da je vizantijska naseobina na platou Caričinog grada zapravo *Iustiniana Prima*, koju je podigao car Justinijan. Do sada nijesu nađeni nikakvi zapisi. Arhitektonski elementi, a posebno lijepi kapiteli, građevinska tehnika i sitni nalazi upućuju na sredinu šestog vijeka. Kad je riječ o slučajnim nalazima treba pomenuti bronzani okov s glavom Meduze i torzo jedne bronzane statuete. Naseobina je opstala kratko. Temeljno je razorenata kada su se početkom sedmog vijeka tu doselili Sloveni.

Čitava okolina Caričinog grada bogata je antičkim ostacima. U Svinjarici i Kaljaju otkopane su trobrodne bazilike, a postoje dokazi da je i u mjestu Lece bila antička crkva (up. posljednji, nedavno objavljeni izvještaj V. Petkovića u beogradskom *Starinaru* III, serija 16, 1939, str. 141–152).

Stobi je glavni lokalitet iskopavanja, čija se otkrića nalaze u Muzeju kneza Pavla u Beogradu. Materijal o pozorištu, koji je nedavno publikovao B. Sarija (Saria), i o episkopskoj crkvi, koji je publikovao R. Eger, skrenuo je pažnju arheološkog istraživanja na to važno nalazište. Preliminarni izvještaji na srpskom jeziku objavljaju se u časopisu *Starinar*. U tom časopisu je i V. Petković objavio opis lijepih skulptura koje su podarila već prva iskopavanja. Gospodin Mano-Zisi trebalo je da nas na kongresu izvjesti o svojim posljednjim iskopavanjima. On nažalost nije mogao da dođe u Berlin, ali nam je poslao izvještaj (up. str. 591 i dalje). Prenijeću ono najvažnije iz tog prilično sažetog rezimea. Stručnjaci koji vode iskopavanje naručili su izradu plana grada, koji su Pajonci podigli na ušću Crne reke (Ergion) u Vardar (Aksios). Napravljeno je takođe nekoliko dobrih snimaka iz vazduha na kojima se prilično jasno prepoznaju ulice, zidovi, pa i čitave zgrade na još neistraženom terenu, čime se dobro dopunjava ono što je već otkopano i što čini polazište za dalje radove. (Poslije kongresa Mano-Zisi je u časopisu *Umetnički pregled* 2, 1939, str. 262–267, objavio na srpskom uopšten informativni izvještaj sa planovima i fotografijama.) Svuda se prilično pouzdano može ustanoviti gdje su spoljašnji zidovi tog grada podignutog po sistemu terasa. Otkopani su zapadna kapija grada i znatan dio ulice koja tuda prolazi, zajedno sa svim građevinama s obije strane. Pažnju privlači velika eksedra, koja se nalazi preko puta episkopske crkve i koja je trebalo da predstavlja okvir spomenika caru Teodosiju II (408–450). Pored episkopske crkve koju je podigao Filip otkopane su i mnoge druge crkve, među njima jedna dvobrodna, kao i jedna hrišćanska bogomolja koja se nalazi iznad jevrejske sinagoge. Od profanih građevinu otkopane su javne terme, *nimfeum*, vodovod i veći broj privatnih kuća. Za pet dosad otkopanih višespratnih kuća za stanovanje – insula, karakteristično je dvorište tipa peristila sa bazenom u pozadini kao i triklinijum koji gotovo uvijek ima apsidu i vodoskok. Pojedine prostorije su bogato ukrašene mozaicima, freskama, šarenim mermernim pločama i reljefima u štukaturi. Sliku grada karakterišu ulice sa porticima, koje, kao i linije vrhova brda na kome je podignut grad, uglavnom imaju pravac jugozapad–sjeveroistok, te stepeništa koja povezuju terase. Prema onome što je do sada uočeno, u vizantijskom razdoblju mogu se razlučiti tri perioda izgradnje: jedan u vrijeme vladavine Teodosija II, na početku petog vijeka, drugi i najvažniji u vrijeme vladavine

Justinijana i, najzad, treći iz sedmog odnosno osmog vijeka, kad je ono što je već postojalo moralo da se kako-tako obnovi i prilagodi skromnijim svrhama. Stobi je izgleda u potpunosti napušten tek u dvanaestom vijeku.

Izvan gradskih zidina otkopana je grobljanska bazilika koju je otkrio F. Krišen. Polukružna apsida uključuje širok ophodni brod (*ambulatorium*), a ispred crkve je dugačak narteks. U dužnjim slojevima ustanovljeno je da postoji krstasto zasvođena grobnica sa arkozolijima, a ispod poda – još trideset šest grobova. Pored bazilike nalaze se zajedničke grobnice u obliku komora sa cilindričnim svodom, kao i sarkofazi u vidu jednostavnih, četvorougona kamenih blokova.

Treba još napomenuti da su sve iskopane građevine ostavljene otkrivene. Tamo gdje je bilo potrebno zaštiti antičke ostatke, oni su zaštićeni. Stubovi su ponovo postavljeni na svoja postolja, odgovarajući arhitektonski djelovi su sastavljeni i učvršćeni. Samo su mozaički podovi, zbog zimskih i proljećnih mrazeva, morali da ostanu pokriveni.

U sferi djelovanja Zagrebačkog muzeja nisu preduzeta veća sistematska iskopavanja. Prošle godine su, doduše, pod rukovodstvom prof. R. R. Šmita iz Tbingena vršena opsežnija istraživanja tla u već poznatom nalazištu Vučedol iz pozognog neolita; u istraživanje se aktivno uključila mlada radna snaga Zagrebačkog muzeja. Bogati rezultati te akcije sada su objedinjeni u okviru posebne izložbe Zagrebačkog muzeja.

Od značajnijih slučajnih otkrića u posljednjim godinama pomenuće važnu ostavu Ribnik u Lici. Iz nje smo dobili čitav niz predmeta, posebno srebrnih, karakterističnih za ilirsko-japodsku kulturu stanovništva koja u to vrijeme više nije bila samo nacionalno određena već je bila i pod značajnim uticajem rimske civilizacije. Posebno su lijepe široke japodske srebrne kopče, koje se u sličnom obliku javljaju i u sjevernoj Dalmaciji; preko njih dobijamo predstavu o bogatom nakitu ilirsko-japodskog stanovništva. Trag tih dekorativnih elemenata i danas se može vidjeti na srebrom bogatoj narodnoj nošnji seoskog stanovništva sjeverne Dalmacije. Nalazi iz Ribnika se prilično precizno mogu datirati na osnovu istovremeno pronađenih denara Republike i Avgustovog doba (up. J. Klemenc, zagrebački *Vjesnik* 16, 1935, str. 83–125).

Drugo važno slučajno otkriće takođe pripada periodu najranije rimske vladavine na toj teritoriji, kad su rimske legije bile aktivne u Sisciji i oko nje. Iskopavanje korita rijeke Kupe kod Siska, vršeno bagerima, donijelo je Zagrebačkom muzeju vrijedne predmete, među kojima su tri nedavno pronađena i odlično očuvana bronzana šljema rimskih vojnika. Četvrti šljem je iskršao u oblasti rijeke Save – *Savus flumen* – u šljunkari kod Sombora. Od tih šljemova tri su sačuvala i imena vlasnika upisana finom punktuacijom; kao što je često slučaj, i ovdje je odmah iza imena navedena centurija legije u koju je dotični legionar raspoređen. Tri šljema su došla u posjed Zagrebačkog muzeja, dok je četvrti privremeno i dalje u privatnom vlasništvu. O ovim nalazima izvještava V. Hofiler u publikaciji objavljenoj u čast Fr. Kovačića (Maribor 1937, str. 29–33) koja nije svima dostupna.

Direktor Hofiler je za Zagrebački muzej spasao još jedan vrijedan i prilično rijedak predmet, koji je bio poznat još od dvadesetih godina, ali nije pominjan u naučnoj literaturi. Riječ je o trodijelnom bronzanom panciru za konjsku glavu koji je pronađen u Dalju, antičkom Teutoburgijumu. U pojedinim muzejima, na primjer onom u Regensburgu, mogu se vidjeti djelovi takvih pancira. Na njihov značaj ukazao je naš prerano preminuli kolega Fr. Dreksel u jednom lijepom članku objavljenom u časopisu *Strena Bulliciana*. Novi eksponat Zagrebačkog muzeja vjerovatno je jedan od najcijelovitijih predmeta te vrste, te stoga i najznačajnijih.

U Poljanecu kod Varaždina jedan seljak je prije nekoliko godina u jami rudokopa našao nekoliko bronznih statueta, gvozdene kolutove i šipke, kao i veći broj ostataka drvenih dasaka prevučenih tankim slojem bronze. Tik uz te predmete bio je i jedan ljudski kostur. Dalja iskopavanja rezultirala su otkrićem novih komada koji su, kako se ubrzo ispostavilo, predstavljali djelove i ukrase jednih rimske kola. Riječ je o komadima čija nam je namjena poznata na osnovu drugih, otkrića antičkih kola iz Galije. Među tim djelovima su glava jazavca sa bočnim držaćima uzdi, stilizovanim tako da liče na glavu ptice, dva pantera čije je krzno predstavljeno umetnutim srebrnim prstenićima i bronzone protome od kojih jedna predstavlja Herkulesa, sa buzdovanom i Hesperidinim jabukama, što je krasilo glavu osovine. Ostali ukrasi, kao dva dječaka koji jašu morske konjiće, te grupa Venera sa dvije nimfe od kojih jedna drži putir a druga pateru, ukrašavali su sama kola. Toliko je toga sačuvano da preparator muzeja vrijednim radom pod stručnim nadzorom može da rekonstruiše čitava kola, što će biti novi dragulj lijepog muzeja u Zagrebu.

Na kraju ču pomenuti da su ove godine u samom Zagrebu, na Savskoj cesti, otkriveni rimski grobovi s kraja prvog vijeka poslije Hrista, na osnovu čega se zaključuje da je u rimsko doba tu bila nekropola, a stoga u blizini i naseobina. Posebno ukazujem na donekle razoren grob, obzidan eliptičnim zidom (oko 1,80 x 2 m), unutar koga se nalazi betonski pod. U njemu su bili urna sa pepelom i razni predmeti koji se polažu u grob.

Ni u Sloveniji, koja pored manjih lokalnih muzeja kao što su oni u Mariboru, Ptiju i Celju, ima i centralni muzej u Ljubljani, u posljednje vrijeme nisu vršena veća sistematska iskopavanja. B. Sarija je istraživao utvrđenje u Malencima koje potiče iz pozne antike i akvedukt ranog legionarskog logora Poetovio, današnji Ptuj. R. Ložar se spremi da istraži jedno rimsko naselje zaštićeno svojim položajem na vrhu brda, koje predstavlja neposredan nastavak ilirskog utvrđenja. Mora se pomenuti i to da su bogati fondovi muzeja u Ljubljani uveliko uvećani izuzetno važnim otkrićima (panceri, situle) iz izdašne preistorijske nekropole Stična.

Ni u sferi delovanja Splitskog muzeja u proteklim godinama nisu mogli da budu izvedeni veći arheološki radovi. Čak i kad je riječ o slučajnim nalazima, temeljnije istraživanje tla nije uvijek bilo moguće. Samo u Saloni, na poljani Marusinac, temeljno su istražene dosad nedovoljno ispitane ranohrišćanske grobnice, što je učinjeno u sklopu radova koje je na rekonstrukciji ovog ranohrišćanskog groblja izvodio R. Eger. Na sreću, duž boravak u Saloni omogućio je našem zajedničkom prijatelju, istraživaču građevinskih objekata E. Digveu, da rukovodi iskopavanjima i stručno snimi arhitektonske ostatke. Dragocjeni rezultati rada E. Digvea i R. Egera uključeni su u upravo objavljeni treći tom izvještaja o istraživanjima u Saloni.

Za vreme svog boravka u Saloni Digve je u okviru pojedinačnih istraživanja uspio da dođe do konačnih i tačnih rešenja većeg broja problema vezanih za taj antički grad. U početku je čitav zidinama opasan gradski prostor Salone smatran cjelinom, da bi se kasnije s pravom ustanovila razlika između zapadnog starog grada i istočnog novog grada; no Digve je uspio da dokaže postojanje starijeg grčkog i republikanskog rimskog naselja, koje je tek u carsko vrijeme na zapadu bilo prošireno u manjem obimu, a na istoku u većem. U vrijeme opasnosti od Markomana prošireni grad opasan je jedinstvenim zidom. Zapadna granica najstarijeg grčkog jezgra grada ležala je, tek minimalno vidljiva, pod ruševinama grada i skrivena vinogradima. Malo iskopavanje bilo je dovoljno da potvrdi Digveove slutnje i na svjetlost dana iznese najstariju, zapadnu kapiju grada.

Do Digveovog istraživanja je u okviru čitavog gradskog prostora rimske Salone bio poznat samo jedan hram, onaj preko puta pozorišta. Poslije iscrpnog ispitivanja zemljišta oko pozorišta, Digve je nakon malog iskopavanja uspio da dođe do dokaza o postojanju dva mala stara hrama, koji su predstavljali sjeverni završetak foruma Salone. Vjerovatno su ostaci luka otkrivenog istočno od pozorišta, koji su ranije pogrešno tumačeni kao podloga zidina keja, pripadali nekoj velikoj građevini koja je taj trg oivičavala s južne strane. Sistematska iskopavanja koja će, nadajmo se, u dogledno vrijeme morati da budu izvedena vjerovatno će potvrditi i upotpuniti Digveove rezultate.

Nadovezujući se na izvještaj o topografskim istraživanjima u Saloni, smijem da najavim da je priprema izložbe brojnih arheoloških spomenika iz Salone, koja će biti otvorena u Split-skom muzeju, skoro završena tako da će svaki komad moći na miru da se razgleda i prostudira.

A sad ću predstaviti neka otkrića sa ostalih prostora Dalmacije:

Malo mjesto Nin, skroman nasljednik antičke Enone, smješteno na ostrvu usred sada već pijeskom zasutog zaliva obale sjeverne Dalmacije, iznjedrilo je u sedamnaestom vijeku čitav niz statua bogova i careva, a prije tri decenije je, zahvaljujući impresivnim ostacima rimskog hrama iz vremena Flavijevaca, ponovo postalo veoma važno za arheologe koji se bave rimskim provincijama. Prošle godine je na jednom brežuljku pokrivenom vinogradima, na pola sata hoda od samog mjesta ka sjeverozapadu, ponovo pronađeno nekoliko statua. Jake kiše otkrile su antički zid, a seljaci, koji nijesu sasvim nevični iskopavanju, malo potom su iz zemlje izvukli tablu sa zapisom:

T · APPVLEVIS · T · L · L · ANICONVS
ANZOTICAE
V · S ·

a kasnije i mermernu statuu Venere, otprilike polovinu prirodne veličine, te djelove nekoliko statueta Venere i još jednu tablu sa zapisom. Nalazište još nije sistematski istraženo, ali koliko sam uspio da zaključim riječ je o malom svetilištu izvan grada, četvorougaonog tlocrta, sa jednom nišom u obliku apside. Statua Venere (tabla 4a) bila je uglavljena u posebno postolje. Iako nije riječ o nekom izuzetnom radu, otkriće Venere u Ninu, koji je s obzirom na svoju istorijsku ulogu opštepoznat, izazvalo je priličnu pažnju u javnosti. Boginja je predstavljena u stojećem položaju, obnaženog poprsja. Venerina glava, slikovito uokvirena kosom i ukrašena dijadom, odvaljena je, ali se precizno uklapa na svoje mjesto. Donji dio tijela pokriven je tkaninom naprijed vezanom u čvor. Desna ruka, ukrašena grivnom, podignuta je. Lijeva ruka nije sačuvana, ali se po njenom ostatku može zaključiti da je bila spuštena. Rekonstrukcija pokreta ruku ni ovdje nije sasvim pouzdana, što je slučaj sa mnogim statuama Venere. Boginja je po svoj prilici podigla desnu ruku da bolje namjesti dijademu, dok je u levoj, po analogiji sa bronzanim statuetama, vjerovatno držala ogledalo. Desno je, na posebnom postolju, statueta itifaličkog Prijapa, isklesana od istog bloka. Slične statuete su bile zamišljene kao podupirajući glavne figure, na koje se ona oslanja, no ovdje je statueta čisto dekorativna – kao u nekim sličnim, mada rijedim primerima – ali ne i bez sadržinske povezanosti kakva postoji između boginje ljubavi i njenog sina, boga tvoračke snage i polodnosti. Druga pomenuta tabla sa zapisom, nađena zajedno sa statuom, tu statuu označava kao dar izvesnog Bebjia Maksimila boginji Veneri Anzotika, na osnovu testamenta Lucijusa Kornelijusa Basusa. Anzotika je ovdje ime dodato boginji; na prvoj pomenutoj tabli ona je označena samo kao *Anzotica*. Da li je Anzotika starogrčko ime lokalne ilirske boginje, koja je na osnovu *Interpretatio Romana* poistovjećena

sa Venerom, ili je dodato Veneri, moguće na osnovu mjesta ili oblasti gde se nalazio njen hram, a u znak posebnog uvažavanja? Jedan *civitas* ili *gens* čije ime počinje sa *Ansi...* srijećemo na pograničnom zapisu-međašu sjeverne Dalmacije nađenom kod Karina; *finis inter Ansi... et Corinienses* (upor. *ÖJb*, 12, 1909, prilog 29, 30). Nakon pronalaska tog pograničnog zapisa, Pač je htio da rodni grad pretorijanca Anzijuma locira u sjevernu Dalmaciju, oslanjajući se na jedan nadgrobni spomenik nađen u tom kraju, što po našem mišljenju ne stoji s obzirom na pleme Kamilija. No nevedeni pogranični zapis dokazuje da je u sjevernoj Dalmaciji, u blizini antičkog Korinijuma (današnji Karin) moralo postojati mjesto ili oblast čije je ime počinjalo sa *Ans* ili *Ansi*. Veoma je vjerovatno da je Anzotika, kao dodatak Venerinom imenu, u vezi sa imenom nekog ilirskog plemena severne Dalmacije, ili pak mjesta koje se nalazilo u blizini Enone ili Korinijuma, odnosno bilo njihovo predgrađe.

Splitski muzej je prije tri godine dobio dva lijepa bronzana duboka suda (tabla 5b) iz Korinijuma, koji se nalazi u najdubljem zalivu oblasti u kojoj more već ionako zalazi u tle sjeverne Dalmacije. Nijesu nađeni u okviru Gradine, naime naseobine na uzvišenju, već na padini brijege, i to slučajno, prilikom pošumljavanja. Posude su prilično očuvane i prekrivene plemenitom patinom. Treba skrenuti pažnju na lijepo pripojeno drške jedne posude – bradata glava Silena sa bršljanovim grančicama u kosi, kao i stilizovana lavlja glava koja je istovremeno služila kao sisak sa gustim sitom kroz koji se izlivala tečnost. Veoma slični pripoji nalaženi su na raznim mjestima, a u Dalmaciji nedavno u nekropoli antičke Butue. Oni su važni kao pokazatelji trgovackih puteva kojima je ta trgovinska i izvozna roba, gotovo fabrički proizvođena u Kapui, u južnoj Italiji, krenula početkom prvog vijeka poslije Hrista. Posebno je imućno stanovništvo obalskih gradova Dalmacije rano pokazalo sklonost ka finim bronzanim predmetima široke upotrebe, dok je ilirsko stanovništvo zaleda i dalje ostajalo pri primitivnim proizvodima domaće izrade.

Colonia Claudia Aequum (danas kod zaselka Čitluk, oko 5 km sjeverozapadno od Sinja) još osamdesetih godina prošlog vijeka, otkriće izuzetne Heraklove glave, radom Lisipove škole, privukla je pažnju na svoje ruine, dijelom i vidljive, što je rezultiralo manjim iskopavanjima na već poznatim nalazištima. Kako je 1913. došlo do značajnijih otkrića fragmenata statueta, reljefa i zpisa, to je podstaklo Austrijski arheološki institut da tu počne sa sistematskim iskopavanjima. Nažalost, ostalo se samo na počecima, koliko god da su naša iskopavanja tokom 1913, a djelimično i 1914. donijela zaista važne topografske rezultate. Forum je otkočan i fotografisan koliko je to bilo moguće s obzirom na tadašnje poljoprivredno zemljište. Zaključeno je da je zgrada na istoku foruma po svoj prilici kurija, a da je jedna prostorija sa velikim postamentima služila kao kultno mjesto za obožavanje *Dea Roma* i cara. – Nedavno su franjevački kaluđeri kojima pripada Čitluk, glavna oblast antičkog Ekuma, upravo na prostoru foruma zasadili veliki voćnjak s jabukama. To nažalost ne ide u prilog ostacima antike. No tom prilikom je na južnoj strani foruma, gdje 1913. nije moglo da se kopa, u maloj, pravougaonoj prostoriji koja se s dva stuba otvara prema forumu, nađena lijepa mermerna statua, gotovo prirodne veličine. Predstavlja mladu boginju odjevenu u dorski peplos sa dvostrukim preklopom i mali ogrtač koji joj slikovito pokriva vrat i ramena. Bujna kosa je naprijed skupljena u punđu nalik dijademi. Na ramenima su još vidljivi ostaci rogova mjesecčevog srpa. U desnoj i lijevoj ruci drži po jednu baklju. Nazvati ovu statuu, vjerovatno nastalu u antoninsko doba, Lunom ili Selenom suviše je jednostavno budući da znamo da su i druge njoj srođne boginje na sličan način predstavljane, na primer Dijana Lucifera i Hekata. Kada se sjetimo da je i u

Ekumu, kao i na cijelom dalmatinskom primorju, Dijana/Artemida bila vrlo prisutna – kao statua i na reljefima, sama i povezana sa Panom/Silvanom – i da se s pravom pretpostavlja da se iza Dijane, prema *Interpretatio Romana*, krije boginja šume i lova starih Ilira, mogla bi se i u našoj boginji vidjeti ta ilirska boginja prirode, kojoj su, i zvanično, na forumu Ekuma posvećeni malo svetilište i jedna statua.

Ono što važi za reljefe Dijane/Artemide umnogome se odnosi i na reljefe sa Silvanom/Panom, figurom koja zastupa staroilirskog boga. U posljednje vrijeme upravo nam je šumovita Bosna podarila čitav niz reljefa sa Panom i Dijanom/Artemidom, koje su primitivni seljaci izrezbarili u mekom kamenu i drvetu. Na osnovu tih jednostavnih zavjetnih predmeta, kojima se molilo i zahvaljivalo za pomoć, vidi se da je kult tih božanstava bio veoma rasprostranjen. Posebno su interesantna dva reljefa iz Glamoča, mjesta koje je na terenu Bosne, nasuprot Ekumu, na kojima je Dijana predstavljena u ilirskoj djevojačkoj nošnji (*Sarajevski glasnik* 41, 1929, table 9 i 10). Glavnina tih zavjetnih slika za nas je izgubljena; pretpostavlja se da su bile izrezane u drvetu i intenzivno obojene. No stil drvoreza prepoznajemo na primitivnim reljefima i slikama u stijeni koje nam je u nekim novopronađenim egzemplarima dao i Ekum (tabla 4b), a takvi reljefi i slike u stijeni se – doduše samo pojedinačno – javljuju čak i u Saloni, glavnom gradu pokrajine.

Bosansko Jajce, poznato po svojim lijepim vodopadima i, do sada, uglavnom po nalazima iz srednjeg vijeka – pošto je bilo prijestonica bosanskih vladara – nedavno nas je iznenadilo svetilištem posvećenim bogu Mitri. Poplave su otkrile reljef u stijeni koji prikazuje boga kako ubija bika, a naknadna iskopavanja iznijela su na svjetlost dana svetilište oslonjeno na tu stijenu. U administrativnom centru Banja Luka, nedaleko od Jajca, osnovan je lokalni muzej koji se brzo puni slučajnim nalazima i prigodnim iskopavanjima.

Srećna slučajnost zasluzna je i za otkriće prvih antičkih spomenika u Butui (grč. Βούθον) za koju se do sada znalo samo po imenu. Današnja Budva, nekoliko kilometara jugoistočno od Boke Kotorske, očuvala je antičko ime koje je sigurno ilirskog porijekla. U Budvi je prošle godine počela izgradnja velikog, modernog hotela baš ispred srednjovjekovnih zidina gradića slikovito smještenog na poluostrvu. Za potrebe utemeljenja jedne velike sale moralо se kopati u dubinu od četiri do pet metara, sve do žive stijene. Brojni antički grobovi ukazali su na to da se naišlo na nekropolu drevnog naselja. Nažalost, kopalo se bez stručnog nadzora i tek pošto se došlo do dragocjenih nalaza, to je pobudilo pažnju javnosti. Bio sam u prilici da samo nekoliko dana proučavam nalazište, pošto graditelj hotela nije dozvolio prekid radova, kao što to obično i biva. Građevinsko zasjecanje u tle je sasvim jasno otkrilo različite arheološke slojeve, sa očiglednošću školskog primjera. Na otprilike od dva do tri metra ispod sadašnjeg nivoa bili su rimski grobovi za spaljene zemne ostatke umrlih, a u tom sloju bio je i jedan zidani grobni oltar s početka prvog vijeka prije Hrista. Ispod toga su bili zidani grobovi ili grobovi sastavljeni od velikih kamenih ploča sa predmetima koji prate pokojnike iz prvog, drugog i trećeg vijeka prije Hrista. To su grobovi grčkog stanovništva antičke Βούθον. Pojedini grobovi potiču čak iz četvrтog vijeka prije Hrista. Još dublje, nađeni su preistorijska keramika i oružje dopremljeno iz Grčke, na primjer bronzani šljem, po svoj prilici izrađen na početku petog vijeka prije Hrista u nekoj korintskoj radionici. Nema sumnje da su ti najraniji grobovi pripadali ilirskom stanovništvu i prvim grčkim naseljenicima. I u rimsko vrijeme stanovništvo je činila šarolika mješavina Ilira i Grka, što dokazuju imena na nadgrobnim pločama iz ranog carskog perioda (na primjer Temus, Eros ili Mirtale). Grčki grobovi su mali i uski, sa običnim

zabatom, kakvi se nalaze i na drugim mjestima istočnog Jadrana gdje je bilo grčkih kolonista, prije svega na ostrvima Vis (*Issa*) i Hvar (*Pharos*), a na kopnu u Naroni, Epetionu, Saloni i Tragurionu. Oni koji su dosad otkriveni u Budvi nažalost nemaju zapise. Materijal je lokalni školjčani krečnjak, pomalo grumuljičast. Moguće je da su plitko urezani grobni zapisi s vremenom nestali, ili da je površina grobova bila prekrivena štukom na kojem je bio isписан grobni zapis. Predmeti stavljeni u rimske grobove dijelom su poticali iz Italije (na primjer kapuanski bronzani predmeti, keramika i staklo iz ranog carskog perioda). U grčkim grobovima nalaze se mahom predmeti od ilovače iz donje Italije (Taranto) i takozvana gnatijska keramika.

Jedan grob darivao nam je posebno lijep zlatni nakit: četiri kopče, dvije ogrlice, jedan prsten i jedan divan medaljon, vjerovatno nošen kao broš. Od tankog sloja zlata minuciozno je oblikovana glava bahantkinje (tabla 5a). Listovi grancice bršljana koja okružuje glavu poput vjenca bili su ispunjeni plavim emajлом. Obje kopče sastoje se od dva zgloba u obliku grčkog slova omega koja se spajaju; završavaju se stilizovanim lavljim glavama, a sredinu spoja krasi rozeta sa više listova. Na obje ogrlice krajevi prelaze u stilizovanu glavu ovna, odnosno bika.

Iz drugog groba potiče narukvica u vidu izuvijane zmije na čijoj se unutrašnjosti nalazi tačkicama isписан natpis na grčkom *Λυρσαγόρας*. No kako iskopavanja nisu vršena pod stručnim rukovodstvom i nadzorom, mnogi nalazi su nestali bez traga. Riječ je, između ostalog, o lijepom zlatnom prstenu sa velikim skarabejom i, prije svega, o mnogobrojnom metalnom novcu. Upravo bi taj novac, da je brižljivo sakupljan po slojevima, predstavljao podlogu za odgovor na pitanje sa kojim je mjestima i oblastima Budva najviše trgovala u različitim periodima.

Odgovarajući zakon o zaštiti spomenika i nalazišta bi, da je postojao, spriječio ovu nedostojnu pljačku dijela budvanske nekropole. Ostaje nam da se nadamo da je to posljednji primer iskopavanja u Jugoslaviji koja nijesu izvedena u skladu s propisima. Sa zadovoljstvom mogu da saopštim da se upravo ovih dana kod nas radi na doradi Zakona o zaštiti spomenika koji bi trebalo da što prije stupi na snagu. S tom željom završavam svoj kratak izveštaj.

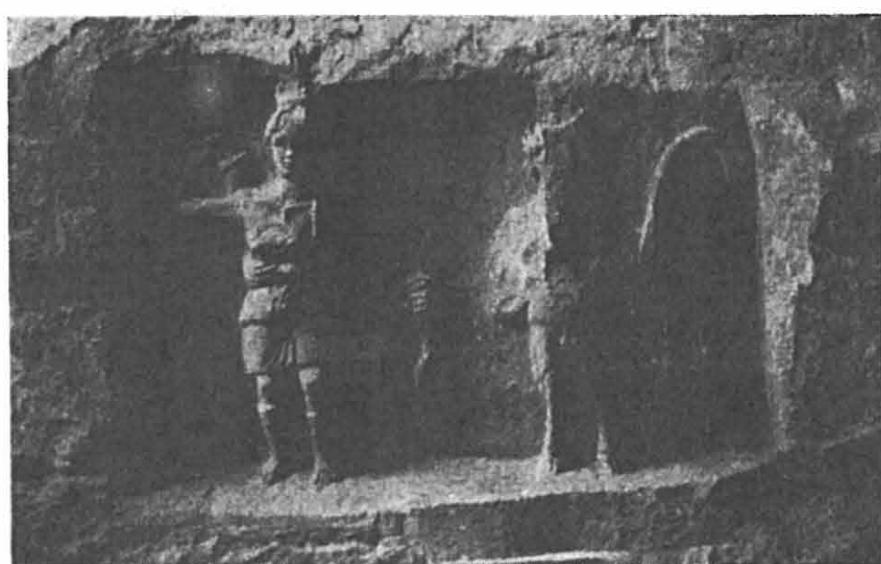
*Prevela s njemačkog
mr Spomenka Krajčević*

TABLA 4

M. ABRAMIĆ

a. Venera Anzotika iz Enone

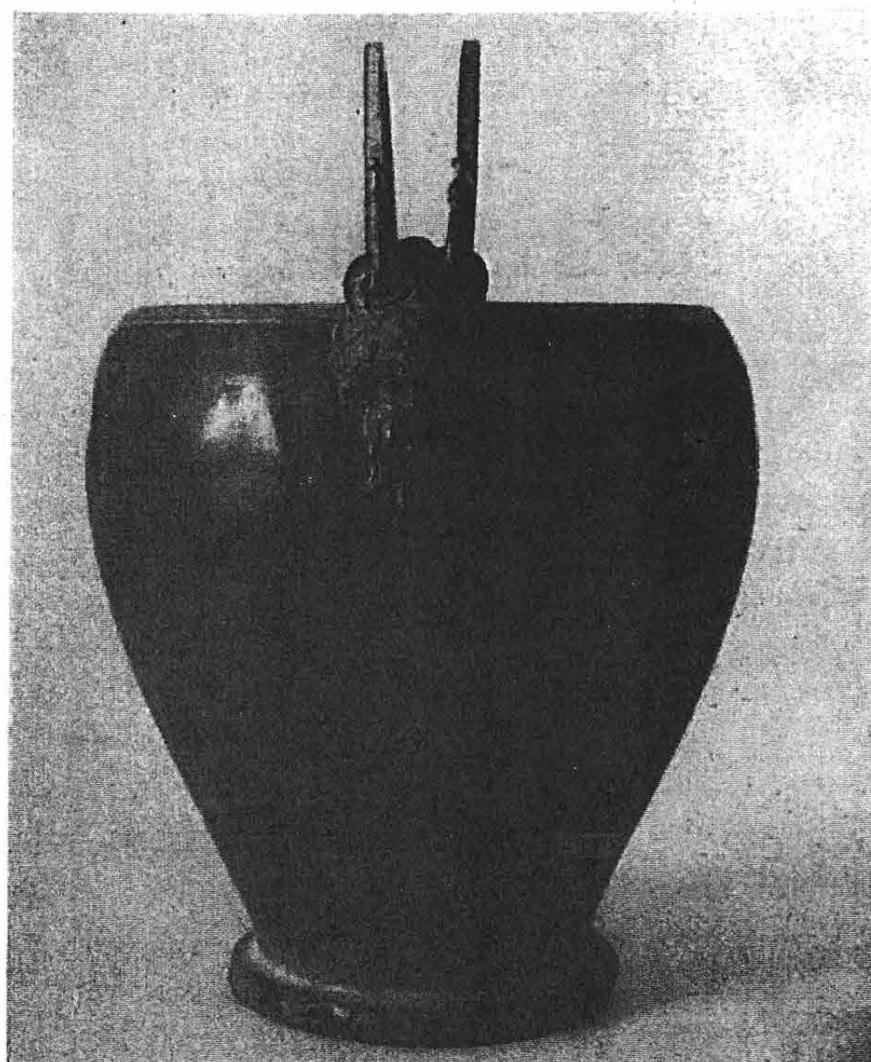
b. Reljef u steni, Artemida i Pan, Ekum

M. ABRAMIĆ

T A B L A 5

a. Zlatni medaljon iz Butue

b. Bronzana posuda iz Korinijuma

EMILIO MARIN
„ARHEOLOŠKI MUZEJ
U SPLITU I BOKA KOTORSKA“

PETRICIOLJEV ZBORNIK I: ZBORNIK RADOVA POSVEĆENIH
SEDAMDESETOGODIŠNJICI ŽIVOTA IVE PETRICIOLIJA,
PRILOZI POVIJESTI UMJETNOSTI U DALMACIJI,
BR. 35, SPLIT 1995, STR. 67-80

PETRICIOLJEV ZBORNIK I

PRILOZI
POVIJESTI UMJETNOSTI
U DALMACIJI

ARHEOLOŠKI MUZEJ U SPLITU I BOKA KOTORSKA

Emilio Marin

UDK 902/904 (497.16-3 Boka Kotorska) "17/18"

Izvorni znanstveni rad

Emilio Marin

Arheološki muzej u Splitu

Kultурно-povijesni i arheološki značaj Boke Kotorske, s kojom je Dalmacija pripadala istom civilizacijskom krugu, bio je predmet zanimanja Arheološkog muzeja u Splitu kroz čitavu prvu polovinu ovog stoljeća. Istaknuti arheolozi don Frane Bulić, Mihovil Abramić i Duje Rendić-Miočević dio svog rada usmjerili su na bokokotorsku spomeničku baštinu i posebice helenističku nekropolu u Budvi.

Kao najstariji hrvatski muzej, utemeljen 1820. godine, Arheološki muzej u Splitu desetljećima je bio kulturni centar Splita i Dalmacije, svojevrsna akademija humanističkih znanosti, pa je tako u svojoj biblioteci i arhivu čuvao sve ono što je bilo važno za kulturnu povijest, a uz svoje, naravno, glavne arheološke zbirke, čuvao je i umjetnine iz raznih razdoblja. U želji da podcrtnamo tu izvanarheološku djelatnost i važnost muzeja, 1989. godine priredili smo izložbu o francuskoj upravi u Dalmaciji, a 1995. sudjelovali smo u izložbi *Bokeljske uspomene u Splitu* sa svojim fondom koji pomaže da se bolje osvijetli percepcija koju su domaći ljudi i europski starinoznaci i putopisci imali u 18. i 19. stoljeću o Boki Kotorskoj. Temelj je zanimanja mojih prethodnika u muzeju za područje Boke Kotorske, uz pripadnost istom civilizacijskom, uljudbenom, nacionalnom i vjerskom krugu, bila i pripadnost istoj teritorijalno-administrativnoj zajednici u antičkoj prošlosti: rimskoj provinciji Dalmaciji kojoj je središte bilo u Saloni. Proučavajući antičku povijestistočnojadranske obale, muzejske su arheologe, naravno, zanimale i jugoistočne granice antičke Dalmacije. (I u formalno-pravnom smislu, poglavito područje mujejskog terenskog rada utvrđeno je sve do crnogorske granice, pa je Boka s obzirom na to doista kontaktno područje.)

Bokokotorski zaljev, u antici Rizonski - prema glavnom naselju grčkom Rizonu, rimskom Riziniju (Risan) - uključuje nekoliko mesta s arheološkim nalazima, dok se značajni arheološki lokalitet - antička Butua (Budva) nalazi izvan tog zaljeva ali u neposrednoj blizini s južne strane uz more. U

Dioklecijanovim administrativnim reformama, kojima je odvojen jugoistočni dio provincije Dalmacije, Butua je pripala novoj pokrajini Praevalitani, dok je u kasnijoj podjeli Carstva na Istočno i Zapadno, granica krajem 4. stoljeća sudbinski polegla upravo tuda. Ovo je područje, dakle, interesiralo naše arheologe, one koji su istraživali ilirsku prošlost, helenistički period, epigrafiju i numizmatiku, rimske razdoblje, i one koji su se bavili ranim srednjim vijekom. Međutim, Arheološki muzej i njegov časopis - također najstariji arheološki časopis u Hrvata *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* - ostali su otvoreni i proučavanju i predstavljanju i spomenika iz kasnijih razdoblja.

Vjerojatno je upravo najveći doprinos splitski Arheološki muzej dao objavljivanjem monografije o Boki iz pera Pavla Butorca 1927. Naime, u 49. godišnjaku muzejskog *Vjesnika* - posljednjem koji potpisuje don Frane Bulić, u suredništvu s Mihovilom Abramićem (za godine 1926.-27., kao I. Prilog) - objavljeno je opširno djelo *Boka Kotorska od najstarijih vremena do Nemanjića*. Pisac Pavao Butorac, rodom iz Perasta, u trenutku objavljivanja imao je 39 godina, bio je svećenik i kateheta kotorskih srednjih škola i rektor sjemeništa, dok će 11 godina poslije biti imenovan kotorskim biskupom. Njegovo znanstveno zanimanje proširilo se na područje filozofije, sociologije, hagiografije, a naročito domaće povijesti. Mnogi su mu članci objavljeni u časopisima *Hrvatska prosvjeta*, *Narodna starina*, *Bogoslovska smotra*, te u posebnim knjigama¹. Monografija ima 136 stranica i zemljovid koji predstavlja gore opisano područje u najstarije doba. Tekst je vrlo moderno koncipiran i u dobroj mjeri mu je polazište u onome što Englezi nazivaju *human geography*, a sam će autor u uvodu to naglasiti: "Pri ispitivanju minulih udesa jednoga naroda ili države treba se poglavito osvrati na geografski smještaj zemlje i na sastav tla." Uzima u obzir ozbiljno i gospodarska pitanja. Prikazuje antičke natpise i povijesne izvore prije nego će sustavno obraditi sva poglavila bogate povijesti, od najstarijih grčkih vijesti iz 4. st. pr. Kr. služeći se svom suvremenom znanstvenom literaturom. Ova se povijest zaustavlja krajem 12. st., kada je Kotor priznao vrhovništvo Stjepana Nemanje koji međutim nije dirao u gradsku samoupravu.

Monografiju *Katedrala sv. Tripuna u Kotoru* iz pera kotorskog kanonika Ive Stjepčevića muzej je također objavio kao Prilog svom časopisu² 1940. godine. To je prvi objeladanjeni svezak *Vjesnika* nakon Bulićeve smrti, a drugi koji potpisuje sam Abramić (prvi je, naime, Abramićev svezak bio 50. za godine 1928-29, koji je tiskan tek 1932. i tako je započelo zaostajanje časopisa koji je uzornim ritmom objeladanjan 50 godina). Isti će autor i u sljedećem svesku *Vjesnika*, koji će izaći tek nakon Drugoga svjetskog rata, 1950. god.³ i koji će biti posljednji koji je uredio Mihovil Abramić, objaviti u I. Prilogu svoj - samo godinu dana nakon gore spomenutog prvi put objavljeni - povijesni pregled o Kotoru i Grbalju. Tako se zabilo da je u dugogodišnjem Abramićevu ravnateljstvu muzejom, tijekom 22 godine, u dva - od svega tri objavljeni sveska - bila značajna grada iz kotorske povijesne baštine. Jamačno je dragocjena prva cjelovita radnja o kotorskoj katedrali: ima 101 stranicu i 11 tabla (tlocrt katedrale, fotografije spomenika i Bokeljske mornarice). Autor opisuje baziliku,

¹ Usp. Hrvatska enciklopedija, s. v.

² VAHD, sv. 51. za godine 1930-34.

³ VAHD, sv. 52. za godine 1935-49.

odnos katedrale i grada, crkveni namještaj, dragocjenosti. Služi se i arhivskim ispravama da nam upotpuni sliku o crkvi i njezinu blagu. Posebnu je pozornost poklonio proučavanju moćnika i prijenosu relikvija. Zasebno je poglavlje o štovanju sv. Tripuna. Zaključuje svoju radnju impresivnim popisom crkava redovničkih, bratovština i zasebnih koje su postojale u Kotoru uz stolnu crkvu⁴.

Abramićev prethodnik don Frane Bulić dio svoje neiscrpne energije posvećuje i području Boke. Tako izvješćuje o popravku kolegijalne crkve sv. Marije u Kotoru prigodom kojega on kao konzervator nije bio konzultiran, pa nije mogao izvršiti potrebita snimanja ni eventualna istraživanja⁵, potiče osnutak starinarskog društva u Budvi⁶, zauzima se za popravak crkvice sv. Duje u Škaljarima kod Kotora⁷; nabavlja poneki spomenik za Arheološki muzej u Splitu (natpis iz Petrovca - Kaštel Lastva: inv. br. A 4632; brončanu fibulu iz Risma: inv. br. H 3770); objavljuje natpis s Prevlake⁸, članak o epitafu iz Perasta⁹, o pečatu biskupa kotorskog Luke Bizantija¹⁰.

Abramićev nasljednik Duje Rendić-Miočević pokušao je nastaviti istraživati antičku nekropolu u Budvi petnaest godina nakon njezina otkrića i prvog pokušaja istraživanja Mihovila Abramića, ali ga ni on nije bio u mogućnosti dovršiti, tako da je nešto što je moglo biti najveći pothvat splitskog Arheološkog muzeja, stjecajem okolnosti bilo završeno bez pravog rezultata: nalazi su raspršeni a cijelovite znanstvene objave nikad nije bilo. Tako se možemo osloniti samo na par Abramićevih članaka i isto tako i Rendićevih, koji je uz ostalo i zaslужan jer nam je u posebnoj radnji ostavio katalog nakita iz budvanske nekropole. A posrijedi je bio najbogatiji nalaz helenističkog razdoblja na našoj jadranskoj obali! Budući da je Abramićev članak u lokalnom listu i priopćenje na Medunarodnom kongresu klasične arheologije u Berlinu 1939. godine Rendić temeljito uzeo u obzir, te pokušao iz krhkih podataka izvući maksimum, ponovno objavljivanje triju relevantnih Rendićevih radova u njegovoj knjizi *Iliri i antički svijet*, Split 1989.¹¹ možemo uzeti za najbolje što o budvanskoj nekropoli možemo pročitati, kad nam već angažman dvojice muzejskih ravnatelja nije omogućio sretniji ishod.

Sve je, naime, počelo – kako bi don Frane rekao – za arheologiju sretnim mašklinom, ali je bilo nastavljeno uz potpuno ignoriranje stručnog arheološkog rada, tako da je, izgleda, Mihovil Abramić bio više svjedok onoga što se

⁴ O najnovijim istraživanjima kotorske katedrale usp. J. Martinović, Prolegomena za problem prvobitne crkve sv. Tripuna u Kotoru, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 30, Split 1990, str. 5-29.

⁵ VAHD 1921: II. Dodatak - Izvješće o djelatnosti Pokrajinskog konservatorskog ureda za Dalmaciju i Povjerenstva Dioklecijanove palače u Splitu, str. 17.

⁶ VAHD 1922: II. Prilog - *Izvješće*, str. 12.

⁷ VAHD 1924-25: Prilog VI. - *Izvješće*, str. 8.

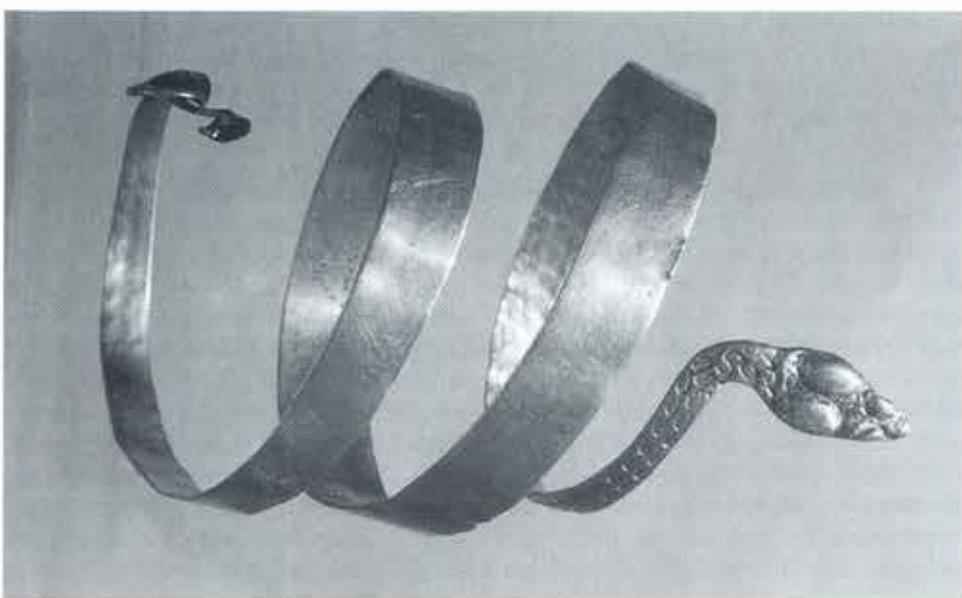
⁸ Privlaka - Epidaurum ? presso Castelnuovo di Cattaro, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 13/1890, str. 164.

⁹ Una iscrizione sepolcrale trovata a Perasto delle Bocche di Cattaro, VAHD 47-48/1924-25, str. 73.

¹⁰ Ibid., str. 157.

¹¹ Od ta tri rada, osnovni je izvorno bio objavljen u *Opuscula archaeologica* IV, Zagreb 1959. Druga dva rada: str. 589 sqq, 597 sqq.

dogadalo na gradilištu hotela Avala na budvanskoj plazi 1938. godine, nego arheolog koji bi vodio iskopavanja nekropole s gotovo tisuću godina kontinuiteta: od 4. st. pr. Kr. do 6. st., kako je to uspjelo utvrditi Rendić¹². Osim splitskog muzeja, u radovima je sudjelovao tadašnji beogradski Muzej kneza Pavla, danas Narodni muzej, na način da je poslao kustosa Jozu Petrovića da skuplja i iskapa bez ikakva znanstvenog programa, s jednim ciljem da se domogne bogatih nalaza. (Ni na jednom istočnojadranskom lokalitetu nije nadeno toliko zlatnog nakita.) Arhiv Arheološkog muzeja u Splitu za 1938. jasno pokazuje

Zlatna narukvica iz Budve (Arheološki muzej u Splitu)

kako je tijekom te godine, poglavito njene prve polovice, beogradskom akcijom istisnuta legalna prisutnost splitskog muzeja, što ga je uostalom izrazito podržavao "načelnik Sreza Boko-Kotorskog" iz Kotora Petar Šerović. (Neće, dakle, biti onako kako to, reklo bi se dobrodušno, u upravo objavljenom katalogu grčke zbirke beogradskog Narodnog muzeja piše Ljubiša B. Popović¹³, kako je "predmete iz slučajno otkrivene helenističke nekropole u Budvi preneo Jozo Petrović u tadašnji Muzej Kneza Pavla".) U velikom neredu koji je vladao na lokalitetu-gradilištu u nepovrat su otiskele grobne cjeline i mnogi spomenici¹⁴.

Od svog tog blaga u splitskom Arheološkom muzeju (inv. br. H 5916) čuva se jedan jedini predragocjeni spomenik: helenistička zlatna narukvica u obliku zmije¹⁵; *foto T. Seser, Arheološki muzej Split*) koja ima grčkim alfabetom tehnikom uboda ugravirano ime Lysagoras. Velik broj helenističkih vaza,

¹² Vidi D. Rendić-Miočević, Iliri i antički svijet, str. 195 i 591.

¹³ Antička grčka zbirka, Beograd 1994, str. 13.

¹⁴ Usp. D. Rendić-Miočević, *op. cit.*, str. 192 sq, str. 222, bilj. 8-14.

¹⁵ D. Rendić-Miočević, *op. cit.*, str. 201 sq, kat. br. 9, str. 222, bilj. 13, tab. XLII, 3 i XLVIII, 1.

te nešto lucerna i megarskih zdjela nalazi se u beogradskom Narodnom muzeju¹⁶. Možda je s te nekropole bila i megarska zdjela koju je Abramić nabavio u Herceg-Novom a objavio je moj prethodnik Branko Kirigin u *Fiskovićevu zborniku*¹⁷, koji je također objavio prijevod članka Arthura Evansa o bokokotorskom kraju u splitskom časopisu *Mogućnosti* uz komentar¹⁸. Možda je u vezi s nekropolom jedna brončana lučna fibula na šarnir s dvije igle koja je bila nađena u Budvi 13. 10. 1939. a objavio ju je pola stoljeća kasnije muzejski kustos I. Lokošek¹⁹. Zlatni budvanski nakit je bio toliko popularan da su se čak izradivale razglednice, npr. Foto Šuljak iz Budve, koja je objavljena i u Rendićevu radu²⁰. Oko 1970. godine još je jedan dio zlatnog budvanskog nakita bio u posjedu jedne obitelji iz Kotora.

Helenistički zlatni nakit iz Budve

Kada se na samom početku pedesetih godina željelo nastaviti s istraživanjem budvanske nekropole (sa sjeverne strane hotela Avala, koji je bio na samoj morskoj obali, a poslije je u potresu srušen), Zavod za zaštitu spomenika kulture u Cetinju je formalno "u sporazumu s Koordinacionim odborom arheologa FNRJ i uz suglasnost Savjeta za nauku i kulturu vlade NR Crne Gore"²¹

¹⁶ Lj. B. Popović, *op. cit.*, str. 276-338, te katalog izložbe Antička Budva, Beograd 1975.

¹⁷ Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, I., Split 1980, str. 43-48.

¹⁸ Usp. B. Kirigin, Arthur Evans u Dubrovniku 1875-1882, Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području, Znanstveni skup HAD-a Dubrovnik 1984, Zagreb 1988, str. 217 sqq, 223, bilj. 1.

¹⁹ VAHD 81/1988, str. 9, sl. 2,1: inv. br. H 5244, datirana u 1. st.

²⁰ *Op. cit.*, tab. XLIII, usp. str. 195.

²¹ M. P. Plamenac, Izvještaj Zavoda za zaštitu spomenika kulture NR Crne Gore 1950-1954, Zbornik zaštite spomenika kulture IV-V, Beograd 1955, str. 431.

ponudio suravnateljstvo, kako sam već spomenuo, ravnatelju Arheološkog muzeja u Splitu. Stvarno, u lokalnoj je sredini bila izrazita želja, još od Abramićevih predratnih vremena, da vodstvo istraživanja bude u splitskim, a ne beogradskim rukama. (Drugi je suravnatelj bio tadašnji ravnatelj Arheološkog muzeja u Zadru akademik Mate Suić. U ekipi su bili iz Zadra akademik Ivo Petricoli, a iz Splita pok. Mladen Nikolanci, umirovljeni muzejski ravnatelj, i Ivan Marović, umirovljeni muzejski savjetnik, tada mladi kustos.) Iskopavalo se

Venecijanski grb nekad kod obitelji Balović u Perastu (danas u Kotorskom muzeju)

od 7. srpnja do 28. kolovoza 1952. kada su pronađeni grobovi iz 1.-3. st., dok je D. Rendić-Miočević prepostavljao da u nižim slojevima treba očekivati nastavak helenističke nekropole koja je bila otkrivena 1938.²² Uskoro je, međutim, bila ustrojena nova ekipa Arheološkog instituta SANU iz Beograda,

²² Usp. M. Plamenac, loc. cit.

pod vodstvom Đ. Boškovića i M. Grbića, i splitski ravnatelj više nije bio na istraživanjima nakon 1952., a ta su pak trajala do 1955.²³ (za radove u 1953. u Plamenac navodi novo vodstvo bez ikakvog objašnjenja o razlozima te promjene). Prema popisu nalaza, koji je vodio M. Nikolanci, za vrijeme radova 1952. izlazi da je bilo istraženo oko 35 grobova, te da je pronađeno 146 spomenika (keramika, staklo, novčići - prema popisu, izgleda, uglavnom iz rimskog doba) koji su na kraju kampanje zapisnički bili ostavljeni u Budvi: preuzeo ih je 22. 8. 1952. ing. Nikola Radović. Voditelj istraživanja D. Rendić-Miočević, premda je to namjeravao, nije nikad objavio cijelovit rezultat kampanje²⁴. Splitski muzej je tih godina poklonio Kotorskom muzeju veliki grb otkupljen od obitelji Ballovich iz Perasta.

Konačno, budvanska je nekropola zaslужna i za jedno spomeničko zdanje koje je izravno inspiriralo člana ekipe splitskog muzeja Ivana Marovića da razloži drukčije tumačenje za nalaz - kako tumače Jerko Marasović i Tomislav Marasović te, svojedobno, Branimir Gabričević - bunara u supstrukcijama kriptoportika Dioklecijanove palače u Splitu. Marović u tim splitskim spomenicima vidi - analogijom na budvanske primjere - postamente za helenistički nadgrobni spomenik, dakle, grobove iz vremena prije gradnje Dioklecijanove palače ili, možda, postament za neki drugi, ne grobni, helenistički spomenik²⁵. Budvanski primjer - koji objavljujemo - doista snažno podupire tumačenje Ivana Marovića za najstarije spomenike na prostoru Dioklecijanove palače u Splitu.

PRILOG

Koliko sam mogao rekonstruirati, na temelju pregleda raspoloživog Muzejskog arhiva, dijela arhiva koji je bio izdvojio M. Nikolanci a ustupio mi na korištenje B. Kirigin, hemeroteke i objavljenih članaka u stručno-znanstvenoj periodici, izgleda da je ravnatelja splitskog muzeja M. Abramića prvi o nalazu u Budvi upoznao Ivan Indianović, rođen u Budvi, pismom iz Omiša 16. 1. 1938. Pismo je zaprimljeno u splitskom muzeju 19. 1. 1938. Pisac se obraća Abramiću kao konzervatoru, poziva se na prijašnje nalaze 1934. u Budvi i upozorava da je upravo iskopano nekoliko "urna" na predijelu pred gradskim zidinama gdje će se graditi novi hotel. Citira članak iz *Glasa Boke* i moli da se što prije nešto poduzme, jer da se radi o poznatom lokalitetu za mjesnu povijest. Abramić je doista promptno reagirao, kao čelnik Državnog Arheološkog muzeja dopisom br. 11 od 19. 1. 1938. "Sreskom načelstvu" u Kotoru. Evo dopisa u cijelosti:

Gospodine upravniče! Potpisano doznalo je a čitalo je u "Glasnik Boke" broj 258. od 15. 1. 1938. god. da se je u Budvi pri radnjama za novi hotel našlo na nekoliko antiknih žara i na druge predmete iz rimskog doba. Obzirom na topografsku važnost koju imaju ovi i slični nalazi, molimo Vas da nas izvijestite tačnije o tim grobovima i da po mogućnosti nam dostavite mali tloris. Na istom mjestu bilo je god. 1934. nađeno nekoliko olovnih urna ili sanduka. Ne znam

²³ Usp. M. Grbić, Starinar 7-8/1956.-57., str. 408-409. M. Plamenac, op. cit., str. 437.

²⁴ Usp. D. Rendić-Miočević, op. cit., str. 225, bilj. 64, str. 607, bilj. 6.

²⁵ I. Marović, Bilješka o jednom nalazu u kriptoportiku Dioklecijanove palače, VAHD 61/1959, Split 1963, str. 119-121.

kamo su dospjeli ti predmeti. Dobro bi bilo da i stari i novi nalaz bude predat novom muzeju u Kotoru ili, ako ne bi se to htjelo, da se arheološki objekti čuvaju u Budvi na sigurnom mjestu. Unaprijed Vam zahvaljujemo na susretljivosti te sa odličnim poštovanjem i srdačnim pozdravom bilježimo. Ravnateljstvo Drž. arheol. muzeja.

Na taj je dopis odgovorio vlastoručno "sreski načelnik" P. Šerović pismom od 9. 2. 1938., koje je bilo zaprimljeno u Splitu 14. 2. 1938. (K br. 1471/38). Evo najvažnijih dijelova pisma:

Ovo Načelstvo je odma izdalo pismeno naređenje Žandarmeriskoj stanici u Budvi i Budvanskom žandarm. vodu, da najstrože paze, da se nadeni predmeti ne oštećuju i ne otiduju, već da se imaju pohraniti na sigurnom mjestu do dolaska stručnjaka, koji će ih pregledati i raspoložiti što bude potrebno. Nadeno je nekoliko (pet) kamenih urna, koje su sve nasilno otvorene osim jedne, koja je još zatvorena. (...)

Potpisani sreski načelnik posjetio je Budvu i stupio u vezu sa inženjerom i graditeljem hotela, te je i njima živo stavio na srce, da sve ove starine budu sačuvane. Zamolio je da se učini jedna skica mjesta, gdje su ovi predmeti pronađeni, te mu je obećano, da će se to učiniti.

Opaženo je, da se u Budvi s negodovanjem govorи o tome, da će ovi predmeti biti oduzeti, na što je potpisani, da bi ih umirio, izjavio, da će nastojati, da ovi predmeti ostanu pohranjeni na prikladnom mjestu u Budvi, jer će se na ovaj način postignuti, da se predmeti ne oštećuju i ne raznose.

Bilo bi neophodno potrebito kada bi neko stručno lice iz Muzeja što prije (i to ovih dana) došlo u Budvu, da ove ostatke vidi i dade potrebne stručne savjete kako bi se što više moglo otkopati i pronaći, jer će kroz nekoliko vremena biti kasno. (...)

Dana 21. 2. 1938. u 20,30 sati Abramiću je stigao brzojav (protokoliran 22. 2. 1938. br. 47) koji glasi:

Na hitnu telefonsku intervenciju od danas sa strane opštine, župnog uređa i predstavnika raznih udruženja iz Budve molim da najhitnije izašaljete u Budvu jednog stručnjaka radi proučenja terena i arheoloških nalazaka u Budvi kako ste obećali u aktu br 37 i da me ovim putem obavijestite - br 4003 sreski načelnik Šerović.

Sutradan stiže novi brzojav u 19,30 sati (protokoliran 23. 2. 1938. br. 47):

Danas nadeni u Budvi razni zlatni predmeti pokraj svih mjera ovog načelstva prijeti opasnost da se svi ti predmeti upropaste kao i da se radom nastavi i onemogući dalje iskopavanje ponovno molim za najhitniji dolazak gospodina direktora - k br 4003 sreski načelnik Šerović.

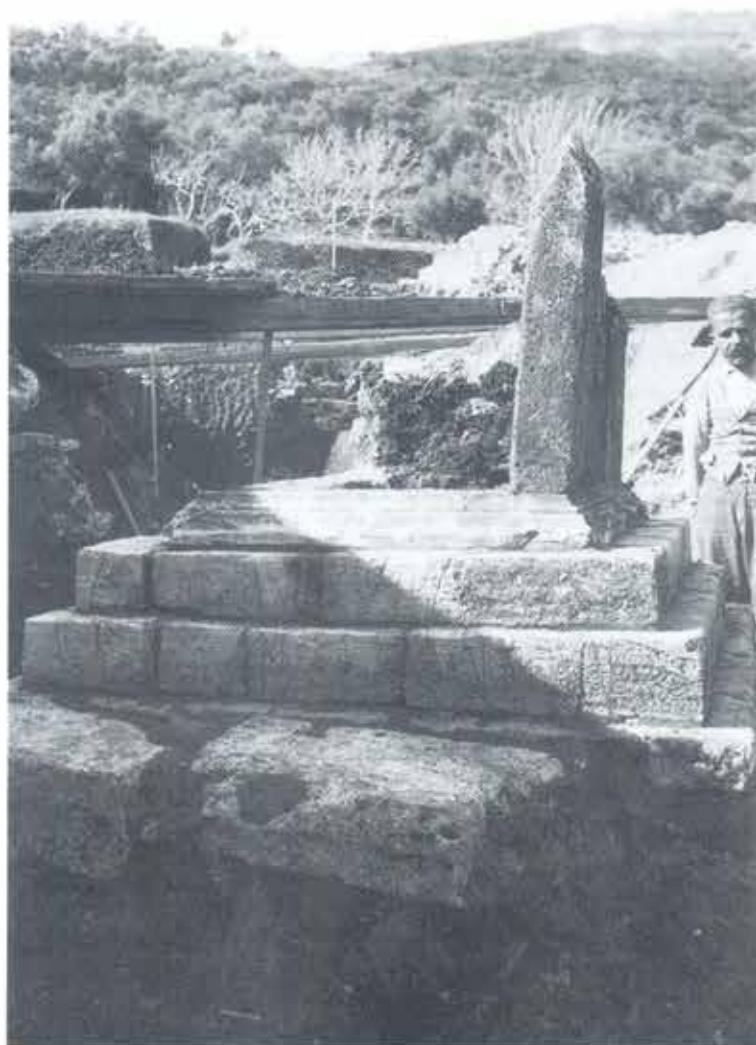
Na prvi je Abramić odgovorio brzojavom 22. 2. 1938.:

Direktor muzeja dolazi tamo najkasnije pri kraju ove sedmice ako u Budvi ima važnih arheoloških otkrića molimo obustavite rad do njegova dolaska.

Na drugi odgovara brzojavom 24. 2. 1938.:

Direktor muzeja dolazi danas ponoć.

Dana 22. 2. 1938. bilo je Abramiću upućeno i opširno pismo novinara iz Kotora Ante N. Slovinića. Njime se potvrđuje vjerodostojnost svega što je priopćio Šerović. Navodi da je o svemu "već pisao u štampi" i nastavlja:

Helenistički nadgrobni spomenik u Budvi

Obavijestio sam o tome, zamolivši ga za pažnju prema starim nalazima, jednog od glavnih akcionera Hotelskog društva u Beogradu, g. Radomira Stojića, apotekara.

Juče se u Budvi opet otkrio jedan grob. U njemu je nadeno: 2 zlatne ogrlice sa lijepo izrađenim lavljim glavama na krajevima; 4 lijepo izrađena broša od zlata i jedan zlatni prsten.

U jednom grobu, ranije otkrivenom, nadene su 4 urne /2 kamene, a 2 od pečene zemlje/ za pepeo mrtvaca. U njima su bile male posudice od stakla i zemlje. Nadalje je otkrivena jedna nadgrobna ploča s latinskim natpisom, nad kojim je izrađen reljef djevojke. Prvi red natpisa g. Don Ante Mušura, župnik u

Budvi nije mogao da procita, a ostali redovi glase: BAIAE ET FILIAE

SA/BINAE MAERENTIBUS / FECIT. (...) Pošto kod radnika koji rade na terenu ne postoji nikakvog razumijevanja za ove nalaze, a kako istodobno ni sami nadzornici ne vode, koliko se čini, mnogo brige o tome, potrebno je da se za spašavanje ovakvih nalaza poduzmu hitni koraci. (...) I kao Budvanin i kao javni radnik na novinarstvu i na turizmu, apeliram da se čim prije nešto ozbiljno poduzme u pravcu spašavanja važnih arheoloških nalaza.

Jadranski dnevnik br. 46 od 24. 2. 1938. objavljuje članak s naslovom i podnaslovom:

U Budvi su iskopani važni arheološki predmeti - Odlazak direktora Arheološkog muzeja g. dra Abramića u Budvu.

Na dan kad je Abramić trebao stići u Budvu dopisnik iz Budve piše, a sutradan objavljuje *Vreme* (26. 2. 1938.):

(...) Na samom mestu, gde se polažu temelji novog hotela, iskopano je preko 50 grobova (...) na raznim dubinama. Najveći deo naden je na dubini od četiri metra. U jednom grobu nadena je i jedna skupocena garnitura nakita, koja se sastoji od dva lanca, jednog zlatnog prstena sa dragim kamenom i četiri veće minduše. Ova garnitura teška je 650 grama i sva je od zlata. (...)

Kako se u Budvi od pre tri meseca nalazi na zimovanju i proučavanju antropoloških stvari i starina član Britanskog kraljevskog antropološkog instituta g. Marin Gaspar iz Belgije, za sve vreme iskopavanja i izvođenja radova on je posmatrao iskopine i arheološke pronalaske. Kada se naišlo na groblje i bunar, on je umolio radnike da sa najvećom pažnjom otkopavaju ove starine, čija je vrednost vrlo velika, jer potiču iz četvrtog do šestog veka pre Hrista. Radnici su poslušali savete belgiskog naučnika g. Marina Gaspara, jer su i sami uvideli da se zaista pod zemljom na ovom mestu kriju dragocene arheološke stvari. G. Gaspar tražio je da se što pre dovede arheolog, koji će rukovoditi radom.

O ovom postupku belgiskog naučnika obavešten je odmah g. Valand inženjer i rukovalac radova Budvanskog akcionarskog društva, koji je odmah dotrčao i oštrot naredio radnicima da izbace g. Gaspara i da nastave rad. - Izbacite ga, a ako treba i ubite ga, pa nastavite rad!

Radnici međutim nisu hteli da poslušaju inženjera g. Valanda, jer su se bojali da zaista ne oštete daljim kopanjem neki dragoceni arheološki spomenik. Zbog toga se Valand toliko razljutio, da se sam spustio u iskopinu i fizički napao g. Gaspara, uhvativši ga rukama za gušu. Ovaj njegov postupak naišao je na žučnu osudu i proteste kod svih radnika, koji su nazvali Valanda Varvarinom. Videći da ni posle toga radnici neće da nastave posao, inženjer Valand odmah je naredio da se obustavi rad i otpusti 30 radnika, koji su se mirno razišli kućama. Celo stanovništvo Budve osudilo je ovaj divljački napad g. Valanda i uzelo u zaštitu g. Gaspara, ali je rad na daljem iskopavanju za sada obustavljen i ne zna se kada će ponovo biti nastavljen.

“Kraljevska banska uprava - Prosvjetno odeljenje” iz Cetinja 1. 3. 1938. (Pov. IV Br. 85/38) upućuje službeni dopis, s potpisom načelnika, Arheološkom muzeju u Splitu (zaprimljen 4. 3. 1938. br. 52), u kojem, nakon opisa nalaza na gradilištu hotela, slijedi:

Već ranije sam o prvim nalascima izvestio Arheološki Muzej u Splitu, gdje je i nadležni Konzervatorski Ured za čitavo područje koje je sačinjavalo raniju pokrajinu Dalmaciju, pa i za ovaj srez. Juče sam o najnovijim nalascima poslao

telegrafski izveštaj i zamolio da bi Konzervatorski ured poslao jednog stručnjaka. Danas sam dobio telegrafsko obaveštenje da najkasnije do 26. tek. mj. dolazi direktor Muzeja, čuvani i poznati arheolog Dr. Abramić, kojeg ću zamoliti da pregleda još neke arheološke nalaske u ovom srezu.

Pošto izgleda, da je na zemljištu, gde se radi hotel čitava nekropola, to bi bila u izgledu i dalja značajna otkrića, kada bi se tu sistematski kopalo. Ali društvo "Budva" koje gradi hotel ne može da žrtvuje od svojih srestava onoliko, koliko bi bilo potrebno, da se ovaj teren pretraži i arheološki ispita, s toga se ukazuje neophodna potreba, da bi Kr. banska uprava prema mišljenju i planu za kopanje koji bude (dao) Dr. Abramić našla srestava i načina, da se ovaj teren pretraži, ali da se svi predmeti koji se nadu, pohrane u Budvi, kao osnov za jedan arheološki muzej, koji bi uz prirodne ljepote onog kraja bio i velika kulturna atrakcija za sve posjetioce našeg Južnog Jadrana (...).

Taj dopis, kao i sljedeći s istim nadnevkom iz Budve inž. Ivana Valanda, upućeni su Abramiću neposredno nakon njegova odlaska iz Budve u Split, zaokružuje nam tih nekoliko Abramićevih dana u Budvi tijekom kojih se, izgleda, nije ništa riješilo.

Neposredno nakon Abramićeve odlaska, stigao je u Budvu Jozo Petrović. *Politika* od 6. 3. 1938. donosi, uz članak o otkrićima iz Budve, i vijest iz Kotora od 4. 3. 1938.:

Upravnik Muzeja Njegovog Kraljevskog Visočanstva Kneza Namesnika g. dr. Josip Petrović boravi već dva dana u Budvi radi ispitivanja skupocenih predmeta. Pošto je broj pronadjenih predmeta prilično velik, to će se g. dr. Petrović u Budvi zadržati nekoliko dana.

Isto potvrđuje i Šerović u pismu Abramiću iz Kotora 6. 3. 1938.:

Odma, u prošli četvrtak, stigao je ovamo g. dr. Jozo Petrović, kustos Muzeja Kneza Pavla, te nakon što mi se javio, proslijedio je odma za Budvu. Čim je stigao u Budvi, popisao je sve nadene predmete, od kojih namjerava da veći broj prenese u Beograd. Sada će ih, kako mi je kazao, uzeti na revers, a u Beogradu će ih procijeniti i po procjeni otkupiti od vlasnika. Ja nijesam imao vremena, da idem u Budvu, ni da vidim njihovo raspoloženje, ali sam uvjeren, da će to za njih biti težak udarac. Nego, ako g. dr. Petroviću uspije da nade srestava, da se sav onaj teren prekopa, onda bi, mislim, bilo dovoljno predmeta i za Beograd i za Muzej, koji bi se mogao osnovati u Budvi, ili okolici. (...)

Mjesec dana poslije, 4. 4. 1938. Šerović piše Abramiću koji ih je "toliko zadužio, da ne bi bili lako u stanju da se oduže":

(...) Ja sam odma poslao jedan primjerak g. Valandu i isporučio mu Vaš pozdrav. Jučer je g. Valand bio kod mene u Kotoru u društvu s glavnim akcionerom A. D. Budva, g. Stojićem i s arhitektom g. Tadićem. I g. Stojić je još u Budvi nabavio jedan primjerak "Glasnika" i upoznao se s onim Vašim člankom. On mi je jučer pripovijedao, kako je društvo odlučilo, da se u parku hotela ozida jedan mali paviljon, u kojem će biti smješteni svi ovi nalasci i tako će se stvoriti jedan mali Muzej. Ja sam tu njihovu odluku toplo pozdravio, jer bi, čini mi se, to bilo najidealnije, da se osnuje Muzej baš na istom mjestu, gdje su te iskopine i pronadjene. G. Stojić se prilično ljuti na g. dra Petrovića, za kojega kaže, da je odnio sobom bez ičije dozvole dosta predmeta. Kažu, da je odnio neku vanredno dobro sačuvanu kacigu, koju mu je tražio g. Stojić da je vrati, ali

on se nekako izgovorio i nije je vratio, već će je vjerojatno biti predao Muzeju Kneza Pavla. - Rekoše mi, da je g. dr. Petrović dobio kredit, da i dalje vrši iskopavanja, ali to njima nije po volji. (...)

Šerović opet piše iz Kotora 14. 4. 1938.:

(...) Ja sam bio u Budvi tek u prošlu subotu, naravno pošto je otišao gosp. dr. Petrović, koji mi se na polasku iz Budve nije javio. On je sobom odnio dosta predmeta, ali je dosta toga i ostalo, tako da bi se mogao stvoriti jedan divan muzej. Izgleda, da će ovi predmeti u svoje doba biti izloženi u holu hotela.

Čuo sam pak u Budvi, da se još našlo zlatnog nakita, ali gdje je to svršilo, nijesam mogao doznati. Mislim, da se našao i neki srebreni nakit, pa da je i to nekamo iščezlo. Sigurno ste čitali u "Jugosl. pošti" pred nekoliko dana intervju sa g. drom Petrovićem, iz kojeg proističe, da se našla jedna grobnica sa više kostura kao, između ostalog, i grob nekog djeteta, u kome je nagjeno dvadesetak igračaka.

Vrlo mi je neugodno bilo, kada sam video, da se više ni malo ne pazi na otkopavanje. Sada baš kopaju na mjestu, gdje će biti kuhinja hotela. Kažu mi, da sve nemilosrdno ruše bez ikakvog obzira, jer da to tobož nema neke naročite vrijednosti pošto, da su to predmeti identični sa već pronagjenim, pa da su suvišni. Ja sam ipak preporučio, da bi se i dalje vodilo računa, ali čini mi se, da su vlasnici dali mig, da se bez obzira ide naprijed i da se ništa ne pazi i ne čuva.

Gosp. Valand mi je kazao, da svaki pronagjeni grob bilježi u onom planu, ali da Vam to za sada ne može poslati prije nego sve bude gotovo. (...)

Mirko R. Homen, urar iz Budve, piše Abramiću 13. 5. 1938.:

(...) Budući sam našao na morskoj obali u Budvi, za vrijeme oluje jedan zlatni prsten, sa kamenom izrađenim sa jedne strane skarabej, a sa druge strane lik jednog muškarca /prilažem fotografije - fotografija je uvećana, kamen je boje zemljano-crvene, kažu "ametist" - i otisak! (...), to Vas učtivo molim ukoliko bi Vam bilo moguće približno ustanoviti starost, kao i vrijednost istog. Ujedno molim cij. naslov, dali bi prsten otkupili za Vaš muzej. (...) Ujedno Vas izviještavam, da su mnogi zlatni predmeti kriomice prodani nekom agentu koji je kupovao zlato izgleda za neku tvrtku u Splitu, (...) u koliko doznam nešto pobliže izvijestit ću Vas.²⁶

Abramić mu je odgovorio 17. 6. 1938. procijenivši prsten na 500-600 din. (Glede vrijednosti te svote, za ilustraciju mogu navesti kako je ona iznosila jednu osminu tadašnje Abramićeve ravnateljske plaće.)

Razlog je tom relativno kasnom Abramićevu odgovoru jamačno njegovo nastojanje da ude u trag kupcima zlata. O tome nam govori pismo koje mu je pisao Marko Čaljušić, s adresom kod Liže Đurišić, iz Budve, 7. 6. 1938.:

Viste tražili Informacije kod Zlatara Homena iz Kotora Da koje kupova staro /nečitka riječ/ zlato iz splita u mjestu budvi i okolici i od koje firme iz Splita (...) jasam kupova to zlato pomoćnik firme Nakit Split Krešimirova 3 ali toga zlata iz grobova štoseje nalazilo jasam mogu kupiti ali nisam kupijo ništa

²⁶ Fotografiju tog prstena vidi kod D. Rendić-Miočević, op. cit., str. 211 sq, br. 26, tab. XLIX 1 a,b,c.

od radnika kojisu nalazili nisam kupijo ništa absolutno nego evo ja sad Boravim u Budvi i nekisumi radnici nešto pokazivali razni zlatni Predmeta to ako izvolite i Hoćete možetemi javiti ako trebate što od tog zlata Davam kupim zavas i Davamga Donesem

Dosada kupijo nisam ništa ali ponuda imam i mogu kupiti mali komada i veliki te možetemi javiti ako Hoćete i želite što Davam kupim (...).

I posljednji relevantni dopis o ovoj polugodišnjoj drami budvanskog lokaliteta koji se čuva u Arheološkom muzeju u Splitu i koji zaokružuje prvo polugode 1938., u kojem ne vidimo da je Abramić uspio razriješiti probleme uz devastaciju nekropole, jest -kao i prvi - dopis Ivana Indianovića iz Omiša, 13. 6. 1938. koji javlja Abramiću o napisu u *Glasu Boke* 279 od 11. 6. s nadnevkom Budva, 7. 6. 1938., te mu ga i navodi:

Na iskapanju starih grobova iz davne budvanske nekropole ne radi se više sa ranijom pažnjom. Stari predmeti, grčki i rimski, iz grobova mogu se danas vidjeti kod mnogih gradjana. Ima i zlatnog nakita koji se prodaje.

Doznali smo da je čak u Dubrovniku prodata jedna lijepa antikna ogrlica, krasno izradjena u zlatu, zatim jedan zlatni prsten i još nekoliko predmeta.

Prodaju se, stare vase, urne i ostalo. Sa zemljom koja se sa gradilišta baca u more izbacuju se mnogi predmeti. Nestaće, nešto prodajom a nešto nepažnjom, mnogo toga čime bi se mogli snabdjeti naši muzeji. (...)

ARCHAEOLOGICAL MUSEUM IN SPLIT AND BOKA KOTORSKA

Emilio Marin

The Archaeological Museum in Split has been an important cultural focus both for Split and for the whole of Dalmatia since it was founded in 1820. Its attention has not been directed exclusively to archaeological remains, and its activities have been influenced by all significant currents in the cultural history of the Adriatic east coast. The area of Boka Kotorska shared social, national and religious ideas with its neighbours to the north and has been the subject of studies by leading archaeological experts from the Split Archaeological Museum, including Don Frane Bulić, Mihovil Abramić and Duje Rendić-Miočević.

Close to the sea, south of the bay of Boka Kotorska, is the important archaeological site of Butua (Budva), which has yielded the richest collection of Hellenistic gold jewellery to have been found along the Adriatic coast. The Archaeological Museum in Split has been involved in research into the necropolis at Budva during two periods. In 1938 M. Abramić was engaged during the construction of the "Avala" Hotel, when the site was exposed to destruction and looting; some of the excavated material found its way into the Museum of Prince Paul in Belgrade and some was sold. During the 1950's, Duje Rendić-Miočević continued work at the site at the invitation of the Institute for the Protection of Cultural Heritage in Cetinje. Beside Mate Suić, the director of the Archaeological Museum in Zadar, the team included Mladen Nikolanci and Ivan Marović from Split, and young Zadar archaeologist Ivo Petricioli. They were subsequently replaced by a new team from the SANU Archaeological Institute of Belgrade. Their findings were left in Budva and were never fully researched.

Izdavač
JU MUZEJI I GALERIJE BUDVE

Za izdavača
mr LUCIJA ĐURAŠKOVIĆ

Glavna i odgovorna urednica
mr LUCIJA ĐURAŠKOVIĆ

Urednik izdanja
DUŠAN MEDIN, MA

Tehnička urednica
JASMINA ŽIVKOVIĆ

Korektura
KATARINA PIŠTELJIĆ

Štampa
BIROKONTO, Igalo

Tiraž
300

CIP – Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-86-433-0080-0
COBISS.CG-ID 37103120